

ROKASGRĀMATA

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata

© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, 2010.
Eiropas Padome, 2010.

Manuskripts tika pabeigts jūlijā, 2010 gads.

Pavairošana ir atļauta, izņemot komerciālos nolūkos, ar nosacījumu, ka tiek norādīts avots.

***Europe Direct dienests jums palīdzēs rast atbildes
Uz jautājumiem par Eiropas Savienību***

**Bezmaksas tālruņa numurs (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Daži mobilā tālruņa operatori aizlīdz pieeju 00 800 numuriem, vai arī par zvantišanu uz šiem tālruņa numuriem var būt jā maksā.

Foto kredītu (vāks un iekšpusē): © iStockphoto

Papildu informācija par Eiropas Savienību ir pieejama Internetā (<http://europa.eu>).

Katalogi data ir atrodami šīs publikācijas beigās.

Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011

ISBN 978-92-871-9977-5 (Eiropas Padome)

ISBN 978-92-9192-866-8 (FRA)

doi:10.2811/99070

Drukāts Luksemburgā Imprimerie Centrale

IESPIESTS UZ PAPIĀRA, KAS BALINĀTS BEZ ELEMENTĀRA HLORA (ECF)

Šī rokasgrāmata tika sagatavota angļu valodā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (FRA) neuzņemas atbildību par rokasgrāmatas tulkojuma kvalitāti citās valodās. Šajā rokasgrāmatā paustie uzskati nav ECT saistoši. Rokasgrāmatā ietvertas norādes uz komentāriem par Eiropas Cilvēktiesību konvenciju un tās piemērošanas instrukcijām. ECT neuzņemas atbildību par to saturu, un to iekļaušana šajā sarakstā nekādā veidā nav uzskatāma par ieteikumu izmantot šos izdevumus. Vairāk instrukciju par Konvencijas piemērošanu var atrast ECT bibliotēkas interneta vietnē: (www.echr.coe.int/Library/).

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata

Priekšvārds

Eiropas Cilvēktiesību tiesa un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra 2010. gada janvārī nolēma sadarboties, izstrādājot šo rokasgrāmatu par Eiropas tiesu praksi diskriminācijas novēršanas jomā. Mums ir prieks iepazīstināt jūs ar šīs sadarbības rezultātiem.

Stājoties spēkā Lisabonas līgumam, Eiropas Savienības Pamattiesību harta kļuva juridiski saistoša. Turklāt Lisabonas līgumā paredzēts, ka ES pievienosies Eiropas Cilvēktiesību konvencijai. Šajā kontekstā uzlabot zināšanas par Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas izstrādātajiem kopējiem principiem ir ne tikai vēlams, bet pat būtiski nepieciešams solis, lai dalībvalstīs pareizi ieviestu svarīgu Eiropas cilvēktiesību aspektu: diskriminācijas novēršanas standartu.

2010. gadā tika atzīmēta 60. gadadiena, kopš pieņemta Eiropas Cilvēktiesību konvencija, kuras 14. pantā noteikts vispārējs diskriminācijas aizliegums, un 10. gadadiena, kopš pieņemti abi galvenie normatīvie dokumenti, kas reglamentē cīņu pret diskrimināciju ES līmenī – Rasu vienlīdzības direktīva un Direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību. Tā kā Eiropas Cilvēktiesību tiesai un Eiropas Savienības Tiesai ir liela tiesu prakse diskriminācijas novēršanas jomā, bija lietderīgi sagatavot ērti lietojamu rokasgrāmatu ar kompaktdisku, kas paredzēts ES un Eiropas Padomes dalībvalstu un citu valstu juristiem, piemēram, tiesnešiem, prokuroriem un advokātiem, kā arī tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem. Šie darbinieki ir cilvēktiesību aizsardzības priekšplānā, tāpēc tiem jo īpaši jāpārzina diskriminācijas novēršanas principi, lai spētu tos efektīvi piemērot praksē. Tas tāpēc, ka diskriminācijas normas ievieš valstu līmenī, un šajā jomā sastopamie izaicinājumi ir vislabāk saskatāmi darbiniekiem, kuri ar šīm problēmām saskaras savā ikdienas darbā.

Ēriks Fribergs (Erik Fribergh)

Eiropas Cilvēktiesību tiesas sekretārs

Mortens Čērums (Morten Kjærum)

Eiropas Savienības Pamattiesību
aģentūras direktors

Saturs

PRIEKŠVārds	3
SAUTRS	5
ABREVIATŪRAS	9
1. IEVADS PAR EIROPAS DISKRIMINĀCIJAS NOVĒRŠANAS TIESĪBĀM: KONTEKSTS, ATTĪSTĪBA UN PAMATPRINCIPI	11
1.1. Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību konteksts un priekšvēsture	12
1.1.1. Eiropas Padome un Eiropas Cilvēktiesību konvencija	12
1.1.2. Eiropas Savienība un diskriminācijas novēršanas direktīvas	13
1.2. Eiropas aizsardzības mehānismi: pašreizējās un turpmākās aktualitātes	15
1.2.1. ES Pamattiesību harta	15
1.2.2. ANO cilvēktiesību līgumi	16
1.2.3. Eiropas Savienības pievienošanās Eiropas Cilvēktiesību konvencijai	17
Svarīgākie aspekti	18
Papildu uzziņai	18
2. DISKRIMINĀCIJAS KATEGORIJAS UN AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻI	21
2.1. Ievads	21
2.2. Tiešā diskriminācija	22
2.2.1. Nelabvēlīga attieksme	23
2.2.2. Salīdzināmais elements/bāze	23
2.2.3. Aizsardzības iemesls	26
2.3. Netiešā diskriminācija	29
2.3.1. Neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse	29
2.3.2. Ievērojami negatīvāka ietekme uz aizsargātu grupu	30
2.3.3. Salīdzināmais elements	31
2.4. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt	32
2.4.1. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt ES diskriminācijas aizlieguma direktīvās	32
2.4.2. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt saskaņā ar ECK	35
2.5. Speciāli vai īpaši pasākumi	36
Svarīgākie aspekti	43
2.6. Mazāk labvēlīgas attieksmes aizstāvības līdzekļi Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībās	44
2.6.1. Ievads	44

2.6.2. Vispārīgā aizstāvības līdzekļa analīze.....	44
2.6.3. Vispārīgā aizstāvības līdzekļa piemērošana	46
2.6.4. Īpaši aizstāvības līdzekļi ES tiesībās	46
2.6.4.1. Patiesa profesionālā prasība	47
2.6.4.2. Reliģiskās institūcijas.....	50
2.6.4.3. Izņēmumi, pamatojoties uz vecumu	52
Svarīgākie aspekti.....	54
Papildu uzziņai.....	55

3. EIROPAS DISKRIMINĀCIJAS NOVĒRŠANAS TIESĪBU TVĒRUMS57

3.1. Ievads	57
3.2. Kas tiek aizsargāts ar Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībām?.....	58
3.3. Eiropas Konvencijas piemērošanas joma – 14. pants un 12. protokols....	60
3.3.1. Konvencijā paredzētā diskriminācijas aizlieguma raksturs.....	60
3.3.1.1. Konvencijā paredzētās tiesības.....	60
3.3.1.2. Konvencijas tiesību piemērošanas joma	61
3.3.1.3. Konvencijas 12. protokols	63
3.4. ES diskriminācijas novēršanas direktīvu tvērums	64
3.4.1. Nodarbinātība.....	64
3.4.1.1. Darba iespējas.....	65
3.4.1.2. Darba nosacījumi, to skaitā atļaušana un atalgojums.....	65
3.4.1.3. Pieeja profesionālajām norādēm un arodapmācībai	67
3.4.1.4. Darba ņēmēju un darba devēju organizācijas	68
3.4.1.5. Eiropas Konvencija un nodarbinātība.....	68
3.4.2. Labklājības sistēmas un sociālā nodrošinājuma formu pieejamība	69
3.4.2.1. Sociālā aizsardzība, iekļaujot sociālo apdrošināšanu un veselības aizsardzību	69
3.4.2.2. Sociālās priekšrocības	70
3.4.2.3. Izglītība	71
3.4.2.4. Eiropas Konvencija un labklājība un izglītība.....	72
3.4.3. Preču un pakalpojumu, tostarp mājokļa, pieejamība.....	72
3.4.3.1. Eiropas Konvencija un preču un pakalpojumu, tostarp mājokļa, pieejamība.....	75
3.4.4. Iespēja vērsties tiesā	77
3.4.4.1. Eiropas Konvencija un iespēja vērsties tiesā.....	77
3.5. Konvencijas piemērošana jomās, uz kurām neattiecas ES tiesības.....	78
3.5.1. „Personiskā” sfēra: privātā un ģimenes dzīve, adopcija, mājoklis un laulība	78

3.5.2. Politiskā līdzdalība: vārda, pulcēšanas un biedrošanās brīvība, brīvas vēlēšanas	81
3.5.3. Tiesību aizsardzības iestāžu darbība	82
3.5.4. Krimināltiesību jautājumi	83
Svarīgākie aspekti	84
Papildu uzziņai	85
4. AIZSARDZĪBAS PAMATI	87
4.1. Ievads	87
4.2. Dzimums	88
4.3. Seksuālā orientācija	95
4.4. Invaliditāte	97
4.5. Vecums	100
4.6. Rase, etniskā piederība, ādas krāsa un piederība mazākumtautībai	101
4.7. Pilsonība vai nacionālā piederība	104
4.8. Reliģija vai uzskati	108
4.9. Valoda	111
4.10. Sociālā izcelsme, kārta un mantiskais stāvoklis	113
4.11. Politiskie vai citi uzskati	114
4.12. „Cits stāvoklis”	115
Svarīgākie aspekti	117
Papildu uzziņai	117
5. PIERĀDĪJUMU PROBLĒMA ATTIECĪBĀ UZ DISKRIMINĀCIJAS NOVĒRŠANAS TIESĪBĀM	121
5.1. Ievads	121
5.2. Pierādījumu sniegšanas pienākuma dalīšana	122
5.2.1. Faktori, kas nav jāpierāda	125
5.3. Statistikas un citu datu nozīme	126
Svarīgākie aspekti	131
Papildu uzziņai	132

LIETU SARAKSTS	133
Starptautiskās Tiesas judikatūra	133
Eiropas Kopienu Tiesas judikatūra	133
Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra	136
Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūra	140
Cilvēktiesību komitejas judikatūra	140
Valsts tiesu judikatūra	140
JURIDISKO TEKSTU SARAKSTS	143
Starptautiskie instrumenti	143
ES instrumenti	144
KOMPAKTDISKĀ PIEEJAMIE PAPILDU MATERIĀLI	145
TIEŠSAISTES AVOTI	147
PIEZĪME PAR CITĒŠANU	149

Abreviatūras

<i>CEDAW</i>	Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu
<i>EP</i>	Eiropas Padome
<i>BTK</i>	Bērna tiesību konvencija
<i>ECK</i>	Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija
<i>ECT</i>	Eiropas Cilvēktiesību tiesa
<i>ESTK</i>	Eiropas Sociālo tiesību komiteja
<i>EKT</i>	Eiropas Tiesa (tagad Eiropas Savienības Tiesa)
<i>ES</i>	Eiropas Savienība
<i>CTK</i>	Cilvēktiesību Komiteja
<i>ICCPR</i>	Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām
<i>ICERD</i>	Starptautiskā konvencija par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu
<i>ICESCR</i>	Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām
<i>ST</i>	Starptautiskā tiesa
<i>SVO</i>	Starpvaldību organizācija
<i>TVP</i>	Trešās valsts pilsonis
<i>VCD</i>	Vispārējā cilvēktiesību deklarācija
<i>ANO</i>	Apvienoto Nāciju Organizācija
<i>UNCPRD</i>	ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

1

Ievads par Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībām: konteksts, attīstība un pamatprincipi

Šajā ievada nodaļā tiks izskaidrota Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību izcelsme, kā arī pašreizējās un plānotās materiālo tiesību un aizsardzības procedūru izmaiņas.

Iesākumā svarīgi piebilst, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (ECK) un Eiropas Savienības (ES) diskriminācijas novēršanas direktīvās paredzētie aizsardzības līdzekļi gan tiesnešiem, gan prokuroriem ir jāpiemēro neatkarīgi no tā, vai procesa dalībnieks to ir pieprasījis. Valstu tiesas un tiesību aizsardzības iestādes neierobežo pušu izvirzītā juridiskā argumentācija, tiem ir jānosaka piemērojamie tiesību avoti, pamatojoties uz iesaistīto pušu iesniegto faktu kopumu; būtībā tas nozīmē, ka lietā iesaistītās puses ar to iesniegtajiem argumentiem un pierādījumiem nosaka, vai virzīt prasījumu par diskriminācijas izskaušanu. Tas izriet no katrā attiecīgajā sistēmā noteicošajiem tiesību principiem, piemēram, ES tiesību tiešās ietekmes 27 ES dalībvalstīs un no Konvencijai piešķirtās tiešās piemērojamības, kas nozīmē, ka tā jāievēro visās ES un Eiropas Padomes (EP) dalībvalstīs. Taču šai prasībai ir nozīmīgs ierobežojums, proti, jebkurš piemērojamais noilguma termiņš. Pirms apsvērt diskriminācijas novēršanas tiesībās paredzēto aizsardzības normu piemērošanas iespēju, juristiem ir jāiepazīstas ar jebkuru attiecīgajā jurisdikcijā spēkā esošo noilguma termiņu un jānosaka, vai attiecīgā tiesa var izskatīt šo jautājumu.

Praktiski tas nozīmē, ka juristi, ja piemērojams, var valstu tiesās un iestādēs izmantot attiecīgos diskriminācijas novēršanas instrumentus un attiecināmo tiesu praksi.

Tāpēc juristiem ir obligāti jāizprot sistēmas, kas pašlaik darbojas diskriminēšanas novēršanas jomā, to piemērošana un darbība noteiktās situācijās.

1.1. Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību konteksts un priekšvēsture

Termins „Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesības” rada iespaidu, ka pastāv vienota ar diskriminācijas novēršanu saistīta Eiropas normu sistēma, taču patiesībā tās veido elementi no dažādiem kontekstiem. Šajā rokasgrāmātā ir apkopotas tiesības galvenokārt no ECK un no ES tiesībām. Šo divu sistēmu izcelsme atšķiras gan pēc to izveides laika, gan cēloņiem.

1.1.1. Eiropas Padome un Eiropas Cilvēktiesību konvencija

Eiropas Padome ir starpvaldību organizācija (SVO), kas sākotnēji sapulcējās pēc Otrā pasaules kara ar mērķi cita starpā veicināt tiesiskumu, demokrātiju, cilvēktiesības un sociālo attīstību (sk. Eiropas Padomes statūtu preambulu un 1. pantu). Lai palīdzētu panākt šos mērķus, EP dalībvalstis pieņēma ECK, kas bija pirmais mūsdienu starptautiskais cilvēktiesību līgums, kura pamatā ir ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. ECK nosaka tās dalībvalstīm juridiski saistošu pienākumu nodrošināt ikvienam (ne tikai pilsoņiem), kas atrodas to jurisdikcijā, Konvencijā minētās tiesības. ECK īstenošanu pārbauda Eiropas Cilvēktiesību tiesa (sākotnēji ar Eiropas Cilvēktiesību komisijas palīdzību), kas izskata pret dalībvalstīm iesniegtās prasības. Eiropas Padomes sastāvā pašlaik ietilpst 47 dalībvalstis, un jebkurai valstij, kas vēlas tai pievienoties, ir jāpievienojas arī ECK.

ECK pēc tās pieņemšanas 1950. gadā ir grozīta, un tai ir pievienoti tā dēvētie protokoli. Būtiskākais procesuālais ECK labojums bija 11. protokols (1994. gadā), ar ko tika likvidēta Eiropas Cilvēktiesību komisija, bet Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) kļuva par pastāvīgu struktūru. Šis protokols tika pieņemts, lai pielāgotu ECK mehānismus lietu skaita pieaugumam, kad pēc Berlīnes mūra krišanas un Padomju Savienības izjukšanas Padomei pievienojās Austrumeiropas valstis.

Diskriminācijas aizliegumu nodrošina ECK 14. pants¹, kas garantē vienlīdzīgu attieksmi, īstenojot visas parējās Konvencijā noteiktās tiesības. Ar ECK 12. protokolu (2000. gads), ko vēl nav ratificējušas visas ES dalībvalstis², tiek paplašināts diskriminācijas aizlieguma tvērums, garantējot vienlīdzīgu attieksmi, īstenojot jebkuras tiesības (tostarp valstu nacionālajās tiesību aktos noteiktās tiesības). Saskaņā ar skaidrojošo ziņojumu par protokolu, tas tika izveidots diskriminācijas novēršanas stiprināšanai, kas tika uzskatīta par būtisku cilvēktiesību garantēšanas elementu. Protokols tika izstrādāts debatēs par to, kā stiprināt jo īpaši dzimumu un rasu vienlīdzību.

Lai gan diskriminācijas aizlieguma princips nav šīs rokasgrāmatas primārais temats, lasītājam ir ieteicams ievērot, ka tas ir vairāku EP dokumentu noteicošais princips. Būtiski ir tas, ka Eiropas Sociālās hartas 1996. gada redakcijā ir iekļautas gan tiesības uz vienlīdzīgām iespējām un vienlīdzīgu attieksmi nodarbinātības un profesionālās darbības lietās, nodrošinot aizsardzību pret dzimumu diskrimināciju³. Papildu aizsardzība pret diskrimināciju ir noteikta Nacionālo minoritāšu aizsardzības pamatkonvencijā⁴, EP Konvencijā par cīņu pret cilvēku tirdzniecību⁵ un EP Konvencijā par piekļuvi oficiālajiem dokumentiem. Aizsardzība pret diskriminācijas veicināšanu ir paredzēta arī Konvencijas par kibernetizētiem protokolā. Diskriminācijas aizlieguma jautājumam nepārprotami ir bijusi ietekme EP sagatavoto dokumentu izstrādē, un tā tiek uzskatīta par aizsargājamu pamatbrīvību.

1.1.2. Eiropas Savienība un diskriminācijas novēršanas direktīvas

Eiropas Savienība (ES) sākotnēji bija starpvaldību organizācija, taču tagad ir atsevišķa juridiska persona. ES pašlaik ir 27 dalībvalstis. Tā izveidojās no trim atsevišķām SVO, kas tika nodibinātas 20. gadsimta 50. gados un risināja enerģētikas drošības un brīvās tirdzniecības jautājumus (kopā dēvētas par „Eiropas Kopienām”). Eiropas Kopienų pamatmērķis bija stimulēt ekonomisko attīstību, panākot to ar preču, kapitāla un pakalpojumu brīvu apriti un personu

1 Mācību rokasgrāmata par ECK 14. panta piemērošanu PowerPoint prezentācijas formātā ir pieejama Eiropas Padomes vietnes sadaļā „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem: www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1.

2 Reālo ES dalībvalstu skaitu, kuras ratificējušas 12. protokolu, skatīt vietnē: www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=7&DF=16/07/2010&CL=ENG.

3 Skatīt Eiropas Sociālās hartas 20. pantu un V daļas E pantu.

4 Skatīt Nacionālo minoritāšu aizsardzības pamatkonvencijas 4. pantu, 6. panta 2. punktu un 9. pantu.

5 Skatīt EP Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību 2. panta 1. punktu.

brīvu pārvietošanos. Lai dalībvalstīs nodrošinātu līdzvērtīgus apstākļus, sākotnējā Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgumā (1957. gads) tika ietverta norma, kas aizliedza dzimumu diskrimināciju nodarbinātībā. Tādējādi dalībvalstis nevarētu iegūt priekšrocības konkurencē ar citām dalībvalstīm, piedāvājot sievietēm zemāku atalgojumu vai sliktākus darba apstākļus. Lai gan šis tiesību aktu kopums ievērojami attīstījās, iekļaujot tādas jomas kā pensijas, grūtniecību un valsts sociālā nodrošinājuma režīmus, līdz 2000. gadam diskriminācijas novēršanas normatīvie dokumenti ES tika piemēroti tikai nodarbinātības un sociālās apdrošināšanas kontekstā, un tajos tika apskatīta tikai dzimumu diskriminācija.

20. gadsimta 90. gados sabiedriskās interešu grupas aktīvi pieprasīja paplašināt diskriminācijas aizliegumu ES normatīvajos dokumentos, attiecinot to uz citām jomām, piemēram, rasi, etnisko piederību, seksuālo orientāciju, reliģiskos uzskatus, vecumu un invaliditāti. Bailes par ekstrēmistiska nacionālisma atdzimšanu dažās ES dalībvalstīs rosināja politiskās dzīves vadītāju vidū pietiekamu politisko gribu, lai Eiropas Kopienas līgums tiktu grozīts, nosakot normatīvo dokumentu pieņemšanu šajā jomā kā Kopienas kompetenci.

2000. gadā tika pieņemtas divas direktīvas: direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību, ar ko nodarbinātībā aizliedza diskrimināciju seksuālās orientācijas, reliģiskās pārliecības, vecuma un invaliditātes dēļ; un rasu vienlīdzības direktīva, ar ko nodarbinātībā, kā arī sociālās labklājības nodrošināšanas sistēmas un sociālās apdrošināšanas, kā arī preču un pakalpojumu pieejamībā aizliedza diskrimināciju, pamatojoties uz rasi vai etnisko piederību. Tādējādi ES tika ievērojami paplašināta diskriminācijas novēršanas normatīvo dokumentu piemērošanas joma, atzīstot, ka, lai persona pilnībā varētu realizēt savu potenciālu darba tirgū, ir būtiski svarīgi tai garantēt vienlīdzību tādās jomās kā veselības aprūpes, izglītības un mājokļu pieejamība. Ar 2004. gadā pieņemto direktīvu, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu tika paplašināta aizsardzības pret dzimumu diskrimināciju piemērošanas joma, attiecinot to uz preču un pakalpojumu pieejamību. Tomēr aizsardzība pret dzimumu diskrimināciju nenodrošina aizsardzību dažos rasu vienlīdzības direktīvā paredzētos aspektos, jo direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm sociālā nodrošinājuma jautājumos garantē vienlīdzīgu attieksmi tikai saistībā ar sociālo nodrošinājumu, nevis labklājības sistēmu plašākā kontekstā, kas iekļauj, piemēram, sociālo aizsardzību un veselības aprūpes un izglītības pieejamību.

Lai gan aizsardzība pret diskrimināciju pēc seksuālās orientācijas, reliģiskās pārliecības, invaliditātes un vecuma ir paredzēta tikai nodarbinātības jomā, ES iestādēs pašlaik tiek apspriests priekšlikums attiecināt aizsardzību pret šiem diskriminācijas veidiem arī uz preču un pakalpojumu pieejamību (tā dēvētā horizontālā direktīva).

1.2. Eiropas aizsardzības mehānismi: pašreizējās un turpmākās aktualitātes

1.2.1. ES Pamattiesību harta

Eiropas Kopienu sākotnējos līgumos nebija ietvertas nekādas norādes uz cilvēktiesībām vai to aizsardzību. Netika uzskatīts, ka brīvas tirdzniecības zonas izveide Eiropā varētu ietekmēt cilvēktiesības. Tomēr, tā kā Eiropas Tiesā (EKT) sāka iesniegt pieteikumus par cilvēktiesību pārkāpumiem, kuru iemesls esot bijuši Kopienas normatīvie dokumenti, EKT izstrādāja judikatūras kopumu, kas tiek dēvēts par „vispārīgajiem Kopienas tiesību principiem”⁶. EKT uzskata, ka šie vispārīgie principi atspoguļo cilvēktiesību aizsardzības normas, kas ietvertas valstu konstitūcijās un līgumos par cilvēktiesībām, jo īpaši ECK. EKT norādīja, ka tā nodrošinās Kopienas normatīvo dokumentu atbilstību šiem principiem.

ES un tās dalībvalstis, atzīstot, ka to politika var ietekmēt cilvēktiesību ievērošanu, un, lai „tuvinātu” iedzīvotājus ES, 2000. gadā proklamēja ES Pamattiesību hartu. Hartā ir ietvertas vairākas cilvēktiesības, kas pamatotas uz dalībvalstu konstitūcijās, ECK un vispārējos cilvēktiesību līgumos, piemēram, ANO Bērnu tiesību konvencijā, ietvertajām tiesībām. 2000. gadā pieņemtā harta bija tikai „deklarācija”, kas nozīmē, ka tā nebija juridiski saistoša, tomēr Eiropas Komisija (galvenā iestāde, kas ierosina jaunus ES normatīvos dokumentus) ir norādījusi, ka tās priekšlikumi atbildīs hartei.

2009. gadā stājoties spēkā Lisabonas līgumam, tika mainīts Pamattiesību hartas statuss, nosakot to kā juridiski saistošu dokumentu. Tā rezultātā ES iestādēm ir jāievēro harta. Arī ES dalībvalstīm ir jāievēro harta, taču tikai, īstenojot ES normatīvos dokumentus. Tika panākta vienošanās par hartas protokolu attiecībā uz Čehijas Republiku, Poliju un Apvienoto Karalisti, kurā šis ierobežojums tiek skaidri

⁶ Pēc grozījumiem, kas ieviesti ar Lisabonas līgumu, Eiropas Tiesu tagad dēvē par Vispārējo tiesu. Tomēr, lai izvairītos no pārpratumiem, šajā rokasgrāmatā joprojām tiek lietots nosaukums „Eiropas Tiesa” (ET), jo lielākā daļa līdz šim izdoto publikāciju, ko juristi varētu izmantot, ir izdotas pirms 2009. gada decembra, kad stājās spēkā Lisabonas līgums.

izteikts. Hartas 21. pantā ir ietverts diskriminācijas aizliegums dažādu iemeslu dēļ, kas tiks apskatīts tālāk šajā rokasgrāmātā. Tas nozīmē, ka privātpersonas var iesniegt sūdzību par ES normatīvajiem dokumentiem vai valsts tiesību aktiem, ar ko tiek īstenoti ES normatīvie dokumenti, ja tās uzskata, ka nav ievērota Harta. Valstu tiesas var lūgt skaidrojumu par pareizu ES normatīvo aktu interpretēšanu Eiropas Tiesai saskaņā ar prejudiciālā nolēmuma procedūru, kas noteikta Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. Pantā.

1.2.2. ANO cilvēktiesību līgumi

Cilvēktiesību aizsardzības mehānismi, protams, neaprobežojas tikai ar Eiropu. Papildus citiem reģionāliem mehānismiem Amerikā, Āfrikā un Tuvajos Austrumos, daudz cilvēktiesību aizsardzības normatīvo dokumentu ir izveidoti ar Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) starpniecību. Visas ES dalībvalstis ir noslēgušas šādus ANO cilvēktiesību līgumus, no kuriem visos ir ietverts diskriminācijas aizliegums: Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (*ICCPR*)⁷, Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (*ICESCR*)⁸, Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu (*ICERD*)⁹, Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu (*CEDAW*)¹⁰, Konvencija pret spīdzināšanu¹¹, un Konvencija par bērna tiesībām (*BTK*)¹². Visjaunākais cilvēktiesību līgums ANO līmenī ir 2006. gada Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (*UNCRPD*)¹³. Ir ierasts, ka cilvēktiesību līgumiem var pievienoties tikai valstis. Tomēr, tā kā valstis arvien vairāk sadarbojas starpvaldību organizācijās (SVO), kam tās deleģē ievērojamas pilnvaras un atbildību, pašlaik ir ļoti būtiski nodrošināt, lai arī SVO apņemtos ievērot tās pašas saistības attiecībā uz cilvēktiesībām, ko uzņēmušās to dalībvalstis. *UNCRPD* ir pirmais ANO līmeņa cilvēktiesību līgums, kurā drīkst piedalīties reģionālās integrācijas organizācijas, un ES ir paziņojusi, ka vēlas kļūt par tā dalībvalsti.

7 999 UNTS 171.

8 993 UNTS 3.

9 660 UNTS 195.

10 1249 UNTS 13.

11 1465 UNTS 85.

12 1577 UNTS 3. Turklāt dažas dalībvalstis ir arī ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām dalībnieces (UN Doc. A/61/611, 2006. gada 13. decembris) un Starptautiskā konvencija par visu personu aizsardzību pret piespiedu pazušanu (UN Doc. A/61/488, 2006. gada 20. decembris); taču neviena nav Starptautiskās konvencijas par migrējošo darba ņēmēju un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzību dalībniece (UN Doc. A/RES/45/158, 2003. gada 1. jūlijs).

13 UN Doc. A/61/611, 2006. gada 13. decembris.

UNCRPD ir ietverts plašs cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesību saraksts, kura mērķis ir nodrošināt tiesību vienlīdzīgu ievērošanu, kā arī noteikt valstij vairākus pienākumus veikt atbalsta pasākumus. Šis dokuments tāpat kā harta, ir saistošs ES iestādēm, un būs saistošs dalībvalstīm, piemērojot ES normatīvos dokumentus. Turklāt vairākas atsevišķas dalībvalstis pašlaik gatavojas pievienoties *UNCRPD*, tādējādi šis dokuments tām būs saistošs tieši. Paredzams, ka *UNCRPD* kļūs par atskaites punktu, saskaņā ar ko interpretēs ES un normatīvos dokumentus un ECT nolēmumus attiecībā uz diskrimināciju invaliditātes dēļ interpretēšanas.

1.2.3. Eiropas Savienības pievienošanās Eiropas Cilvēktiesību konvencijai

Pašlaik ES tieslietas un ECK ir cieši saistītas. Visas ES dalībvalstis ir pievienojušās ECK. Kā norādīts iepriekš, nosakot cilvēktiesību aizsardzības apmēru ES normatīvajos dokumentos, EKT pamatojas uz ECK. Arī Pamattiesību hartā ir apskatītas vairākas ECK minētās tiesības (bet ne tikai tās). Attiecīgi, ES normatīvie dokumenti, lai gan ES pati nav ECK dalībniece, lielā mērā ir saskaņā ar ECK. Tomēr, ja persona vēlas iesniegt sūdzību par ES un to, ka Savienība nespēj garantēt cilvēktiesību ievērošanu, tā nevar ES iesūdzēt Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Personai ir šādas izvēles iespējas: vai nu sūdzēties valsts tiesā, kas var nodot lietu izskatīšanai EKT saskaņā ar prejudiciālā nolēmuma procedūru, vai iesniegt ECT sūdzību par ES netieši, ceļot prasību pret dalībvalsti.

Lisabonas līgumā ir ietverts noteikums, kas pilnvaro ES pievienoties ECK kā tās dalībniecei, un ar ECK 14. protokolu Konvencija tiek grozīta, dodot Savienībai šādu iespēju. Vēl nav skaidrs, kādas sekas tam būs praksē, jo īpaši, kādas turpmāk būs EKT un ECT attiecības, jo sarunas par ES pievienošanos var ilgt vairākus gadus. Taču tā vismaz sniegs iespēju fiziskām celt prasību ECT tieši pret ES par ECK neievērošanu.

Svarīgākie aspekti

- Aizsardzība pret diskrimināciju Eiropā ir paredzēta gan ES normatīvajos dokumentos, gan ECK. Lai gan šīs divas sistēmas lielā mērā viena otru papildina un stiprina, ir arī dažas atšķirības, ko juristiem ieteicams zināt.
- ECK aizsargā visas personas visu to 47 valstu jurisdikcijā, kuras ir tās dalībvalstis, turpretī ES diskriminācijas novēršanas direktīvas garantē aizsardzību pret diskrimināciju tikai ES 27 dalībvalstu pilsoņiem.
- Saskaņā ar ECK 14. pantu diskriminācija ir aizliegta tikai saistībā ar jebkuru citu Eiropas Konvencijā garantēto tiesību izmantošanu. Saskaņā ar 12. protokolu tiek noteikts vispārējs diskriminācijas aizliegums.
- Saskaņā ar ES diskriminācijas novēršanas tiesībām diskriminācijas aizliegums ir vispārējs, taču attiecas uz konkrētu kontekstu, piemēram, nodarbinātību.
- ES institūcijām ir juridiskas saistības ievērot Eiropas Savienības Pamattiesību hartu, tostarp tās normas par diskriminācijas novēršanu. Īstenojot ES normatīvos dokumentus, harta jāievēro arī ES dalībvalstīm.
- Eiropas Savienība pievienosies *UNCPRD* un ECK. Tādējādi ES nonāks ārēju pārraudzības struktūru uzraudzībā, un personas varēs sūdzēties par ES izdarītiem ECK pārkāpumiem tieši Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

Papildu uzziņai

Bamforth, Malik and O'Cinneide, „*Discrimination Law: Theory and Context*” (London, Sweet and Maxwell, 2008), Chapter 1 „Key Issues and Questions in Discrimination Law”, 2. nodaļa „Sources and Scope of Domestic Discrimination Law”.

Barnard, „*EC Employment Law*”, (3rd ed., Oxford, Oxford University Press, 2006), 1. nodaļa „The Evolution of “EC” Social Policy”.

Besson, „The European Union and Human Rights: Towards a Post-National Human Rights Institution?”, 6 *Human Rights Law Journal* (2006) 323.

Butler, „A Comparative Analysis of Individual Petition in Regional and Global Human Rights Protection Mechanisms”, 23 *University of Queensland Law Journal* (2004) 22.

Chalmers (et al), *European Union Law: Text and Materials*, (2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2010), Chapters 1 „European Integration and the Treaty on European Union”, 2. nodaļa „EU institutions” un 6. nodaļa „Fundamental Rights”.

Costello, „The Bosphorus ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, 6 *Human Rights Law Review* (2006) 87.

Craig and de Burca, *EU Law: Text, Cases and Materials* (4th ed. Oxford, Oxford University Press, 2008), 1. nodaļa „The Development of European Integration”, 11. nodaļa „Human Rights in the EU”.

Eicke, „The European Charter of Fundamental Rights—Unique Opportunity or Unwelcome Distraction”, 3 *European Human Rights Law Review* (2000) 280.

Ellis, „EU Anti-Discrimination Law” (Oxford, Oxford University Press, 2005), 1. nodaļa „Introduction”.

Equinet, „Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice”, sējumi I-IV, kas pieejami: www.equineteurope.org/equinetpublications.html.

Fitzpatrick (et al), „The 1996 Intergovernmental Conference and the Prospects of a Non-Discrimination Treaty Article”, 25.4 *Industrial Law Journal* (1996) 320.

Guliyev, „Interdiction générale de la discrimination : droit fondamental ou droit de “second rang” ? CourEDH, Gde Ch., Sejdic et Finci c. Bosnie-Herzégovine, 22 décembre 2009”, 10 *L'Europe des libertés : revue d'actualité juridique*, (2010) 31.

Heringa and Verhey, „The EU Charter: Text and Structure”, 8 *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (2001) 11.

Llorente, „A Charter of Dubious Utility”, 1.3 *International Journal of Constitutional Law* (2003) 405.

Martin, „Strasbourg, Luxembourg et la discrimination : influences croisées ou jurisprudences sous influence ?”, 18 *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, (2007) 69.

Quesada Segura, „La no discriminación, la igualdad de trato y de oportunidades, en el ordenamiento europeo. Del Convenio Europeo de Derechos Humanos del

Consejo de Europa, a los Tratados y a la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea”, *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, (2008) speciālizdevums.

Royer, *The Council of Europe/Le Conseil de l’Europe* (Strasbourg, Council of Europe, 2010/2009).

Sadurski, „Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments”, 9 *Human Rights Law Review* (2009) 397.

Syrpis, „The Treaty of Lisbon: Much Ado ... But About What?”, 37.3 *Industrial Law Journal* (2008) 219.

Tulkens, „L’évolution du principe de non-discrimination à la lumière de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, in Carlier (ed.), *L’étranger face au droit* (Bruxelles, Bruylant, 2010).

2

Diskriminācijas kategorijas un aizsardzības līdzekļi

2.1. Ievads

Diskriminācijas aizlieguma tiesību mērķis ir sniegt visām personām vienlīdzīgas un godīgas izredzes piekļūt sabiedrības nodrošinātajām iespējām. Ik dienas mēs izvēlamies, ar ko socializēties, kur iepirkties un kur strādājam. Ir lietas un cilvēki, kas mums patīk labāk nekā citi. Lai gan subjektīvās attieksmes paušana ir ierasta un normāla parādība, reizēm cilvēki pilda funkcijas, kas tos nostāda varas pozīcijā vai ļauj tiem pieņemt lēmumus, kas tieši ietekmē citu dzīvi. Tie var būt ierēdņi, veikalu īpašnieki, darba devēji, nekustamā īpašuma izīrētāji vai ārsti, kuri lemj, kā tiek izmantota publiskā vara vai kā privātajā sfērā tiek nodrošinātas preces un pakalpojumi. Šādā publiskā kontekstā diskriminācijas aizlieguma tiesības divējādi ietekmē mūsu izdarīto izvēli.

Pirmkārt, tajos noteikts, ka pret personām, kuras ir līdzīgā situācijā, ir jāattiecas līdzīgi, un ka pret tām nevar attiekties mazāk labvēlīgi tikai tāpēc, ka tiem ir kāda noteikta „aizsargājama” īpašība. To dēvē par tiešo diskrimināciju. Uz tiešo diskrimināciju ECK ietvaros attiecas vispārēja objektīva pamatojuma aizsardzības mehānisms, tomēr ES normatīvajos dokumentos aizsardzības mehānismi pret tiešo diskrimināciju ir nedaudz ierobežoti.

Diskriminācijas novēršanas tiesībās tiek aizliegti gadījumi, kuros pret personām vai personu grupām, kas atrodas identiskā situācijā, attiecas dažādi, vai kuros pret personām vai personu grupām, kas atrodas dažāda situācijā, attiecas identiski¹⁴.

Otrkārt diskriminācijas aizlieguma tiesībās noteikts, ka pret personām, kuras ir dažādās situācijās, ir jāattiecas dažādi tiktāl, ciktāl tas ir nepieciešams, lai ļautu tām izmantot noteiktas iespējas ar tādu pašu pamatojumu kā citiem. Tāpēc šis pats „aizsardzības iemesls” jāņem vērā, īstenojot noteiktu praksi vai izstrādājot noteiktas normas. To dēvē par „netiešo diskrimināciju”. Uz visiem netiešās diskriminācijas veidiem attiecas aizsardzības mehānisms, kura pamatā ir objektīvs pamatojums neatkarīgi no tā, vai prasījums tiek pamatots uz

ECK vai ES normatīvajiem dokumentiem.

Šajā nodaļā detalizētāk apskatīta tiešās un netiešās diskriminācijas nozīme, daži to konkrētas izpausmes veidi, piemēram, personas aizskaršana vai norādījums to diskriminēt, un to praktiski piemēri judikatūrā. Pēc tam tiks apskatīta pretdiskriminācijas aizsardzības mehānismu darbība.

Tiešā diskriminācija iestājas, ja:

- pret personu attiecas nelabvēlīgi;
- salīdzinājumā ar to, kāda ir vai būtu bijusi attieksme pret citām personām, kuras atrodas līdzīgā situācijā;
- ja tās iemesls ir šīm personām piemērota noteikta īpašība, kas ir arī „aizsardzības iemesls”.

2.2. Tiešā diskriminācija

Tiešā diskriminācija ECK un ES tiesībās ir definēta līdzīgi. ES Rasu vienlīdzības direktīvas 2. panta 2. punktā noteikts, ka „tiek pieņemts, ka tiešā diskriminācija iestājas tad, kad salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret otru personu rasu vai etniskas piederības dēļ”¹⁵. ECT izmanto formulējumu, kas paredz, ka jābūt „atšķirībai attieksmē pret personām, kas atrodas analogā vai samērā līdzīgā situācijā”, kas ir „pamatota uz identificējamu pazīmi”¹⁶.

¹⁴ Skatīt, piemēram, ECT 2005. gada 6. janvāra spriedumu lietā nr. 58641/00 *Hoogendijk pret Nederlandi*.

¹⁵ Līdzīgi: direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2. panta 2. punkta a) apakšpunkts; dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 2. panta 1. punkta a) apakšpunkts; direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 2. panta a) apakšpunkts.

¹⁶ ECT 2010. gada 16. marta sprieduma 61. punkts lietā nr. 42184/05 *Carson un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC]. Līdzīgi: ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 175. punkts lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC] (nr. 57325/00); ECT 2008. gada 29. aprīļa sprieduma 60. punkts lietā nr. 13378/05 *Burden pret Apvienoto Karalisti* [GC].

2.2.1. Nelabvēlīga attieksme

Tiešās diskriminācijas pamatā ir pret personu vērstās attieksmes atšķirība. No tā izriet, ka pirmā tiešās diskriminācijas pazīme ir pierādījumi par nelabvēlīgu attieksmi. Salīdzinājumā ar netiešo diskrimināciju, kuras identificēšanai bieži ir nepieciešami statistikas dati, šo diskriminācijas veidu ir samērā viegli identificēt (skatīt turpmāk). Minēsim dažus piemērus no lietām, kas iekļautas šajā rokasgrāmatā: aizliegums ieiet restorānā vai veikalā, mazākas pensijas vai algas, vārdiski apvainojumi vai vardarbība, aizliegums ieiet kontrolpunktā, lielāks vai mazāks pensionēšanās vecums, aizliegums strādāt noteiktā profesijā, aizliegums izmantot mantojuma tiesības, izslēgšana no nespecializētās izglītības sistēmas, deportācija, aizliegums nēsāt reliģiskus simbolus, sociālās nodrošināšanas maksājumu aizliegums vai anulēšana.

2.2.2. Salīdzināmais elements/bāze

Nelabvēlīga attieksme tiks ņemta vērā, pieņemot lēmumu par diskrimināciju gadījumos, kur tā ir nelabvēlīga, salīdzinot ar citu personu līdzīgā situācijā. Sūdzība par „zemu” algu nav prasījums par diskrimināciju, ja vien nevar pierādīt, ka alga ir zemāka nekā kādai citai personai, ko tas pats darba devējs nodarbina līdzīgu uzdevumu veikšanai. Tāpēc ir nepieciešams salīdzināmais elements, tas ir, persona būtiski līdzīgos apstākļos, un šajā situācijā galvenajai atšķirībai starp abām personām jābūt „aizsardzības iemeslam”. Citiem vārdiem, personai, kura uzskata sevi par cietušu, ir jāpārlicina tiesa, ka ir personas, pret kurām ir vai būtu bijusi īstenota labvēlīgāka attieksme un ka vienīgā šo personu atšķirība ir „aizsardzības iemesls”. Šajā rokasgrāmatā apspriestās lietas liecina, ka, pierādot prasījumu, izmantojot salīdzināmo elementu, bieži nerodas pretrunas, un ka dažreiz ne lietas dalībnieki, ne tiesa tieši nepiemin salīdzināmo elementu. Tālāk kā piemēri ir minētas dažas lietas, kurās, lēmējinstāncija skaidri pieprasīja pierādījumus, izmantojot salīdzināmo elementu.

Piemērs. Lietā *Moustaquim* Marokas pilsonis, kas notiesāts par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuru dēļ viņu tika plānots deportēt¹⁷. Marokas pilsonis apgalvoja, ka lēmums par viņa/viņas deportēšanu ir diskriminējošs. Šī persona apgalvoja, ka pret to ir vērsta diskriminācija tautības dēļ, jo Beļģijas pilsoņiem pēc notiesāšanas par noziedzīgu nodarījumu nedraud deportēšana. ECT nosprieda, ka viņš/viņa nebija līdzīgā situācijā kā Beļģijas pilsoņi, jo valsts saskaņā ar ECK nedrīkst izraidīt savus pilsoņus. Tāpēc viņa/viņas deportācija nebija uzskatāma par diskriminējošu attieksmi. Lai gan ECT piekrita, ka

¹⁷ ECT 1991. gada 18. februāra spriedums lietā nr. 12313/86 *Moustaquim pret Beļģiju*.

viņš/-a bija salīdzināmā situācijā ar ES pilsoņiem, kas nav Beļģijas pilsoņi (kurus nedrīkst deportēt ar pārvietošanās brīvību saistīto ES normatīvo dokumentu dēļ), tika nolemts, ka atšķirīgā attieksme ir attaisnota.

Piemērs. Lietā *Allonby* netika atjaunots sūdzības iesniedzējas, kura strādāja augstskolā par lektori, līgums¹⁸. Viņa sāka strādāt uzņēmumā, kurš izglītības iestādēm nodrošināja lektoru pakalpojumus. Šis uzņēmums nosūtīja sūdzības iesniedzēju uz augstskolu, kur viņa strādāja iepriekš, veikt tos pašus pienākumus, taču maksāja viņai mazāk nekā augstskola. Viņa iesniedza sūdzību par diskrimināciju dzimuma dēļ, apgalvojot, ka augstskolas lektori vīrieši saņēma vairāk. EKT sprieda, ka augstskolas nodarbinātie lektori nebija salīdzināmā situācijā. Tas tāpēc, ka augstskola nebija atbildīga ne par tās tieši nodarbināto lektoru, ne ārēja uzņēmuma nodarbinātās sūdzības iesniedzējas samaksas līmeņa noteikšanu. Tāpēc tie nebija pietiekami līdzīgā situācijā.

Piemērs. Lietā *Luczak* franču lauksaimnieks, kas dzīvoja un nodarbojās ar lauksaimniecību Polijā, iesniedza sūdzību, jo viņam/-ai tika liegts iestāties specializētā Polijas sociālās nodrošināšanas režīmā, kurš tika izveidots īpaši Polijas lauksaimnieku atbalstam, jo šī iespēja nebija pieejama nepilsoņiem¹⁹. ECT piekrita, ka sūdzības iesniedzējs bija salīdzināmā situācijā ar Polijas lauksaimniekiem, kuri guva labumu no šī režīma, jo viņš/-a bija pastāvīgais iedzīvotājs, kurš tāpat kā valsts pilsoņi maksāja nodokļus, tādējādi dodot ieguldījumu sociālās nodrošināšanas shēmas finansēšanā, un iepriekš piedalījās vispārīgajā sociālās apdrošināšanas režīmā.

Piemērs. Lietā *Richards* sūdzības iesniedzējai bija veikta dzimuma maiņas operācija, mainot vīriešu dzimumu uz sieviešu dzimumu. Viņa vēlējās pensionēties savā 60. dzimšanas dienā, kad iestājās pensijas vecums Apvienotajā Karalistē sievietēm. Publiskās varas iestādes atteicās piešķirt pensiju, apgalvojot, ka pret sūdzības iesniedzēju nav īstenota nelabvēlīga attieksme salīdzinājumā ar līdzīgā situācijā esošām personām. Publiskās varas iestādes argumentēja, ka pareizais salīdzināmais elements bija „vīrieši”, jo sūdzības iesniedzēja savu mūžu nodzīvojusi kā vīrietis. EKT nolēma, ka, tā kā valsts tiesību akti atļauj personai mainīt savu dzimumu, pareizais salīdzināmais elements bija sievietes. Attiecīgi

18 EKT 2004. gada 13. janvāra spriedums lietā C-256/01 [2004] ECR I-873 *Allonby pret Accrington un Rossendale College*.

19 ECT 2007. gada 27. novembra spriedums lietā nr. 77782/01 *Luczak pret Poliju*; skatīt arī ECT 1996. gada 16. septembra spriedumu lietā nr. 17371/90 *Gaygusuz pret Austriju*.

pret sūdzības iesniedzēju tika īstenota mazāk labvēlīga attieksme nekā pret citām sievietēm, piemērojot tai lielāku pensionēšanās vecumu²⁰.

Piemērs. Lietā *Burden pret Apvienoto Karalisti* divas māsas bija dzīvojušas kopā 31 gadu²¹. Tām kopā piederēja īpašums, un abas bija novēlējušas otrai savu īpašuma daļu testamentā. Sūdzības iesniedzējas sūdzējās, ka tāpēc, ka īpašuma vērtība pārsniedza noteikto sliekšni, vienas māsas nāves gadījumā otrai būtu jāmaksā mantojuma nodoklis. Viņas iebilda, ka šāda prasība ir diskriminējoša un traucē tām izmantot tiesības uz īpašumu, jo laulāti pāri vai pāri, kuri stājušies civiltiesiskās partnerattiecībās, bija atbrīvoti no mantojuma nodokļa. Tomēr ECT nosprieda, ka sūdzības iesniedzējas kā māsas nevarēja salīdzināt ar kopā dzīvojošiem laulātiem pāriem vai pāriem, kuri stājušies civiltiesiskās partnerattiecībās. Laulība vai civiltiesiskas partnerattiecības ir īpašas attiecības, kurās stājas brīvi un apzināti, lai izveidotu līgumattiecībām līdzīgas tiesības un pienākumus. Turpretī sūdzības iesniedzēju attiecību pamatā ir asinsradniecība, tāpēc viņu situācija ir pilnībā atšķirīga.

Piemērs. Lietā *Carson pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka Apvienotās Karalistes publiskās varas iestādes ārzemēs dzīvojošo pensionāru pensiju maksājumiem nepiemēroja tādu pašu piemaksu kā Apvienotajā Karalistē dzīvojošajiem pensionāriem²². Saskaņā ar Apvienotās Karalistes tiesību aktiem piemaksas tika piemērotas tikai Apvienotās Karalistes rezidentiem, izņemot Apvienotās Karalistes pilsoņus, kuri pensionējušies valstīs, kam ar Apvienoto Karalisti ir abpusējā vienošanās par sociālo nodrošināšanu. Sūdzības iesniedzēji, kuri nedzīvoja valstī, kas noslēgusi šādu vienošanos, uzskatīja, ka ir tikuši diskriminēti savas dzīvesvietas dēļ. ECT nepiekrīta sūdzības iesniedzēju apgalvojumam par to, ka tie būtu līdzīgā situācijā kā pensionētas personas, kuras dzīvo Apvienotajā Karalistē, vai Apvienotās Karalistes pilsoņi, kas pensionējušies valstīs, kam ar Apvienoto Karalisti bija abpusēja vienošanās. ECT nosprieda, ka, lai gan visas šīs dažādās grupas ir devušas ieguldījumu publiskās varas iestāžu ieņēmumos, maksājot valsts apdrošināšanas iemaksas, taču tās neveido pensiju fondu, bet gan ir vispārīgi valsts ieņēmumi, kas paredzēti dažādu valsts izdevumu aspektu finansēšanai. Turklāt publiskās varas iestāžu pienākums piemērot piemaksas bija pamatots uz apsvērumu par Apvienotajā

20 EKT 2006. gada 27. aprīļa spriedums lietā C-423/04 [2006] ECR I-3585 *Richards pret valsts sekretāru darba un pensiju jautājumos*.

21 ECT 2008. gada 29. aprīļa spriedums lietā nr. 13378/05 *Burden pret Apvienoto Karalisti* [GC].

22 ECT 2010. gada 16. marta spriedums lietā nr. 42184/05 *Carson un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC].

Karalistē dzīvojošo personu dzīves dārdzības pieaugumu. Tāpēc sūdzības iesniedzēju situācija nebija salīdzināma ar pārējo grupu situāciju, un attiecīgi pret sūdzības iesniedzējiem nebija īstenota diskriminējoša attieksme.

Uzskatāms izņēmums piemērota „salīdzināmā elementa” noteikšanai vismaz ES nodarbinātības normatīvo dokumentu kontekstā, ir gadījumi, kad diskriminācijas iemesls ir personas grūtniecība. Daudzās EKT judikatūras lietās, sākot ar precedentu noteicošo lietu *Dekker*, tagad ir skaidri noteikts, ka personai nodarītais kaitējums tās grūtniecības stāvokļa dēļ ir klasificējams kā tieša diskriminācija dzimuma dēļ, tāpēc salīdzināmais elements nav nepieciešams²³.

2.2.3. Aizsardzības iemesls

Šīs rokasgrāmatas 4. nodaļā tiks apskatīti Eiropas diskriminācijas aizlieguma tiesībās paredzētie „aizsardzības iemesli”, proti: dzimums, seksuālā orientācija, invaliditāte, vecums, rase, etniskā izcelsme, nacionālā piederība un reliģiskā pārliecība vai uzskati. Šajā sadaļā tiks apskatīta mazāk labvēlīgās attieksmes un aizsardzības iemesla cēloņsakarības nepieciešamība. Lai izpildītu šo prasību, ir tikai jāuzdod vienkāršs jautājums: vai pret personu būtu īstenota mazāk labvēlīga attieksme, ja tai būtu cits dzimums, rase vai vecums, vai ja tā atšķirtos pēc jebkura cits aizsargājamā iemesla? Ja atbilde ir apstiprinoša, mazāk labvēlīgās attieksmes cēlonis nepārprotami ir apskatāmais iemesls.

Piemērotajai normai vai praksei nav obligāti tieši jāpiemin „aizsardzības iemesls”, ciktāl tas attiecas uz citu faktoru, kas ir nešķirams no aizsardzības iemesla. Būtībā, izskatot jautājumu, vai ir notikusi tiešā diskriminācija, ir jāvērtē, vai mazāk labvēlīgās attieksmes cēlonis ir „aizsardzības iemesls”, ko nevar nošķirt no konkrētā faktora, kas ir minēts prasījumā.

Piemērs. Lietā *James pret Eastleigh Borough Council* Džeimsa kungam bija jāmaksā par ieeju peldbaseinā Istlijā, turpretī viņa sievai Džeimsas kundzei nebija jāmaksā²⁴. Abi bija 61 gadu veci. Ieeja bez maksas Džeimsas kundzei bija pieejama tikai tāpēc, ka viņa bija pensionējusies, bet Džeimsa kungs

23 EKT 1990. gada 8. novembra spriedums lietā C-177/88 [1990] ECR I-3941 *Dekker pret Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*. Līdzīgi: EKT 1994. gada 14. jūlija spriedums lietā C-32/93 [1994] ECR I-3567 *Webb pret EMO Cargo (UK) Ltd*.

24 Apvienotās Karalistes Lordu palātas 1990. gada 14. jūnija spriedums lietā nr.6 *James pret Eastleigh Borough Council* [1990].

nebija pensionējies, jo Apvienotajā Karalistē pensionēšanās vecums vīriešiem ir 65 gadi, bet sievietēm – 60 gadi. Lai gan noteikuma par bezmaksas ieeju peldbaseinā pamatā ir pensionāra statuss, tiesības iegūt šo statusu ir atkarīgas no dzimuma. Apvienotās Karalistes Lordu palāta secināja, ka, ja Džeimsa kungs būtu sieviete, pret viņu būtu īstenota tāda pati attieksme kā pret viņa sievu. Turklāt tika noteikts, ka attieksmes nolūks un motivācija nebija svarīgi un ka galvenā nozīme tika piešķirta attieksmei.

Piemērs. Lietā *Maruko* geju pāris bija stājušies „partnerattiecībās uz mūžu”²⁵. Sūdzības iesniedzēja partneris nomira, un sūdzības iesniedzējs vēlējās pieprasīt mirušā partnera darba devēja pensijas shēmu apkalpojošajam uzņēmumam apgādnieka zaudējuma pensiju. Uzņēmums atteicās maksāt sūdzības iesniedzējam ar pamatojumu, ka pensijas ir jāmaksā tikai laulātajiem, bet sūdzības iesniedzējs nav bijis precējies ar mirušo. EKT atzina, ka atteikšanās maksāt pensiju ir uzskatāms par nelabvēlīgu attieksmi, un ka šī attieksme bijusi mazāk labvēlīga nekā pret salīdzināmo elementu, proti, laulātiem pāriem. EKT nosprieda, ka „partnerattiecības uz mūžu” Vācijā radīja partneriem, kas tajās stājušies, daudzas tās pašas tiesības un pienākumus kā laulātajiem, jo īpaši attiecībā uz valsts pensiju shēmām. Tāpēc tiesa bija gatava nospriest, ka šajā lietā dzīvesbiedri partneri bija līdzīgā situācijā kā laulātie. EKT arī nosprieda, ka šajā gadījumā atteikums uzskatāms par diskrimināciju, pamatojoties uz seksuālo orientāciju. Tādējādi apstāklis, ka sūdzības iesniedzējs nevarēja apprecēties ar savu partneri, bija nešķirams no abu seksuālās orientācijas.

Piemērs. Lietā *Aziz pret Kipru* sūdzības iesniedzējs/-a apgalvoja, ka viņam/-ai liegtas tiesības balsot, jo viņš/-a bija Kipras turks²⁶. Spēkā esošie Kipras tiesību akti atļāva Kipras turkiem un Kipras grieķiem parlamenta vēlēšanās balsot tikai par kandidātiem no savas etniskās kopienas. Taču pēc tam, kad Turcija okupēja Ziemeļkipru, lielākā daļa turku kopienas atstāja Kipras teritoriju, un viņu dalība parlamentā tika apturēta. Līdz ar to, vairs nebija pieejams neviens kandidātu saraksts, par kuru sūdzības iesniedzējs varētu balsot. Lai gan publiskās varas iestādes argumentēja, ka sūdzības iesniedzējs/-a nevarēja balsot, jo nebija kandidātu, ECT uzskatīja, ka ciešā saikne starp vēlēšanu noteikumiem un piederību Kipras turku kopienai kopā ar apstākli, ka publiskās varas iestā-

25 EKT 2008. gada 1. aprīļa spriedums lietā C-267/06 [2008] ECR I-1757 *Maruko pret Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*.

26 ECT 2004. gada 22. jūnija spriedums lietā nr. 69949/01 *Aziz pret Kipru*.

des negrozīja vēlēšanu noteikumus, ņemot vērā radušos situāciju, ir uzskatāmi par tiešo diskrimināciju etniskās piederības dēļ.

„Aizsardzības iemeslu” tiesas ir interpretējušas plaši. Pie tā var piederēt „diskriminācijas asociācijas dēļ”, kuras gadījumā diskriminācijas cietušajam pašam nepiemīt īpašība, kurai noteikta aizsardzība pret diskrimināciju. Tas var arī ietvert noteikta iemesla abstraktu interpretāciju. Tāpēc juristiem ir obligāti detalizēti jāanalizē mazāk labvēlīgās attieksmes pamatojums, meklējot pierādījumus tam, ka aizsardzības iemesls ir tiešs vai netiešs šādas attieksmes cēlonis.

Piemērs. Lietā *Coleman* māte apgalvoja, ka pret viņu īstenota nelabvēlīga attieksme darbā, pamatojoties uz viņas dēla invaliditāti²⁷. Viņas dēla invaliditātes dēļ viņa reizēm kavēja darbu, un viņai bija jāplāno atvaļinājumi, ņemot vērā sava dēla vajadzības. Sūdzības iesniedzējas lūgumi piešķirt atvaļinājumu tika noraidīti, un viņai tika draudēts ar atlaišanu no darba, kā arī tika izteiktas aizskarošas piebildes par viņas bērna veselības stāvokli. EKT kā salīdzināmo elementu pieņēma sūdzības iesniedzējas kolēģus, kuri strādāja līdzīgā amatā un kuriem arī bija bērni, un konstatēja, ka pēc viņas kolēģu lūgumiem uzņēmums ir bijis pretimnākošs. Tiesa arī atzina, ka šāda attieksme uzskatāma par diskrimināciju un uzmākšanos sūdzības iesniedzējas dēla invaliditātes dēļ.

Piemērs. Lietā *Weller* ar ungāru precētai rumānietei laulībā piedzima četri bērni²⁸. Viņai nebija tiesības pieprasīt bērna piedzimšanas pabalstu, jo viņa nebija Ungārijas pilsoņe. Viņas vīrs mēģināja pieprasīt pabalstu, taču publiskās varas iestādes noraidīja šo prasību, norādot, ka pabalsts pienākas tikai mātei. ECT nosprieda, ka vīrs ir ticis diskriminēts kā tēvs (nevis pēc dzimuma), jo adoptētajiem vai aizbildņiem, kas ir vīrieši, bija tiesības pieprasīt šo pabalstu, turpretī bioloģiskajiem tēviem tādas nebija. Arī bērni iesniedza prasību, apgalvojot, ka atteikums maksāt pabalstu viņu tēvam ir bijis diskriminējošs, kuru ECT atbalsēja. Tādējādi tika atzīts, ka bērni tika diskriminēti, pamatojoties uz viņu tēva kā bioloģiskā tēva statusu.

Piemērs. Lietā *P pret S un Kornvolas pilsētas domi* sūdzības iesniedzējs gatavojās veikt dzimuma maiņas operāciju, mainot vīriešu dzimumu uz sieviešu dzimumu, kad darba devējs atlaida viņu no darba. EKT nosprieda, ka atlaišana no darba

27 EKT 2008. gada 17. jūlija spriedums lietā C-303/06 [2008] I-5603 *Coleman pret Attridge Law un Steve Law*.

28 ECT 2009. gada 31. marta spriedums lietā nr. 44399/05 *Weller pret Ungāriju*.

bija nelabvēlīga attieksme²⁹. Attiecībā uz būtisko salīdzināmo elementu EKT norādīja, ka „ja persona tiek atbrīvota no darba sakarā ar to, ka ir paredzējusi mainīt dzimuma identitāti vai ja dzimuma identitātes maiņa ir jau veikta, ir uzskatāms, ka attieksme pret šo personu ir nelabvēlīgāka nekā pret citām tā dzimuma personām, pie kurām viņš vai viņa sevi uzskatīja par piederīgu pirms dzimuma maiņas veikšanas”. Attiecībā uz pamatojumu, lai gan netika pierādīts, ka pret sūdzības iesniedzēju īstenota citāda attieksme tāpēc, ka viņš bija vīrietis vai sieviete, varēja pierādīt, ka atšķirīgā attieksme ir pamatota uz dzimumu.

2.3. Netiešā diskriminācija

Gan ES normatīvajos dokumentos, gan ECK tiek atzīts, ka diskriminācija var nozīmēt ne tikai dažādu attieksmi pret cilvēkiem, kas atrodas līdzīgā situācijā, bet arī vienādu attieksmi pret cilvēkiem, kuri atrodas dažādās situācijās. Otru diskriminācijas veidu sauc par „netiešo diskrimināciju”, jo atšķiras nevis attieksme, bet gan tās sekas, kuras cilvēki ar dažādām īpašībām izjutīs dažādi. Rasu vienlīdzības direktīvas 2. panta 2. punkta b) apakšpunktā noteikts, ka „tiek pieņemts, ka netiešā diskriminācija iestājas tad, kad acīmredzami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda kādas rasu vai etniskas piederības personas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām”³⁰. ECT ir atsauce uz šo definīciju dažos savos pēdējos spriedumos, norādot, ka „atšķirīga attieksme var izpausties kā nesamērīgi kaitīga ietekme vispārīgas politikas nostādnes vai pasākuma dēļ, kurš, lai gan ir neitrāli formulēts, tomēr diskriminē kādu grupu”³¹.

2.3.1. Neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse

Pirmā identificējamā prasība ir šķietami neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses esamība. Citiem vārdiem, jābūt kādam noteikumam, kas tiek piemērots visiem. Turpmāk kā piemēri aprakstītas divas lietas. Papildu piemērus skatīt 5. nodaļā par pierādījumu problēmām un statistikas nozīmi.

29 EKT 1996. gada 30. aprīļa spriedums lietā C-13/94 [1996] ECR I-2143 *P pret S un Kornvolas pilsētas domi*.

30 Līdzīgi: direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts; dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 2. punkta 1. panta b) apakšpunkts; direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 2. panta b) apakšpunkts.

31 ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 184. pants lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC]; ECT 2009. gada 9. jūnija sprieduma 183. pants lietā nr. 33401/02 *Opuz pret Turciju*; ECT 2006. gada 20. jūnija sprieduma 80. pants lietā nr. 17209/02 *Zarb Adami pret Maltu*.

Netiešās diskriminācijas elementi ir šādi:

- neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse;
- kas ievērojami negatīvāk ietekmē grupu, ko raksturo „aizsargzības iemesls”;
- salīdzinājumā ar citām personām, kas atrodas līdzīgā situācijā.

Piemērs. Lietā *Schönheit* nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju pensijas tika aprēķinātas, izmantojot citu likmi nekā pilnu darba laiku strādājošiem darba ņēmējiem³². Šī atšķirīgā likme nebija pamatota uz darbā pavadītā laika atšķirību. Tādējādi nepilnu darba laiku strādājošie darba ņēmēji saņēma mazāku pensiju nekā pilnu darba laiku strādājošie darba ņēmēji, pat ņemot vērā dažādo darba stāžu, kas faktiski nozīmē, ka nepilnu darba laiku strādājošajiem darba ņēmējiem maksāja mazāku pensiju. Šis neitrālais noteikums par pensiju aprēķinu vienādi attiecās uz visiem nepilnu darba

laiku strādājošajiem darba ņēmējiem. Tomēr, tā kā apmēram 88% nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju bija sievietes, noteikumam bija nesamērīgi negatīva ietekme uz sievietēm salīdzinājumā ar vīriešiem.

Piemērs. Lietā *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* tika izmantoti vairāki testi, lai noteiktu skolēnu prāta spējas un piemērotību ar mērķi noskaidrot, vai tos nav jāpārceļ no nespecializētās izglītības sistēmas uz speciālajām skolām³³. Speciālās skolas bija paredzētas skolēniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem un citiem mācību vielas apguvi traucējošiem aspektiem. Visiem skolēniem, kuru nosūtīšana uz specializētajām skolām tika izskatīta, tika lietots viens un tas pats tests. Taču tests bija izstrādāts atbilstoši čehu skolēnu vairākuma specifikai, kā rezultātā pastāvēja lielāka iespējamība, ka romu skolēniem būs sliktāki rezultāti, un tā arī bija: 50-90% romu skolēnu tika nolemts specializētās izglītības sistēmā. ECT nosprieda, ka šajā gadījumā ir tikusi īstenota netiešā diskriminācija.

2.3.2. Ievērojami negatīvāka ietekme uz aizsargātu grupu

Otrā identificējamā prasība ir tāda, ka šķietami neitrālajam noteikumam, kritērijam vai praksei ir jābūt īpaši nelabvēlīgai ietekmei uz „aizsargātu grupu”. Šajā aspektā

32 EKT 2003. gada 23. oktobra spriedums apvienotās lietās C-4/02 un C-5/02 [2003] ECR I-12575 *Hilde Schönheit pret Stadt Frankfurt am Main* un *Silvia Becker pret Land Hessen*.

33 ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 79. pants lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

netiešā diskriminācija atšķiras no tiešās diskriminācijas, jo tajā uzmanība jāpievērš nevis atšķirīgai attieksmei, bet atšķirīgai ietekmei.

Pārbaudot statistikas datus, kas apliecina nesamērīgi negatīvu ietekmi uz aizsargātu grupu salīdzinājumā ar personām, kuras atrodas līdzīgā situācijā, EKT un ECT meklē pierādījumus tam, ka ievērojamu daļu negatīvi ietekmēto personu veido „aizsargātā grupa”. Tas tiks sīkāk apskatīts 5. nodaļā par pierādījumu problēmām. Pagaidām jānorāda uz EKT lietoto frāžu kopumu ģenerālvokāta Ležē [Léger] secinājumos lietā *Nolte*, izsakoties par dzimumu diskrimināciju:

„Lai pasākumu varētu uzskatīt par diskriminējošu, tam jāietekmē „daudz lielāku sieviešu nekā vīriešu skaitu” [Rinner-Kuhn³⁴] vai „ievērojami mazāku vīriešu īpatsvaru salīdzinājumā ar sievietēm” [Nimz,³⁵ Kowalska³⁶] vai „ievērojami vairāk sieviešu nekā vīriešu” [De Weerd³⁷].”

2.3.3. Salīdzināmais elements

Tāpat kā tiešās diskriminācijas gadījumā tiesai joprojām būs jāatrod salīdzināmais elements, lai noteiktu, vai konkrētā noteikuma, kritērija vai prakses ietekme ir ievērojami negatīvāka nekā ietekme uz citām personām līdzīgā situācijā. Tiesu izmantotā pieeja šajā ziņā neatšķiras no tiešās diskriminācijas gadījumos izmantotās pieejas.

34 EKT 1989. gada 13. jūlija spriedums lietā C-171/88 [1989] ECR 2743 *Rinner-Kuhn pret FWW Spezial-Gebäudereinigung*.

35 EKT 1991. gada 7. februāra spriedums lietā C-184/89 [1991] ECR I-297 *Nimz pret Freie un Hansestadt Hamburg*.

36 EKT 1990. gada 27. jūnija spriedums lietā C-33/89 [1990] ECR I-2591 *Kowalska pret Freie un Hansestadt Hamburg*, lieta.

37 EKT 1994. gada 24. februāra spriedums lietā C-343/92 [1994] ECR I-571 *De Weerd, nee Roks, and others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and others*.

38 Ģenerālvokāta Ležē [Léger] 1995. gada 31. maija secinājumi, EKT 1995. gada 14. decembra sprieduma 57-58. pants lietā C-317/93 [1995] ECR I-4625 *Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover*. Līdzīgas ECT pieejas piemēru skatīt 2007. gada 13. novembra spriedumā lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC] (apspriesta 5. nodaļas 2.1. iedaļā).

2.4. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt

2.4.1. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt ES diskriminācijas aizlieguma direktīvās

Saskaņā ar diskriminācijas aizlieguma direktīvām personas aizskaršana uzskatāma par diskrimināciju, ja:

- ir vērojama ar aizsardzības iemeslu saistīta nevēlama rīcība;
- tās mērķis vai sekas ir personas cieņas aizskaršana;
- un/vai tā rada iebiedējošu, naidīgu, degradējošu, pazemojošu vai aizsarkošu vidi³⁹.

Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt aizliegums ES diskriminācijas novēršanas tiesībās ir salīdzinoši jauni elementi, kas tika ieviesti, lai nodrošinātu visaptverošāko aizsardzību.

Personas aizskaršana ES diskriminācijas aizlieguma direktīvās ir norādīta kā īpašs diskriminācijas veids. Iepriekš tā tika uzskatīta par tiešās diskriminācijas īpašu izpausmi. Šī veida atsevišķa nošķiršana direktīvā tiek pamatota ar vajadzību izcelt šo īpaši kaitīgo diskriminējošas attieksmes veidu, un tā neliecina par konceptuālām izmaiņām diskriminācijas traktēšanā.

Arī dzimumu vienlīdzības direktīvās seksuālā uzmākšanās ir atsevišķi paredzēta kā specifisks diskriminācijas veids, kur nevēlamajai „vārdiskā, nevārdiskā vai fiziskā” rīcībai ir „seksuāls” raksturs⁴⁰.

Saskaņā ar šo definīciju, lai pierādītu personas aizskaršanu, nav vajadzīgs salīdzināmais elements. Tas būtiski atspoguļo faktu, ka personas aizskaršana pati par sevi ir nosodāma tās izpausmes veida dēļ (vārdiska, nevārdiska vai fiziska vardarbība) un tās iespējamo ietekmi (cilvēka cieņas aizskaršanu).

Liela daļa norādījumu par uzmākšanos ES līmenī ir izstrādāti, pamatojoties uz Padomes 1991. gada 19. decembra deklarāciju par to, kā ieviest Komisijas

39 Skatīt: rasu vienlīdzības direktīvas 2. panta 3. punktu; direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2. panta 3. punktu; direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 2.c) pantu; dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādāta versija) 2. panta 1. punkta c) apakšpunktu.

40 Direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 2.d) pants; dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādāta versija) 2. panta 1. punkta (d).

rekomendāciju par sieviešu un vīriešu cieņas aizsardzību darbavietā, iekļaujot Praktisko kodeksu cīņai ar seksuālo uzmākšanos⁴¹. ES tiesībās tiek ievērota elastīga objektīva/subjektīva pieeja. Pirmkārt, lai konstatētu personas aizskaršanas faktu, noteicošā ir cietušā uztvere par attieksmi pret viņu. Otrkārt, pat ja cietušais faktiski nejut personas aizskaršanas sekas, var konstatēt personas aizskaršanas faktu, ja apskatāmā rīcība tiek vērstā pret sūdzības iesniedzēju.

Pirms vērsties pie EKT, jautājumi par lietas apstākļiem attiecībā uz to, vai rīcība uzskatāma par uzmākšanos, parasti tiek noteikti valsts līmenī. Tāpēc tālāk ir minēti piemēri no valsts tiesu jurisdikcijas.

Piemērs. Zviedrijas Apelāciju tiesas izskatītā lietā sūdzības iesniedzējs mēģināja iegādāties kucēnu. Kad pārdevējs noprata, ka pircējs ir homoseksuāls, viņš/-a atteicās noslēgt darījumu, aizbildinoties ar rūpēm par kucēna labklājību, norādot, ka homoseksuāļi stājas dzimumattiecībās ar dzīvniekiem. Tika nospriests, ka atteikšanās pārdot kucēnu ir tiešā diskriminācija preču un pakalpojumu pieejamības kontekstā, ko Zviedrijas Apelāciju tiesa atzina par uzmākšanos seksuālās orientācijas dēļ⁴².

Piemērs. Ungārijas Vienlīdzīgas attieksmes iestādē tika iesniegta sūdzība par skolotājiem, kuri aizrādījuši romu skolēniem, ka par to slikto uzvedību skolā ir informēta „Ungāru gvardei” – nacionālistiskai organizācijai, kas pazīstama ar saviem ekstrēmās vardarbības aktiem pret romiem⁴³. Tika nospriests, ka skolotāji ir netieši atbalstījuši Gvardes rasistiskos uzskatus un radījuši baiļu un iebiedēšanas atmosfēru, kas uzskatāma par uzmākšanos.

41 Padomes 1991. gada 19. decembra deklarāciju par to, kā ieviest Komisijas rekomendāciju par sieviešu un vīriešu cieņas aizsardzību darbavietā, iekļaujot Praktisko kodeksu cīņai ar seksuālo uzmākšanos, OV C 27, 04.02.1992. 1. lpp.; Komisijas rekomendācija 92/131/EEC par vīriešu un sieviešu cieņas aizsardzību darbavietā, OV L 49, 24.02.1992., 1. lpp.

42 Zviedrijas Apelāciju tiesas 2008. gada 11. februāra spriedums lietā nr. T-3562-06 *Ombudsman Against Discrimination on Grounds of Sexual Orientation v. A.S.*. Kopsavilkums angļu valodā ir pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review” 69. lpp.

43 (Ungārijas) Vienlīdzīgas attieksmes iestādes 2009. gada 20. decembra lēmums Nr. 654/2009. Kopsavilkums angļu valodā ir pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā timekļa vietnē, dokuments „New report”: www.non-discrimination.net/content/media/HU-14-HU_harassment_of_Roma_pupils_by_teachers.pdf.

Turklāt visās diskriminācijas novēršanas direktīvās ir noteikts, ka „rīkojums diskriminēt” ir „diskriminācija”⁴⁴. Taču nevienā direktīvā nav sniegta šī jēdziena definīcija. Lai šis jēdziens būtu noderīgs diskriminācijas apkarošanas praksē, tam nebūtu jāaprobežojas tikai ar obligātiem rīkojumiem, bet tas būtu jāpaplašina, iekļaujot situācijas, kurās tiek norādīts, ka ir vēlami, vai tiek izteikts pamudinājums īstenot mazāk labvēlīgu attieksmi pret personām kāda aizsardzības iemesla dēļ. Šajā jomā ar tiesu prakses apjoma palielināšanos varētu būt vērojama attīstība.

Lai gan diskriminācijas novēršanas direktīvās nav noteikts dalībvalstīm pienākumu cīņā ar diskrimināciju izmantot krimināltiesības, Eiropas Padomes pamatlēmumā tomēr ir noteikts pienākums visām ES dalībvalstīm paredzēt kriminālsodu par kūdīšanu uz vardarbību un naidu, kā arī par rasistisku vai ksenofobisku materiālu izplatīšanu un pret šādām grupām pastrādāta genocīda, kara noziegumu un noziegumu pret cilvēci aizbildināšanu, noliegšanu vai trivializāciju⁴⁵. Dalībvalstīm arī jāuzskata rasistiski vai ksenofobiski nolūki kā vainu pastiprinošs apstāklis.

Tāpēc ir samērā iespējams, ka personas aizskaršanas un kūdīšanas uz diskrimināciju gadījumus var gan uzskatīt par diskrimināciju, gan attiecināt uz tiem valstu krimināltiesībām, jo īpaši, ja šie gadījumi ir saistīti ar rasi vai etnisko piederību.

Piemērs. Bulgārijas tiesās izskatītā lietā parlamenta deputāts vairākās runās vārdiski aizskāris romu, ebreju un turku kopienu, kā arī „ārzemniekus” kopumā. Viņš/-a apgalvoja, ka šīs kopienas neļaujot bulgāriem pašiem vadīt savu valsti, nesodīti pastrādājot noziegumus un liedzot bulgāriem pienācīgu veselības aprūpi, un aicināja tautu neļaut valstij kļūt par šo grupu „koloniju”⁴⁶. Sofijas Reģiona tiesa nosprieda, ka šādi izteikumi ir atzīstami par uzmākšanos un par rīkojumu diskriminēt.

44 Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2. panta 4. punkts; direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 4. panta 1. punkts; dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts, rasu vienlīdzības direktīvas 2. panta 4. punkts.

45 Padomes 2008. gada 28. novembra pamatlēmums 2008/913/JHA par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm, OV L 328, 6.12.2008., 55. lpp.

46 Sofijas Reģionālā tiesa 2006. gada 21. jūnija lēmums Nr. 164 civilīetā Nr. 2860/2006. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA InfoPortal, lieta 11-1.

2.4.2. Personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt saskaņā ar ECK

Lai gan ECK nav ietverts specifisks personas aizskaršanas vai norādījuma to diskriminēt aizliegums, tajā ir konkrētas ar šo pašu jomu saistītas tiesības. Tādējādi personas aizskaršana var attiekties uz tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, kas tiek aizsargātas ar ECK 8. pantu, vai tiesībām nejust cietsirdīgu vai pazemojošu attieksmi vai sodu, kas tiek aizsargātas ar 3. pantu, savukārt uz rīkojumu diskriminēt atkarībā no konteksta var attiecināt citus pantus, piemēram, reliģijas brīvību vai pulcēšanās brīvību, kas minētas 9. vai 11. pantā. Ja ECT uzskata, ka minētajām darbībām ir diskriminējošs motīvs, tā pārbaudīs attiecīgajos pantos minētos pārkāpumus saistībā ar 14. pantu, kurā tiek aizliegta diskriminācija. Turpmāk ir izvēlēti izskatītu lietu piemēri ECK kontekstā, kuru apstākļi ir līdzīgi iepriekš apspriestajiem.

Piemērs. Lietā *Bączkowski un citi pret Poliju* Varšavas mērs izteica publiskus homofobiska rakstura paziņojumus, apgalvojot, ka viņš nepiešķirtu atļauju gājienam, kura mērķis bija uzlabot informētību par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ⁴⁷. Kad jautājums nonāca attiecīgajā pārvaldes iestādē izskatīšanai, atļauja gājienam netika piešķirta, kā pamatojumu norādot citus iemeslus, piemēram, vajadzību novērst sadursmes demonstrācijas laikā. ECT nosprieda, ka mēra apgalvojumi varēja ietekmēt attiecīgo iestāžu lēmumu, un ka lēmums bija pamatots uz piederību seksuālajai orientācijai, tāpēc ar to tika pārkāptas brīvas pulcēšanas tiesības kopsakarā ar tiesībām netikt diskriminētam.

Piemērs. Lietā *Paraskeva Todorova pret Bulgāriju* valsts tiesas, taisot spriedumu romu tautības personas lietā, atklāti noraidīja prokurora ieteikumu piespriest nosacītu sodu, apgalvojot, ka romu minoritātē pastāv nesodāmības kultūra, un netieši norādot, ka konkrētās personas lietai jākalpo par paraugprāvu⁴⁸. ECT nosprieda, ka šāda rīcība pārkāpj sūdzības iesniedzēja tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu kopsakarā ar tiesībām netikt diskriminētam.

47 ECT 2007. gada 3. maija spriedums lietā nr. 1543/06 *Bączkowski un citi pret Poliju*.

48 ECT 2010. gada 25. marta spriedums lietā nr. 37193/07 *Paraskeva Todorova pret Bulgāriju*.

2.5. Speciāli vai īpaši pasākumi

Kā norādīts iepriekš attiecībā uz netiešās diskriminācijas gadījumiem, diskriminācijas esamības konstatēšanas iemesls ir apstāklis, ka viens un tas pats noteikums tiek piemērots visiem, neņemot vērā nozīmīgas atšķirības. Lai rastu risinājumu šādām situācijām un novērstu tās, publiskās varas iestādēm, darba devējiem un pakalpojumu sniedzējiem ir jāveic pasākumi, lai pielāgotu savus noteikumus un praksi, ņemot vērā šādas atšķirības, – t.i. tiem jādara viss, lai pielāgotu to pašreizējo politiku un pasākumus. ANO kontekstā tie tiek dēvēti par „speciāliem pasākumiem”, savukārt ES tiesībās ir minēti „īpaši pasākumi” vai „pozitīva darbība”. Veicot speciālus pasākumus, publiskās varas iestādes var nodrošināt „vienlīdzību pēc būtības”, tas ir, vienlīdzīgas piekļuves iespējas sabiedrībā pieejamajiem labumiem, nevis tikai „formālu vienlīdzību”. Ja publiskās varas iestādes, darba devēji un pakalpojumu sniedzēji neapsver speciālu pasākumu veikšanas nepieciešamību, tie palielina risku, ka viņu piemērotie noteikumi un ievērotā prakse var būt netieši diskriminējoši.

ECT ir norādījusi, ka „tiesības netikt diskriminētam, izmantojot ECK garantētās tiesības, tiek pārkāptas arī gadījumā, ja valstis... nenodrošina dažādu attieksmi pret personām, kas ir ievērojami atšķirīgā situācijā”⁴⁹. Līdzīgi, ar ES diskriminācijas novēršanas direktīvām tiek nepārprotami paredzēts nodrošināt pozitīvas darbības iespēju, norādot: „Ar nolūku nodrošināt pilnīgu dzimumu līdztiesību praksē, vienlīdzīgas attieksmes princips neliedz dalībvalstij saglabāt vai ieviest īpašus pasākumus, lai novērstu nelabvēlīgu situāciju vai atlīdzinātu par nelabvēlīgu stāvokli, kas saistīts ar [aizsardzības iemeslu]”⁵⁰.

Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 5. pantā ir ietverts konkrēts formulējums vispārīgajam noteikumam par īpašiem pasākumiem attiecībā uz personām ar invaliditāti, kas pieprasa darba devējiem „saprātīgi izveidot darba vietu”, lai sniegtu iespēju nodrošināt personām ar fizisku vai garīgu invaliditāti vienlīdzīgas nodarbinātības iespējas. Šie pasākumi tiek definēti šādi: „ja tas vajadzīgs konkrētā gadījumā, veic atbilstīgus pasākumus, lai invalīds varētu dabūt darbu, strādāt vai tikt paaugstināts amatā, vai iegūt profesionālo izglītību, ja vien šādi pasākumi neuzliek neproporcionālu slogu darba devējam”. Pie šiem pasākumiem var

49 ECT 2000. gada 6. aprīļa sprieduma 44. pants lietā nr. 34369/97 *Thlimmenos pret Grieķiju* [GC]. Līdzīgi: ECT 2002. gada 29. aprīļa sprieduma 88. pants lietā nr. 2346/02 *Pretty pret Apvienoto Karalisti*.

50 Rasu vienlīdzības direktīvas 5. pants; direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 7. pants; direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 6. pants; kā arī ar nedaudz citu formulējumu dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 3. pants.

pieminēt, piemēram, lifta vai rampas uzstādīšanu, vai invalīdiem paredzētas tualetes ierīkošanu darbavietā, lai nodrošinātu piekļuves iespējas cilvēkiem ratiņkrēslos.

Piemērs. Lietā *Thlimmenos pret Grieķiju* valstu tiesību aktos tiek aizliegts personām ar kriminālsodāmību strādāt sertificēta grāmatveža profesijā, jo kriminālsodāmība norādot uz godīguma un uzticamības trūkumu, kas nepieciešams, lai uzņemtos šo amatu. Sūdzības iesniedzējam šajā lietā bija kriminālsodāmība par atteikšanos obligātā militārā dienesta laikā valkāt uniformu. Atteikšanos sūdzības iesniedzējs pamatoja ar dalību Jehovas lieciniekos – reliģiskā organizācijā, kura pēc pārliecības ir pacifisti. ECT nolēma, ka nav pamatojuma aizliegt strādāt minētajā profesijā personām, kuru kriminālsodāmība nav saistīta ar uzticamību vai godīgumu. Publiskās varas iestādes bija diskriminējusi sūdzības iesniedzēju, nebija paredzējusi noteikumus izņēmuma gadījumu šādām situācijām, pārkāpjot tiesības nodoties savai reliģijai vai ticībai (ECK 9. pants) saistībā ar diskriminācijas aizliegumu.

Piemērs. Lietā, ko izskatīja Kipras Vienlīdzības iestāde, sūdzības iesniedzēja, kura bija vājredzīga, piedalījās eksāmenā uz vietu civildienestā⁵¹. Sūdzības iesniedzēja lūdza piešķirt eksāmena izpildei papildu laiku, un viņai piešķīra 30 minūtes, taču viņai tās tika atskaitītas no pārtraukuma laika, uz kuru bija tiesības visiem dalībniekiem. Vienlīdzības iestāde konstatēja, ka nav noteikta standartizēta procedūra, saskaņā ar ko pārbaudīt, kādos gadījumos kandidātiem ar īpašiem apstākļiem nepieciešama saprātīga darba vietas izveidošana, un ka nav veikti pietiekami pasākumi, lai izveidotu apstākļus, kuros viņš/-a varētu godīgi konkurēt ar citiem kandidātiem. Vienlīdzības iestāde ieteica valstij izveidot ekspertu grupu, kas saskaņā ar standartizētu procedūru individuāli izskatītu šādus gadījumus, kuros nepieciešama saprātīga darba vietas izveidošana.

Piemērs. Persona, kas varēja pārvietoties tikai ratiņkrēslā, cēla prasību Francijas tiesās pret Izglītības ministriju par šīs personas nepieņemšanu noteiktā amatā⁵². Sūdzības iesniedzēja pieteikums kandidātu sarakstā konkursā tika ierindots trešajā vietā. Kad divi pirmie kandidāti noraidīja darba piedāvājumu, tas tika

⁵¹ Vienlīdzības iestāde (Kipra), Ref. A.K.I. 37/2008, 2008. gada 8. oktobris. Kopsavilkums angļu valodā pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, 43. lpp.

⁵² Ruānas Administratīvā tiesa, *Boutheiller c. Ministère de l'éducation*, sprieduma Nr. 0500526-3, 2008. gada 24. jūnijs. Kopsavilkums angļu valodā pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, p. 46.

izteikts nevis sūdzības iesniedzējam, bet ceturtajam kandidātam. Sūdzības iesniedzējam tā vietā tika piedāvāts ieņemt amatu citā nodaļā, kas bija pielāgota, lai tai varētu piekļūt cilvēki ratiņkrēsls. Valsts pamatoja šo lēmumu ar apsvērumu, ka sabiedrības interesēs nebija ieguldīt līdzekļus, lai pielāgotu telpas, pildot pienākumu saprātīgi izveidot darba vietu invalīdam. Tiesa nosprieda, ka Izglītības ministrija nav pildījusi pienākumu saprātīgi nodrošināt darba vietu invalīdiem, no kura nevarēja atteikties vadības apsvērumu dēļ.

Dažreiz tiek pieņemts, ka jēdziens „īpaši pasākumi” ietver situācijas, kurās tiek īstenota atšķirīga attieksme, kas ir labvēlīga (nevis nelabvēlīga) personām, kam ir aizsardzības iemesls. Piemēram, uz vakanci darbā tiek pieņemta sieviete, nevis vīrietis, viņas dzimuma dēļ, jo darba devējs vēlas palielināt uzņēmumā vai iestādē nodarbināto sieviešu īpatsvaru, kas pirms tam ir bijis neliels. Šīs parādības nosaukšanai tiek izmantoti ļoti dažādi termini, tostarp „pozitīvā” vai „atgriezeniskā” diskriminācija, „atvieglājumi”, „speciāli pagaidu pasākumi” vai „pozitīva rīcība”⁵³. Tie atspoguļo šo darbību funkciju – īstermiņa ārkārtas līdzeklis, lai atspēkotu aizspriedumus pret personām, pret kurām parasti tiek īstenota diskriminācija, kā rādītu priekšzīmi, kas iedvesmotu citas personas, kurām arī piemīt attiecīgā īpašība.

Pozitīvu pasākumu pieļaujamību par labu neizdevīgākā stāvoklī esošajām grupām turpmāk nostiprina vairāku par ANO cilvēktiesību līgumu interpretēšanu atbildīgu pārraudzības iestāžu sniegtie norādījumi. Šīs iestādes ir uzsvērušas, ka šādiem pasākumiem ir jābūt pagaidu raksturam, un to darbības laikam un apmēram nevajadzētu būt lielākam nekā vajadzīgs, lai atrisinātu konkrēto nevienlīdzības gadījumu⁵⁴. Saskaņā ar ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas viedokli, lai šādi pasākumi būtu pieļaujami, to vienīgajam mērķim jābūt esošās nevienlīdzības izskaušanai un novērstu līdzsvara trūkumu nākotnē⁵⁵. ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas

53 Piemēram, ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja „General Recommendation No. 32: The Meaning and Scope of Special Measures in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination” UN Doc. CERD/C/GC/32, 2009. gada 24. septembris; ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja „General Comment 13: The Right to Education” UN Doc. E/C.12/1999/10, 1999. gada 8. decembris; ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja „General Recommendation No. 25: Article 4, para.1, of the Convention (temporary special measures)” UN Doc. A/59/38(SUPP), 2004. gada 18. marts; ANO Cilvēktiesību komiteja, „General Comment No. 18: Non-Discrimination” UN Doc. A/45/40(Vol.I)(SUPP), 1989. gada 10. novembris; ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja „General Recommendation 30 on Discrimination against Non-Citizens” UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.7/Add.1, 2005. gada 4. maijs.

54 *Ibid.*

55 ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja „General Recommendation 32: The Meaning and Scope of Special Measures in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination” UN Doc. CERD/C/GC/32, 2009. gada 24. septembris, 21-26. p.

komiteja norādīja, ka šādi „pagaidu speciālie pasākumi” varētu būt „atvieglojumi, mērķtiecīga personāla atlase, pieņemšana darbā un paaugstināšana, ar termiņiem saistīti skaitliski mērķi, kā arī kvotu sistēmas”⁵⁶. Saskaņā ar turpmāk apspriesto ETK judikatūru, šādu pasākumu proporcionalitāte tiks stingri mērīta.

Tiesām ir nosliecies diskrimināciju šajā kontekstā uzskatīt nevis kā noteiktu diskriminācijas veidu kā tādu, bet kā diskriminācijas aizlieguma izņēmumu. Citiem vārdiem, tiesas atzīst, ka ir tikusi īstenota atšķirīga attieksme, taču tā var tikt attaisnota, ja ir jālabo iepriekšēji trūkumi, piemēram, noteiktu grupu nepietiekama pārstāvība darbavietā.

Šādu atšķirīgas attieksmes attaisnojumu ik pa laikam ir izvirzījušas valstis. To var uztvert no diviem dažādiem skatupunktiem. No labuma guvēja skatupunkta labvēlīgāka attieksme tiek īstenota, pamatojoties uz aizsargājamu īpašību salīdzinājumā ar citu personu līdzīgā situācijā. No mazāk izdevīgākajā stāvoklī nostādītās personas skatupunkta mazāk labvēlīgā attieksme tiek īstenota, pamatojoties uz argumentu, ka šai personai nepiemīt aizsargājama īpašība. Kā bieži sastopamu piemēru var minēt amata vietu rezervēšanu sievietēm darbavietās, kurās darbinieku vairākums ir vīrieši, vai etniskajām minoritātēm publiskajos dienestos, piemēram, policijā, lai labāk atspoguļotu sabiedrības sastāvu. Šādu praksi reizēm sauc par „atgriezenisko” diskrimināciju, jo tiek īstenota diskriminējoša attieksme, kas ir labvēlīga tām personām, attiecībā uz kurām, pamatojoties uz iepriekšējām sabiedrībā valdošajām tendencēm, varētu sagaidīt, ka tiks īstenota mazāk labvēlīga attieksme. Dažreiz to dēvē par „pozitīvu” rīcību, jo šī rīcība tiek īstenota ar konkrētu mērķi kompensēt pagātnes netaisnības, veicinot to grupu līdzdalību, kuras ierasti bijušas neizdevīgākā stāvoklī; šajā ziņā, tai ir labs mērķis, nevis aizspriedumi pret noteiktu sabiedrības grupu.

ECT judikatūrā šī koncepcija ir maz sastopama, savukārt ES likumdošanā, proti, EKT izskatītajās lietās nodarbinātības jomā, tā ir apskatīta biežāk. Diskriminācijas novēršanas direktīvās un EKT judikatūrā īpaši pasākumi tiek uzskatīti par aizstāvības līdzekli gan paši par sevi, gan kā tālāk 2.6.4. sadaļā apspriestā aizstāvības līdzekļa „patiesa profesionāla prasība” elements.

⁵⁶ ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja, „General Recommendation No. 25: Article 4, para. 1, of the Convention (temporary special measures)” UN Doc. A/59/38(SUPP), 2004. gada 18. marts, 22. p.

Nozīmīgākās EKT lietas par speciāliem pasākumiem ir izskatītas dzimumu vienlīdzības kontekstā, proti, lieta *Kalanke*⁵⁷, lieta *Marschall*⁵⁸ un lieta *Abrahamsson*⁵⁹. Kopā šīs lietas definēja robežas, kādas var būt speciāliem pasākumiem, kas paredzēti, lai kompensētu nelabvēlīgu stāvokli, kādā (šajās konkrētajās lietās) iepriekšējos gados bija nostādītas darba ņēmējas sievietes.

Piemērs. Lietā *Kalanke* EKT ieņēma stingru nostāju pret labvēlīgākas attieksmes pieļaujamību, lai kompensētu sieviešu nepietiekamu pārstāvētību noteiktos amatos. Šī lieta attiecās uz valsts līmenī pieņemtu tiesību aktu, kas attaisno automatisku priekšrokas došanu sievietēm, kas kandidē uz vakancēm vai paugstinājumu. Ja vīrietim un sievietei bija vienāds kvalifikācijas līmenis, un ja tika uzskatīts, ka konkrētajā sektorā sievietes ir nepietiekami pārstāvētas, priekšrocība bija dodama sievietēm. Tika uzskatīts, ka nepietiekama pārstāvētība ir vērojama gadījumā, ja vismaz puse attiecīgajā amatā strādājošo nebija sievietes. Šajā lietā vīrietis, kurš kandidēja uz amatu, bet netika pieņemts darbā, Kalanke kungs, valsts tiesās iesniedza prasību par diskrimināciju dzimuma dēļ. Valsts tiesas vērsās pie EKT ar lūgumu izskaidrot, vai šis noteikums saskan ar 1976. gada vienlīdzīgas attieksmes direktīvas 2. panta 4. punktu (dzimumu vienlīdzības direktīvas 3. panta par „pozitīvu rīcību” priekštecis), kurā noteikts: „Šī direktīva neskar noteikumus, kuru mērķis ir veicināt vienlīdzīgas iespējas vīriešiem un sievietēm, jo īpaši novēršot pastāvošo nevienlīdzību, kas ietekmē sieviešu iespējas”⁶⁰.

EKT norādīja, ka 2. panta 4. punkts bija paredzēts, lai atļautu pasākumus, kas „šķietami būdami diskriminējoši, patiesībā paredz likvidēt vai mazināt faktisko nevienlīdzību, kāda var pastāvēt sabiedrības dzīvē”⁶¹. Tika atzīts, ka noteikumam bija likumīgs mērķis likvidēt darba vietā pastāvošo nevienlīdzību. Attiecīgi principā pasākumi, kas sievietēm piešķir specifisku priekšrocību darbavietā,

57 EKT 1995. gada 17. oktobra spriedums lietā C-450/93 [1995] ECR I-3051 *Kalanke pret Freie Hansestadt Bremen*.

58 EKT 1997. gada 11. novembra spriedums lietā C-409/95 [1997] ECR I-6363 *Marschall pret Land Nordrhein-Westfalen*.

59 EKT 2000. gada 6. jūlija spriedums lietā C-407/98 [2000] ECR I-5539 *Abrahamsson un Leif Anderson pret Elisabet Fogelqvist*.

60 Direktīva par vienlīdzīgu attieksmi 76/207/EEK, OV L 39, 14.02.1976., 40. lpp.

61 Šis formulējums ir norādīts galvenokārt diskriminācijas aizlieguma direktīvu preambulās: dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 21. punktā, direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 26. punktā, rasu vienlīdzības direktīvas 17. punktā.

tostarp paaugstināšanas iespējas, būtu pieņemami, ciktāl tie tiktu ieviesti ar nolūku uzlabot to spēju konkurēt darba tirgū, neciešot no šādas diskriminācijas.

Tomēr tika norādīts, ka jebkurš izņēmums attiecībā uz tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi ir jāinterpretē šauri. Tika nolemts, ka, ja attiecīgais noteikums garantē „sievietēm absolūtu beznosacījumu priekšroku pieņemšanai darbā vai paaugstināšanai”, tas patiesībā būtu neproporcionāls mērķa – nevienlīdzības likvidēšanu attiecībā uz tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi – sasniegšanas līdzeklis. Attiecīgi labvēlīgā attieksme šajā lietā nebija attaisnojama.

Tomēr vēlāk izskatītās lietas liecina, ka specifiski pasākumi ir pieņemami gadījumos, kad noteikumi nepieprasa pieņemt automātisku beznosacījumu priekšroku.

Piemērs. Lieta *Marschall* attiecas uz tiesībām, kas pēc būtības bija līdzīgas lietā *Kalanke* izskatītajām. Taču apskatāmajā noteikumā bija paredzēts, ka vienlīdzīgi kvalificētām sievietēm jādod priekšroka „izņemot, ja vien kādi apsvērumi attiecībā uz konkrētā kandidāta vīrieša personību neliek izšķirties viņam par labu”. *Marschall* kungs, kuru nepieņēma darbā, jo priekšroka tika dota kandidātei sievietei, apstrīdēja šī noteikuma likumību valsts tiesā, kas vērsās pie EKT ar lūgumu atkal izskaidrot, vai šis noteikums saskan ar vienlīdzīgas attieksmes direktīvu. EKT nosprieda, ka šāds noteikums nebija neproporcionāls likumīgā mērķa, proti, nevienlīdzības likvidēšanas, sasniegšanai ja vien „katrā individuālajā gadījumā tiem kandidātiem vīriešiem, kuru kvalifikācija ir tāda pati kā kandidātēm sievietēm, garantē, ka tiks veikts objektīvs viņu kandidatūru novērtējums, ņemot vērā visus kritērijus attiecībā uz kandidātu personību, un kandidātēm sievietēm piešķirtās priekšrocības netiks ievērotas, ja viens vai vairāki no šiem kritērijiem liks izšķirties par labu kandidātam vīrietim”. Tādējādi, iekļaujot noteikumā rīcības brīvību, tika panākts, lai netiktu dota absolūta priekšroka un tā būtu proporcionāls mērķa, proti, nevienlīdzības problēmas risināšanas darbavietā, sasniegšanas līdzeklis.

Piemērs. Lietā *Abrahamsson* attiecas uz tāda Zviedrijas tiesību akta spēkā esamību, kas pēc būtības bija vidusceļš starp lietā *Kalanke* izskatītajā noteikumā paredzēto beznosacījumu priekšroku un lietā *Marschall* paredzēto rīcības brīvību. Noteikums paredzēja, ka priekšrocība piešķirama nepietiekami pārstāvēta dzimuma kandidātam ar amata pienākumu izpildei pietiekamu kvalifikāciju, izņemot, ja „kandidātu kvalifikācijas starpība ir tik liela, ka, pieņemot šādu pieteikumu, tiktu pārkāpts objektivitātes princips personāla atlasē”.

EKT nosprieda, ka faktiski tiesību akts automātiski piešķīra priekšroku mazāk pārstāvētā dzimuma kandidātiem. Lai novērstu iespējamību, ka noteikumam var būt neproporcionālas sekas, nebija pietiekami paredzēt izņēmumu tikai gadījumā, ja ievērojami atšķirtos kandidātu kvalifikācija.

Šīs lietas liecina, ka EKT kopumā ir ievērojusi piesardzību, lemjot par gadījumiem, kad pieļaut atkāpes no godīguma principa īpašu pasākumu gadījumā. EKT atzīs valsts noteikumus par atbilstošiem 2. panta 4. punktā paredzētajai atkāpei tikai ierobežotos apstākļos, ja īpašajiem pasākumiem nav beznosacījuma raksturs un ja tie nebūs absolūti.

Risinot jautājumus par īpašiem pasākumiem saskaņā ar ES diskriminācijas novēršanas direktīvām, juristiem jāpievērš īpaša uzmanība „rīcībai”, kas īstenota par labu noteiktai personu grupai. Kā liecina iepriekš minētā EKT judikatūra, ir skaidri pausta nostāja, ka īpaši pasākumi ir uzskatāmi par galēju līdzekli. Juristiem un tiesu ierēdņiem, kuri izskata lietas par īpašiem pasākumiem, jānodrošina, lai tiktu objektīvi un godīgi novērtēta visu to kandidātu piemērotība attiecīgajam amatam, kuru pieņemšanu apsver attiecīgais darba devējs, tostarp kandidāti, uz kuriem neattiecas noteikums par īpašajiem pasākumiem. Īpašus pasākumus var īstenot tikai gadījumos, kad šāda objektīva novērtējuma rezultātā tiek novērtēti vairāki vakancei vienādi piemēroti kandidāti, kuru vidū ir personas, kas pieder pie grupas, uz kuru attiecas īpašie pasākumi. Tikai šādos gadījumos personai, kas pieder pie grupas, kuras atbalstam iepriekšējas diskriminācijas dēļ ir noteikti īpašie pasākumi, var dot priekšroku pār personu, kas nepieder pie attiecīgās grupas.

ECT vēl nav bijusi iespēja padziļināti izskatīt lietas par speciāliem pasākumiem, taču nedaudzās lietās tie ir izskatīti.

Piemērs. Lietā *Wintersberger pret Austriju*⁶² ECT pieņēma lēmumu par prasījuma pieņemamību. Valsts bija atbrīvojusi sūdzības iesniedzēju invalidu/-i no darba. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem personām ar invaliditāti bija noteikti īpaši aizsardzības pasākumi, proti, pirms šo personu atbrīvošanas no darba bija no īpašas komitejas jāsaņem iepriekšējs apstiprinājums. Ja darba devējam nebija zināms darba ņēmēja invaliditātes fakts, šo apstiprinājumu varēja piešķirt ar atpakaļejošu datumu. Atbrīvojot no darba personas, kurām nebija invaliditātes, šāds apstiprinājums nebija jāsaņem. Sūdzības iesniedzējs uzskatīja, ka iespēja

62 ECT 2004. gada 5. februāra spriedums lietā nr. 57448/00 *Wintersberger pret Austriju*.

piešķirt apstiprinājumu ar atpakaļejošu datumu personām ar invaliditāti, bet ne personām bez invaliditātes, bija uzskatāms par diskrimināciju. ECT konstatēja, ka šis noteikums patiesībā pastāvēja par labu personām ar invaliditāti, tāpēc bija attaisnojams kā atgriezeniskās diskriminācijas piemērs. Tāpēc prasījumu pasludināja par nepieņemamu.

Svarīgākie aspekti

- Diskriminācija raksturo situāciju, kurā persona tiek nostādīta nelabvēlīgā stāvoklī „aizsargājamas īpašības” dēļ.
- Ir dažādu veidu diskriminācija: tiešā diskriminācija, netiešā diskriminācija, personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt.
- Tiešo diskrimināciju raksturo atšķirīga attieksme: ir jāpierāda, ka pret iespējamo cietušo ir īstenota mazāk labvēlīga attieksme, pamatojoties uz tam piemītošu īpašību, kas ir arī „aizsardzības iemesls”.
- Mazāk labvēlīgas attieksmes faktu konstatē, salīdzinot iespējamo cietušo ar citu līdzīgā situācijā esošu personu, kurai nepiemīt aizsargājamā īpašība.
- „Aizsardzības iemesls” var nebūt uzskatāms atšķirīgās attieksmes pamatojums. Pietiek ar to, ka uzskatāmais pamatojums ir nešķirams no „aizsardzības iemesla”.
- EKT un valstu tiesas sāk piemērot jēdzienu „diskriminācija asociācijas dēļ”, kas nozīmē, ka tiek īstenota mazāk labvēlīga attieksme pret personu, jo tā tiek asociēta ar citu personu, kurai piemīt „aizsargājama īpašība”.
- Lai gan personas aizskaršana ES likumdošanā tiek apskatīta atsevišķi, ir īpaša tiešās diskriminācijas izpausme.
- Netiešo diskrimināciju raksturo atšķirīga ietekme vai sekas: ir jāpierāda, ka lēmums nostāda grupu nelabvēlīgākā stāvoklī nekā citu salīdzināmu grupu.
- Lai pierādītu netiešo diskrimināciju, personai jāsniedz pierādījumi par to, ka personas, kurām piemīt aizsargājamā īpašība, izjūt citādu ietekmi nekā personas, kurām šī īpašība nepiemīt.
- Lai nodrošinātu visām personām vienādas iespējas izmantot savas tiesības, publiskās varas iestādēm, darba devējiem un pakalpojumu sniedzējiem, iespējams, būs jāveic speciāli vai īpaši pasākumi, lai pielāgotu noteikumus un praksī personām ar atšķirīgām īpašībām.
- Var uzskatīt, ka jēdzieni „speciāli pasākumi” un „īpaši pasākumi” nozīmē nelabvēlīgā stāvokļa kompensēšanu, kādā personas ar aizsargājamu īpašību būtu nonākušas iepriekš. Ja pasākumi ir proporcionāli, tos var atzīt par diskriminācijas attaisnojumu.

2.6. Mazāk labvēlīgas attieksmes aizstāvības līdzekļi Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībās

2.6.1. Ievads

Dažos apstākļos tiesas konstatē, ka ir īstenota atšķirīga attieksme, taču atzīst to par pieņemamu. ES tiesībās nostāja pret aizstāvības līdzekļiem formāli atšķiras no ECT nostājas, tomēr pēc būtības tās ir ļoti līdzīgas.

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībās aizstāvības līdzekļus var formulēt vispārīgi vai konkrēti. ECT gan tiešās, gan netiešās diskriminācijas gadījumos izmanto vispārīgi formulētus aizstāvības līdzekļus. Turpretī ES normatīvajos dokumentos tiešās diskriminācijas gadījumiem ir paredzēti tikai specifiski ierobežoti aizstāvības līdzekļi, bet netiešās diskriminācijas gadījumiem – vispārīgi aizstāvības līdzekļi. Citiem vārdiem – saskaņā ar diskriminācijas novēršanas direktīvām tiešā diskriminācija būs attaisnojama tikai tad, ja ar to tiek īstenoti šajās direktīvās nepārprotami noteikti mērķi.

Specifiskie aizstāvības līdzekļi diskriminācijas novēršanas direktīvās ir saistīti ar diskrimināciju nodarbinātībā, un tiešā diskriminācija nav pieļaujama saistībā ar preču un pakalpojumu pieejamību un preču pārdošanu un pakalpojumu sniegšanu. Šos specifiskos aizstāvības līdzekļus var apskatīt plašākā vispārīgās aizstāvības kontekstā, ko atzīst ECT un kas ir saskaņā ar vispārīgās aizstāvības piemērošanas veidu precedenta tiesībās. Būtībā specifiskie aizstāvības līdzekļi diskriminācijas novēršanas direktīvās ir atsevišķi vispārīgās aizstāvības formulējumi, kas konkretizēti un pielāgoti noteiktajai nodarbinātības jomai.

2.6.2. Vispārīgā aizstāvības līdzekļa analīze

Kā norādīts, Eiropas Cilvēktiesību konvencijā vispārīgs aizstāvības līdzeklis ir pieejams attiecībā gan uz tiešo, gan netiešo diskrimināciju, bet ES tiesībās – tikai attiecībā uz netiešo diskrimināciju. Saskaņā ar ECT:

„atšķirīga attieksme pret samērā līdzīgā situācijā esošām personām... ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un saprātīga attaisnojuma; citiem

vārdiem, ja tai nav likumīga mērķa vai ja izmantotais līdzeklis nav saprātīgi proporcionāls sasniedzamajam mērķim”⁶³.

Līdzīgs formulējums tiek izmantots ES diskriminācijas novēršanas direktīvās attiecībā uz netiešo diskrimināciju. Rasu vienlīdzības direktīvā noteikts:

„tiek pieņemts, ka netiešā diskriminācija iestājas tad, kad acīmredzami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda kādas rasu vai etniskas piederības personas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām, ja vien šāds noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnojams ar tiesisku mērķi un ja vien tas nav proporcionāls un vajadzīgs šāda mērķa sasniegšanas līdzeklis”⁶⁴.

Saskaņā ar ECT un diskriminācijas novēršanas direktīvu formulējumu, tas nav šaurā nozīmē aizstāvības līdzeklis diskriminācijas parādībai, bet gan atšķirīgas attieksmes attaisnojums, kā rezultātā diskriminācija netiks konstatēta. Taču, ja ne formāli, tad pēc būtības tiesas skata attaisnojuma jautājumu kā diskriminācijas aizstāvības līdzekli.

Piemērs. EKT sniedza sīku objektīva attaisnojuma jēdziena skaidrojumu lietā *Bilka-Kaufhaus GmbH pret Weber Von Hartz*⁶⁵. Šajā lietā nepilnu darba laiku strādājošie darba ņēmēji, kas tika izslēgti no Bilka (universālveikala) uzņēmuma pensiju fonda, iesniedza prasību, apgalvojot, ka šāda rīcība ir netieši diskriminē sievietes, jo lielākā daļa nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju bija sievietes. EKT

Lai attaisnotu atšķirīgu attieksmi, ir jāpierāda:

- ka noteikums vai prakse tiek īstenota, lai sasniegtu likumīgu mērķi;
- ka šī mērķa sasniegšanai izvēlētais līdzeklis (tas ir, pasākums, ar ko tiek īstenota atšķirīgā attieksme) ir proporcionāls un vajadzīgs šī mērķa sasniegšanai.

Lai noteiktu, vai atšķirīgā attieksme ir proporcionāla, tiesu ir jāpārliecina, ka:

- nav tādu citu līdzekļu mērķa sasniegšanai, kuri mazākā mērā iejauktos tiesībās uz vienlīdzīgu attieksmi. Citiem vārdiem, nelabvēlīgā situācija rada minimālo iespējamo kaitējumu, kas vajadzīgs mērķa sasniegšanai;
- sasniedzamais mērķis ir pietiekami svarīgs, lai ar to attaisnotu šāda apmēra iejaukšanos.

63 ECT 2008. gada 29. aprīļa sprieduma 60. pants lietā nr. 13378/05 *Burden pret Apvienoto Karalisti* [GC].

64 Rasu vienlīdzības direktīvas 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts, Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts, direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 2. panta b) apakšpunkts, dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 2. panta 1. punkta b) apakšpunkts.

65 EKT 1986. gada 13. maija spriedums lietā 170/84 [1986] ECR 1607 *Bilka-Kaufhaus GmbH pret Weber Von Hartz*.

atzina, ka to varētu uzskatīt par netiešo diskrimināciju, ja tiesību izmantošanas iespēju atšķirības nevarētu attaisnot. Lai šādu rīcību attaisnotu, būtu jāpierāda, ka: „...uzņēmuma Bilka izvēlētie pasākumi atbilst reālai uzņēmuma vajadzībai un ir proporcionāli un vajadzīgi šī mērķa sasniegšanai.”

Bilka argumentēja, ka atšķirīgās attieksmes mērķis bija atturēt darba ņēmējus strādāt nepilnu darba laiku un motivēt tos strādāt pilnu darba laiku, jo nepilnu darba laiku strādājošie darba ņēmēji parasti nevēlējās strādāt vakaros vai sestdienās, kas apgrūtināja iespējas nodrošināt pietiekamu personāla komplektāciju. EKT atzina, ka to var uzskatīt par likumīgu mērķi. Taču šis skaidrojums neatbildēja uz jautājumu, vai nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju izslēgšana no pensiju fonda ir proporcionāls līdzeklis šī mērķa sasniegšanai. Prasība, lai veiktie pasākumi būtu „vajadzīgi” norāda uz to, ka jāpierāda, ka nav saprātīgas alternatīvas, kuru īstenojot, tiktu nodrošināta mazāka iejaukšanās vienlīdzīgas attieksmes principā. Likuma piemērošana konkrētās lietas apstākļos tika atstāta valsts tiesas ziņā.

2.6.3. Vispārīgā aizstāvības līdzekļa piemērošana

Nodarbinātības kontekstā EKT skeptiski vērtē atšķirīgu attieksmi, kas pamatota uz pārvaldības apsvērumiem, kuri saistīti ar darba devēju ekonomiska rakstura bažām, bet ir labvēlīgāka pret atšķirīgu attieksmi, kas pamatota uz plašākiem sociālās un nodarbinātības politikas mērķiem, kam ir fiskālā ietekme. Lietās, kurās ir spēkā otrs apsvērums, EKT piešķir valstīm lielu rīcības brīvību („margin of discretion”). ECK kontekstā ECT skeptiski vērtē atšķirīgu attieksmi, ja tā ir saistīta ar lietām, kas tiek uzskatītas par būtiskām personas cieņai, piemēram, diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes, mājas, privātās un ģimenes dzīves dēļ, bet ir labvēlīgāka pret atšķirīgu attieksmi, ja tā ir saistīta ar plašākiem sociālās politikas apsvērumiem, jo īpaši, ja tiem ir fiskālā ietekme. ECT terminoloģijā tiek izmantots jēdziens rīcības brīvība („margin of appreciation”), kas attiecas uz valsts rīcības brīvību, nosakot, vai atšķirīga attieksme ir attaisnojama. Ja šī brīvība ir uzskatāma par „nelielu”, ECT attiecīgo izskatīs rūpīgāk.

2.6.4. Īpaši aizstāvības līdzekļi ES tiesībās

Kā apspriests iepriekš, diskriminācijas novēršanas direktīvās pastāv noteikts aizstāvības līdzekļu kopums, kas atļauj ierobežotos apstākļos attaisnot atšķirīgu attieksmi. „Patiesas profesionālās prasības” aizstāvības līdzeklis ir iekļauts visās attiecīgajās direktīvās (izņemot direktīvu par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem

un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, jo tā nav saistīta ar nodarbinātību); šī prasība ļauj darba devējiem īstenot atšķirīgu attieksmi pret personām, pamatojoties uz aizsardzības iemeslu, ja šim iemeslam ir cieša saikne ar spēju pildīt noteiktus amata pienākumus vai to pildīšanai nepieciešamo kvalifikāciju⁶⁶. Pārējie divi aizstāvības līdzekļi ir minēti tikai direktīvā par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību: pirmkārt, uz reliģiju vai uzskatiem pamatotas diskriminācijas pieļaujamība attiecībā uz darba devējiem, kuri ir reliģiskas organizācijas⁶⁷; otrkārt, vecuma diskriminācijas pieļaujamība zināmos apstākļos⁶⁸. EKT stingrā nostāja atšķirīgas attieksmes aizsardzības līdzekļu interpretācijā liecina, ka jebkurš izņēmums tiks interpretēts šauri, tādējādi uzsverot personām saskaņā ar ES tiesībām piešķirto tiesību nozīmību⁶⁹.

2.6.4.1. Patiesa profesionālā prasība

Saskaņā ar diskriminācijas novēršanas direktīvām, ciktāl tās regulē nodarbinātību:

„Dalībvalstis var paredzēt, ka dažāda attieksme, kuras pamatā ir ar [aizsardzības iemeslu] saistīta īpašība, nerada diskrimināciju, ja attiecīgo profesionālo darbību rakstura dēļ vai kontekstā, kādā tās tiek veiktas, šāda īpašība veido patiesu un noteicošu profesionālo prasību, ar noteikumu, ka tās mērķis ir likumīgs un prasība ir samērīga”⁷⁰.

Šis aizstāvības līdzeklis īstenot atšķirīgu attieksmi pret personām, pamatojoties uz aizsargājamu īpašību, ja šī īpašība ir tieši saistīta ar piemērotību vai spēju pildīt kāda amata pienākumus.

Ir vairākas plaši sastopamas profesijas, uz kurām attiecas patiesās profesionālās prasības atkāpe: lietā *Komisija pret Vāciju* EKT, pamatojoties uz Komisijas apsekojumu par atkāpi par dzimumu diskrimināciju, norādīja konkrētas profesijas, kurās varētu piemērot aizstāvības līdzekli⁷¹. Īpaša uzmanība tika pievērsta mākslinieciskām profesijām, attiecībā uz kurām var būt vajadzīgas konkrētas spējas noteiktām personām piemērošu īpašību veidā, piemēram, dziedātājam jābūt

66 Dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 14. panta 2. punkts; rasu vienlīdzības direktīvas 4. pants; direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 4. panta 1. punkts.

67 Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 4. panta 2. punkts.

68 Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 6. pants.

69 Skatīt, piemēram, EKT 1986. gada 15. maija sprieduma 36. pants lietā 222/84 [1986] ECR 1651 *Johnston pret Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*.

70 Dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 14. panta 2. punkts; rasu vienlīdzības direktīvas 4. pants, direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 4. panta 1. punkts.

71 EKT 1985. gada 21. maija spriedums lietā 248/83 [1985] ECR 1459 *Komisija pret Vāciju*.

sievietei, lai dziedājums atbilstu noteiktam stilam, noteiktas lomas tēlošanai var būt nepieciešams gados jauns aktieris, dejas izpildei var būt nepieciešams atlētiskas miesasbūves cilvēks, vai noteikta veida modeļu demonstrēšanai var būt vajadzīgi tieši vīrieši vai sievietes. Taču apsekojumā netika mēģināts sastādīt izsmēlošu sarakstu. Kā citus piemērus varētu minēt ķīniešu tautības personas nodarbināšanu ķīniešu restorānā autentiskuma labad, vai sieviešu nodarbināšanu tikai sievietēm paredzētos sporta klubos.

Piemērs. Lietā *Komisija pret Franciju* EKT nosprieda, ka dažos apstākļos nav nelikumīgi darbā vīriešu cietumos pieņemt galvenokārt kandidātus vīriešus, bet sieviešu cietumos – kandidātes sievietes⁷². Taču šo izņēmumu var izmantot tikai attiecībā uz amatiem, kuru pienākumus pildot, jāveic darbības, kam svarīgs ir darbinieka dzimums. Šajā gadījumā Francijas iestādes vēlējās, lai noteiktu īpatnīgu vakancu ieņemtu kandidāti vīrieši, jo varēja rasties vajadzība lietot spēku, aizturot iespējamus nekārtību cēlājus, kā arī pildīt pienākumus, ko varētu uzņemties tikai vīrieši. Lai gan EKT principā akceptēja paustos argumentus, Francijas iestādes neizpildīja prasību nodrošināt pārskatāmību attiecībā uz konkrētām darbībām, kuru izpildei būtu pieņemami tikai kandidāti vīrieši; vispārinājumi par dzimumu piemērotību amatam nebija pietiekams arguments.

Piemērs. Lietā *Johnston* sieviete policiste, kas strādāja Ziemeļīrijā, cēla prasību par to, ka netika atjaunots viņas līgums. Policijas priekšnieks attaisnoja šādu rīcību ar apstākli, ka sievietes policistes nebija apmācītas apieties ar šaujamieročiem, un ka lēmums tika pamatots uz to, ka „ja šādā situācijā, ko raksturo plaši nemieri valstī, sievietes nēsās šaujamieročus, pastāv lielāks apdraudējuma risks viņu dzīvībai, kas būtu pretrunā sabiedrības drošības vajadzībām”. EKT nosprieda, ka, lai gan jāņem vērā pastāvošie draudi drošībai, tie attiecās gan uz vīriešiem, gan sievietēm, un sievietes nebija vairāk apdraudētas. Ja vien attaisnojums nebija saistīts ar tikai sievietēm raksturīgiem bioloģiskiem faktoriem, piemēram, bērna aizsardzību grūtniecības laikā, atšķirīgo attieksmi nevar attaisnot ar pamatojumu, ka sabiedriskā doma pieprasa aizsargāt sievietes.

Piemērs. Lietā *Mahlberg* tika noraidīta sūdzības iesniedzējas, kura bija grūtniecības stāvoklī, kandidatūra uz pastāvīgu medmāsas amata vietu, jo ievērojama daļa darba būtu jāveic operāciju zālē⁷³. Lēmums tika attaisnots ar

72 EKT 1988. gada 30. jūnija spriedums lietā 318/86 [1988] ECR 3559 *Komisija pret Franciju*.

73 EKT 2000. gada 3. februāra spriedums lietā C-207/98 [2000] ECR I-549 *Mahlburg pret Land Mecklenburg-Vorpommern*.

pamatojumu, ka kaitīgu vielu iedarbība operāciju zālē varētu radīt kaitējumu bērnam. EKT nosprida, ka, tā kā amats bija pastāvīgs, bija neproporcionāli aizliegt sūdzības iesniedzējai ieņemt amatu, jo operāciju zālē viņa nevarētu strādāt tikai ierobežotu laiku. Lai gan grūtniecības stāvoklī esošu sieviešu darba apstākļu ierobežojumi ir pieņemami, tiem jāaprobežojas tikai ar pienākumiem, kas viņai radītu kaitējumu, un tie nebūtu jārealizē kā vispārēju strādāšanas aizliegumu.

Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību preambulas 18. punktā ir ietverts patiesas profesionālās prasības aizstāvības līdzekļa konkrētāks formulējums attiecībā uz noteiktajiem ar drošību un drošumu saistītajiem publiskajiem dienestiem. Tas nav atsevišķs aizstāvības līdzeklis pats par sevi, bet ir uzskatāms par nepārprotamu viena patiesas profesionālās vajadzības aizstāvības līdzekļa seku aspekta skaidrojumu noteiktā kontekstā:

„Šī direktīva neparedz, ka bruņotajos spēkos, policijā, cietumā vai avārijas dienestos būtu jāpieņem darbā vai jā saglabā nodarbinātība personām, kam nav vajadzīgās spējas veikt uzdevumus, kuru izpildi no tām var prasīt saistībā ar likumīgo mērķi saglabāt šo dienestu operativitāti”⁷⁴.

Parasti šeit aprakstītais attiektos tikai uz situāciju, kurā noteiktos amatos, kas saistīti ar ļoti lielu fizisku piepūli, netiktu pieņemti kandidāti, kas pārsniedz noteiktu vecuma cenzu, vai kandidāti ar invaliditāti. Šajā ziņā direktīvas 3. panta 4. punkts atļauj dalībvalstīm nepārprotami paredzēt, lai direktīvas noteikumi netiktu piemēroti bruņotajiem spēkiem. Lai gan šis noteikums nav ietverts dzimumu vienlīdzības direktīvā (pārstrādātajā versijā), aplūkojot divas lietas par dzimumu diskrimināciju bruņotajos spēkos, var izprast tās iespējamo darbību. Šīs lietas tika izskatītas, piemērojot direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi 2. panta 2. punktu, kurā bija ietverts aizstāvības līdzeklis „patiesa profesionāla prasība”, kas tagad ir paredzēts dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 14. panta 2. punktā.

Piemērs. Lietā *Sirdar* sūdzības iesniedzēja bija dienējusi desantnieku vienībā kā pavāre. Viņa tika atbrīvota no dienesta pēc tam, kad tika samazināti izdevumi militārām vajadzībām un desantnieku vienībām tika ieviests „vispusības” princips⁷⁵. „Vispusības” princips nozīmēja, ka katram vienības dalībniekam personāla trūkuma dēļ bija jābūt kaujasspējīgam. EKT akceptēja argumentu, ka

74 Direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 2000/78/EK, OV L 303, 2.12.2000., 17. lpp.

75 EKT 1999. gada 26. oktobra spriedums lietā C-273/97 [1999] ECR I-7403 *Sirdar pret armijas padomi un aizsardzības valsts sekretāru*.

izvēle desantnieku vienības komplektētas tikai no vīriešiem bija attaisnojama rīcība, lai garantētu kaujasspēju, un vispusības principa ieviešana neļāva tajās piedalīties sievietēm. Tas tāpēc, ka desantnieki bija neliela, specializēta vienība, kas parasti veido jebkura uzbrukuma pirmo vilni. EKT nosprieda, ka šis noteikums bija vajadzīgs, lai sasniegtu kaujasspējas nodrošināšanas mērķi.

Piemērs. Lietā *Kreil* sūdzības iesniedzēja pieteicās darbā bruņotajos spēkos uz elektroinženiera vietu⁷⁶. Tomēr viņa netika pieņemta darbā, jo sievietēm bija aizliegts militārajā sektorā ieņemt amatus, kuru pildīšanai būtu jālieto ieroči, un viņām bija atļauts dienēt tikai medicīnas un mūzikas dienestā. EKT konstatēja, ka šis ierobežojums bija pārāk plašs, jo tas attiecās uz gandrīz visiem dienesta amatiem tikai tāpēc, ka pildot šos amatus, sievietēm, iespējams, nāktos lietot ieročus. Attaisnojumam jābūt ciešāk saistītam ar katra amata pienākumu pildīšanai parasti veiktajām funkcijām. Tika arī apšaubīta publiskās varas iestāžu attaisnojuma ticamība, jo pat tajos amatos, ko sievietes varēja ieņemt, viņām būtu jāapgūst ieroču lietošanas pamati paš aizsardzības vai citu personu aizsardzības nolūkos. Tāpēc pasākums nebija proporcionāls mērķa sasniegšanai. Turklāt vīrieši un sievietes nav jānošķir ar pamatojumu, ka sievietes būtu aizsargājamākas, izņemot gadījumus, kad tas ir saistīts ar sievietēm raksturīgiem faktoriem, piemēram, aizsardzības vajadzību grūtniecības laikā.

Attaisnot dzimumu diskrimināciju, atsaucoties ar konkrētu drošības vai ārkārtas pasākumu efektivitāti vai iedarbību, ar laiku var būt arvien grūtāk, jo dzimumu lomas un sabiedrības attieksme attīstās, un dalībvalstīm, ņemot vērā šo apsvērumu, ir pienākums periodiski pārskatīt ierobežojošus pasākumus⁷⁷.

2.6.4.2. Reliģiskās institūcijas

Ar Direktīvu par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību organizācijām, kuras ir pamatotas uz „reliģiju” vai „uzskatiem”, specifiski tiek atļauts piemērot saviem darbiniekiem zināmus nosacījumus. Direktīvas 4. panta 2. punktā noteikts, ka tā neiejaucas „baznīcas un to citu valsts vai privāto organizāciju, kuru ētoss balstās uz reliģiju vai uzskatiem... tiesībās pieprasīt, lai personas, kuras strādā to labā, izturētos godprātīgi un lojāli pret organizācijas ētosu”. Turklāt uz darba devējiem, kas saistīti ar reliģiskām organizācijām, var attiekties „patiesas profesionālas

⁷⁶ EKT 2000. gada 11. janvāra spriedums lietā C-285/98 [2000] ECR I-69 *Kreil pret Bundesrepublik Deutschland*.

⁷⁷ Dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 31. panta 3. punkts.

prasības” aizstāvības līdzeklis, izmantojot kuru tiek atļauts īstenot atšķirīgu attieksmi, pamatojoties uz attiecīgās organizācijas reliģiskajiem principiem.

Tādējādi 4. panta 1. un 2. punkts atļauj organizācijām, piemēram, baznīcām, atteikties nodarbināt sievietes kā mācītājas vai garīdznieces, ja tas ir pretrunā ar šīs reliģijas ētosu. Lai gan EKT vēl nav bijusi iespēja interpretēt šo noteikumu, tas ir ticis piemērots valsts līmenī. Turpmāk aprakstītas divas lietas, kas saistītas ar šī aizstāvības līdzekļa izmantošanu, lai attaisnotu atšķirību attieksmi, pamatojoties uz seksuālo orientāciju.

Piemērs. Somijas tiesā izskatītā lietā Somijas Evaņģēliski Luteriskā baznīca atteicās iecelt par kapelānu (vikāra palīgu) personu, kurai bija viendzimuma attiecības⁷⁸. Vāsas Administratīvā tiesa anulēja lēmumu pamatojoties uz to, ka heteroseksuālu orientāciju nevarēja uzskatīt par patiesu profesionālu prasību šim darbam. Tika pievērsta uzmanība faktam, ka seksuālā orientācija nav minēta Baznīcas iekšējos noteikumos par vikāru un kapelānu iecelšanu.

Piemērs. Lietā *Amicus* Apvienotās Karalistes tiesas tika lūgtas lemt, valstu noteikumi, ar kuriem tiek transponēts patiesas profesionālas prasības aizstāvības līdzeklis attiecībā uz darba devēju, kas ir reliģiska organizācija, ir atbilstīgi Direktīvai par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību⁷⁹. Tika uzsvērts, ka jebkurš vienlīdzīgas attieksmes principa izņēmums ir jāinterpretē šauri. Valsts noteikumu formulējums atļāva īstenot atšķirīgu attieksmi, ja darbs tiek veikts „organizētas reliģijas vajadzībām”, un tika uzsvērts, ka tas pieļauj daudz lielākus ierobežojumus nekā „reliģiskas organizācijas vajadzībām”. Tādējādi tiesa piekrita publiskās varas iestāžu atzinumam, ka šis izņēmums attiektos uz ļoti nelielu amatu skaitu, kuri saistīti ar reliģijas veicināšanu vai pārstāvēšanu, piemēram, garīdznieku amatiem. Tas neļautu reliģiskām organizācijām, piemēram, konfesiju skolas vai reliģisku organizāciju nodrošinātām aprūpes iestādēm, argumentēt, ka skolotāja darbavieta (kas paredzēts izglītības vajadzībām) vai medmāsas darbavieta (kas paredzēta veselības aprūpes vajadzībām) ir paredzēta „organizētas reliģijas vajadzībām”.

78 Vāsas Administratīvais tribunāls, Somija, Vaasan Hallinto-oikeus - 04/0253/3. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA InfoPortal, lieta 187-1.

79 *Amicus MSF Section, R (on the application of) v. Secretary of State for Trade and Industry* [2004] EWHC 860 (Admin), UK High Court, 2004. gada 26. aprīlis. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA InfoPortal.

2.6.4.3. Izņēmumi, pamatojoties uz vecumu

Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 6. pantā ir paredzēti divi atsevišķi atšķirīgas attieksmes attaisnojumi, pamatojoties uz vecumu.

Direktīvas 6. panta 1. punktā tiek atļauta vecuma diskriminācija, kura attaisnota ar „likumīgu nodarbinātības politiku, darba tirgu un profesionālās izglītības mērķiem”, ja tiek ievērots proporcionalitātes princips. Ir sniegts ierobežots skaits piemēru, kādos gadījumos atšķirīga attieksme ir attaisnojama: 6. panta 1. punkta b) apakšpunktā tiek atļauts noteikt „minimālos nosacījumus attiecībā uz vecumu, profesionālo pieredzi vai darba stāžu, lai iegūtu darbu”. Taču šis saraksts nav uzskatāms par izsmeļošu, tāpēc to varētu papildināt ar individuāliem piemēriem.

Direktīvas 6. panta 2. punktā tiek atļauts īstenot vecuma diskrimināciju attiecībā uz piekļuvi profesionālajām sociālā nodrošinājuma sistēmām un to atvieglojumiem, neparedzot prasību ievērot proporcionalitātes principu.

Piemērs. Lietā *Palacios* EKT bija iespēja pirmoreiz izskatīt 6. panta piemērošanas ierobežojumu, jo tai tika lūgts izskatīt sūdzību par obligāto pensionēšanās vecumu⁸⁰. EKT atzina, ka 6. pants attiecās uz obligāto pensionēšanās vecumu, un izskatīja, vai šādu noteikumu var objektīvi attaisnot. EKT par svarīgiem uzskatīja šādus aspektus:

- pirmkārt, sākotnējais pasākums tikai paredzēts, lai radītu iespējas darba tirgū laikā, kad ekonomikā pastāvēja augsts bezdarba līmenis;
- otrkārt, bija pierādījumi, ka pārejas pasākums tika pieņemts pēc arodbiedrību un darba devēju organizāciju iniciatīvas, lai uzlabotu visu paaudžu nodarbinātību;
- treškārt, arī Likums 14/2005 tika pieņemts sadarbībā ar arodbiedrībām un darba devēju organizācijām, turklāt ar skaidri paustu prasību, lai pasākums būtu „saistīts ar mērķiem, kas atbilst nodarbinātības politikai un kuri ir izklāstīti koplīgumā”;
- ceturtkārt, tika norādīts, ka mērķis, kāpēc koplīgumā tika iekļauts punkts par obligāto pensionēšanās vecumu, bija „lai veicinātu nodarbinātību”.

Izskatījusi šos faktorus, EKT secināja, ka „būtībā... ar pārejas noteikumu ir paredzēts regulēt valsts nodarbinātības tirgu, lai apturētu bezdarbu”. Uz šī

⁸⁰ EKT 2007. gada 16. oktobra spriedums lietā C-411/05 [2007] ECR I-8531 *Palacios de la Villa pret Cortefiel Servicios SA*.

pamata EKT nolēma, ka koplīgumam bija likumīgs mērķis. Pēc lēmuma par mērķa likumību pieņemšanas, EKT bija jāapsver, vai pasākums bija „atbilstošs un nepieciešams” šī mērķa sasniegšanai. EKT atkārtoja, ka dalībvalstīm sociālās un nodarbinātības politikas jomā ir liela rīcības brīvība un ka tāpēc „īpaši noteikumi var mainīties atkarībā no situācijas dalībvalstīs”. Par būtiskāko tika uzskatīta prasība attiecīgajiem darbiniekiem nodrošināt vecuma pensiju, „kuras apmēru nevar uzskatīt par nesaprātīgu”. Tikpat liela ietekme bija apstāklim, ka apskatītie noteikumi bija ietverti arodbiedrību un darba devēju organizāciju koplīgumā, paredzot tādu elastības pakāpi, kas nodrošināja iespēju pieņemt lēmumu par pensionēšanos, ņemot vērā attiecīgo darba tirgu un konkrētā darba pienākumu izpildes prasības. Uz šī pamata EKT nosprieda, ka pārejas pasākums, kas ietekmēja Palacios kungu, un minētais koplīgums bija objektīvi attaisnojams un tādēļ atbilda pamatdirektīvai. Attiecībā uz pieeju lietas izskatīšanā EKT uzsvēra, ka izskatot 6. panta noteikumu piemērošanu, jārikojas tāpat kā objektīva attaisnojuma gadījumā attiecībā uz citiem diskriminācijas novēršanas aizsardzības iemesliem, kā apspriests iepriekš.

Piemērs. Apvienotajā Karalistē izskatītajā lietā *MacCulloch* tiesu lūdza izskatīt tādu atlaišanas pabalstu sistēmu statusu, kurās paredzētie atlaišanas pabalstu maksājumi bija atkarīgi no darba ņēmēju vecuma un darba stāža⁸¹. Bija acīmredzami, ka šādu noteikumu rezultātā gados vecākiem darba ņēmējiem ar lielāku darba stāžu bija tiesības uz daudz lielāku atlaišanas pabalstu nekā jaunākiem darba ņēmējiem ar mazāku darba stāžu. Apvienotās Karalistes apelāciju tiesa atzina, ka principā šādu rīcību var objektīvi attaisnot kā līdzekli, lai atalgotu gados vecāko darba ņēmēju lojalitāti, nodrošinātu viņiem lielāku pabalstu, lai ņemtu vērā viņu mazāk labvēlīgo stāvokli darba tirgū, kā arī mudinātu viņus pensionēties, lai dotu vietu jaunākiem darba ņēmējiem. Tomēr tika arī sniegti norādījumi par to, kā jārikojas, izskatot objektīva attaisnojuma apsvērumu, norādot, ka secinājumu pirms izdarīšanas par objektīvu attaisnojumu ir rūpīgi jāizvērtē proporcionalitātes jautājums.

Piemērs. Lietā *Hütter* EKT tika lūgts sniegt prejudiciālu nolēmumu par Austrijas likumu, kas paredzēja, ka, nosakot algu, var ņemt vērā darba pieredzi, kas gūta pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Hīters [Hütter] un viņa kolēģis bija mācekļi uzņēmumā TUG, un abiem pēc mācību pabeigšanas tika piedāvāts trīs mēnešu līgums. Pamatojoties uz attiecīgajiem tiesību aktiem, Hītera, kurš bija

81 *MacCulloch pret Imperial Chemical Industries plc* [2008] IRLR 846, UK Employment Appeals Tribunal 2008. gada 22. jūlija spriedums.

tikai nedaudz vecāks par 18 gadiem, algu noteica, atsaucoties uz 6,5 mēnešu darba pieredzi, turpreti viņa kolēģes, kura bija 22 mēnešus vecāka par viņu, algu noteica, ņemot vērā 28,5 mēnešu pieredzi. Tā rezultātā atšķīrās abu darba ņēmēju mēnešalga, lai gan abi bija apguvuši tieši tādu pašu pieredzi.

Hiters cēla tiesā prasību, kurā apgalvoja, ka noteikums ir labvēlīgāks pret personām, kuras ieguvušas pieredzi pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas. EKT atzina, ka tiesību akta primāros mērķus var uzskatīt par likumīgiem: 1) lai personas, kas ieguvušas vispārējo vidējo izglītību, nenostādītu nelabvēlīgākā situācijā nekā personas ar arodizglītību, un 2) lai nesadārdzinātu mācību prakses un lai veicinātu jauniešu, kuri saņēmuši šāda veida apmācību, integrāciju darba tirgū. Lai gan EKT atzina, ka dalībvalstīm ir liela rīcības brīvība, nosakot, vai likumīgie mērķi ir atbilstoši un, tā nosprieda, ka objektīvas attaisnojums nav pareizi formulēts, jo tam bija nesamērīga ietekme uz gados jaunākiem darba ņēmējiem, jo īpaši gadījumos, kur gūtā pieredze ir vienāda, bet kandidāta vecums ietekmē atlīdzības apmēru, kā šajā gadījumā.

Jāpiebilst, ka šī nostāja ir saskaņā arī ar ECT, kas izskatīja dažādu pensijas vecumu jautājumu saistībā ar ECK, kas apspriests lietā *Stec* 4.2. nodaļā. Šajā ziņā pieeja ar vecumu saistītu izņēmumu gadījumā saskan ar tiesu pieeju attaisnojuma apsvērumiem nodarbinātības un sociālās politikas jomā.

Svarīgākie aspekti

- ECK ir paredzēts vispārīgs tiešās diskriminācijas aizstāvības līdzeklis. ES tiesībās ir noteikti specifiski nodarbinātības kontekstam pielāgoti tiešās diskriminācijas aizstāvības līdzekļi.
- ES un ECK tiesībās uz netiešo diskrimināciju attiecas vispārīgs objektīva attaisnojuma aizstāvības līdzeklis.
- Atšķirīga attieksme ir attaisnota, ja tai ir likumīgs mērķis un līdzekļi šī mērķa sasniegšanai ir piemēroti un nepieciešami.
- Papildus vispārīgajam netiešās diskriminācijas aizstāvības līdzeklīm ES diskriminācijas novēršanas tiesībās, ir vairāki specifiski aizstāvības līdzekļi: i) patiesa profesionāla prasība; ii) izņēmumi attiecībā uz reliģiskām institūcijām; iii) izņēmumi attiecībā uz diskrimināciju vecuma dēļ.
- Vecuma diskriminācija ir vienīgais aizsardzības iemesls ES, attiecībā uz ko var objektīvi attaisnot tiešo diskrimināciju.

Papildu uzziņai

Bamforth and O'Cinneide, *Discrimination Law: Theory and Context* (London, Sweet and Maxwell, 2008), 4., 5., 6., 8. nodaļa.

Barnard, *EC Employment Law* (Oxford, Oxford University Press, 2009), 6., 7., 8., 9., 10. nodaļa.

Bercusson, *European Labour Law* (Cambridge, Cambridge University Press, 2009), 10., 11., 22. nodaļa.

Dubout, „L'interdiction des discriminations indirectes par la Cour européenne des droits de l'homme : rénovation ou révolution ? Epilogue dans l'affaire D.H. et autres c. République tchèque, Cour européenne des droits de l'homme (Grande Chambre), 13 novembre 2007”, 19 *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, (2008) 75.

Ellis, *EU Anti-Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2005), 6. nodaļa.

EERRC/Interights/MPG *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), 5. pielikums.

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *Beyond Formal Equality: Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2007.g.).

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *The Limits and Potential of the Concept of Indirect Discrimination* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2008.g.).

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *Beyond Formal Equality: Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2007.g.) – arī pieejams franču un vācu valodā.

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *Age Discrimination and European Law* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2005.g.) – arī pieejams franču un vācu valodā.

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *Religion and Belief in Employment* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2006.g.) – arī pieejams franču un vācu valodā.

Fredman, *Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2001), 4. nodaļa.

Heyden and von Ungern-Sternberg, „Ein Diskriminierungsverbot ist kein Fördergebot – Wider die neue Rechtsprechung des EGMR zu Art. 14 EMRK“, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2009).

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (London, Interights, 2005), 3. un 4. nodaļa.

Marguénaud, „L'affaire Burden ou l'humiliation de la fratrie : Cour européenne des droits de l'homme (Gde Ch.), Burden et Burden c. Royaume Uni, 29 avril 2008“, 20 *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, (2009) 78.

Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights* (Oxford, Hart Publishing, 2004), 7. nodaļa.

Schiek, Waddington and Bell (eds.), *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law* (Oxford, Hart Publishing, 2007), 2., 3. un 7. nodaļa.

3

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību tvērums

3.1. Ievads

Lai gan Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībās tiek aizliegta tiešā un netiešā diskriminācija, tā tiek aizliegta tikai noteiktā kontekstā. Eiropas Savienībā diskriminācijas novēršanas tiesības tika pieņemtas, lai veicinātu iekšējā tirgus darbību, tāpēc tie parasti attiecās uz nodarbinātības jomu. Pēc rasu vienlīdzības direktīvas pieņemšanas 2000. gadā šī joma tika paplašināta, attiecinot to arī uz preču un pakalpojumu pieejamību, kā arī piekļuvi valsts labklājības sistēmai, pamatojoties uz apsvērumu, ka, lai garantētu vienlīdzību darbavietā, jānodrošina vienlīdzība arī citās jomās, kas var ietekmēt nodarbinātību. Pēc tam tika pieņemta direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, lai attiecinātu dzimumu vienlīdzību uz preču un pakalpojumu pieejamību. Savukārt 2000. gadā pieņemtā direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību, kurā tiek aizliegta diskriminācija seksuālās orientācijas, invaliditātes, vecuma un reliģijas vai uzskatu dēļ, tiek piemērota tikai nodarbinātības jomā. Kā apspriests 1.1.2. nodaļā, pašlaik tiek izskatīta iespēja tiesībās paredzēt šo aizsardzību pret diskrimināciju šo iemeslu dēļ arī attiecībā uz preču un pakalpojumu pieejamību un piekļuvi labklājības sistēmai.

Turpretī ECK 14. pantā tiek garantēta vienlīdzība, izmantojot ECK garantētās tiesības. Turklāt ECK 12. protokols, kas stājās spēkā 2005. gadā, paplašina diskriminācijas aizlieguma piemērošanas jomu, attiecinot to uz jebkurām citām valsts līmenī garantētām tiesībām, pat ja uz tām neattiecas ECK. Tomēr protokolam pievienojušās tikai

17 no 47 EP dalībniecēm, no kurām sešas ir ES dalībvalstis. Tas nozīmē, ka Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībās ES dalībvalstu pienākumu līmenis atšķiras.

Šajā nodaļā tiks aprakstīts Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību tvērums. Nodaļas sākumā tiks vispārīgi apskatīta ECK 14. panta un 12. protokola piemērošanas joma un metode, ko lieto ECT, lai noteiktu tās piemērošanas jomu. Pēc tam tiks apskatītas konkrētas būtiskas jomas, uz kurām attiecas diskriminācijas novēršanas direktīvas, norādot, kuros gadījumos tās atbilst jomām, kas paredzētas arī 14. pantā. Nobeigumā tiks dots to jomu apskats, kas nav konkrēti paredzētas ES tiesībās, bet uz kurām attiecas ECK, piemēram, tiesībaizsardzības joma un „personiskā joma”.

3.2. Kas tiek aizsargāts ar Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesībām?

Sākotnēji ir vērts piebilst par tiesību subjektiem, kuru aizsardzību nodrošina ES tiesības un ECK. ECK garantē aizsardzību visām personām, kas ir dalībvalsts jurisdikcijā neatkarīgi no tā, vai šī persona ir konkrētās valsts pilsonis, pat ārpus šīs valsts robežām teritorijās, kuras faktiski kontrolē attiecīgā valsts (piemēram, okupētās teritorijas)⁸². Turpreti ES tiesības aizsardzība ir salīdzinoši ierobežota. Diskriminācijas pēc tautības aizliegums ES tiesībās tiek piemērots attiecībā uz personu brīvu pārvietošanos un tikai attiecībā uz ES dalībvalstu pilsoņiem. Turklāt diskriminācijas novēršanas direktīvās ir ietverti dažādi izņēmuma gadījumi, kuros direktīvas netiek piemērots trešo valstu pilsoņiem (TVP). TVP ir persona, kas ir tādas valsts pilsonis, kura nav ES dalībvalsts.

Diskriminācijas novēršanas direktīvās ir skaidri noteikts, ka tās netiek piemērotas diskriminācijai tautības dēļ, kas tiek reglamentēta brīvas pārvietošanās direktīvā⁸³. Saskaņā ar minēto direktīvu tikai ES dalībvalstu pilsoņiem ir tiesības iebraukt un uzturēties citās ES dalībvalstīs. Pēc piecu gadu likumīgas uzturēšanās citā ES dalībvalstī ES pilsonim ir tiesības uz pastāvīgu uzturēšanos, kas tiem piešķir līdzvērtīgas tiesības kā personām, kam ir „darba ņēmēja” statuss. Tas, protams, nenozīmē, ka diskriminācijas novēršanas direktīvas neaizsargā citu dalībvalstu pilsoņus. Piemēram, ja Vācijas pilsonis, kurš ir gejs, atļauja no darba Grieķijā viņa seksuālās orientācijas dēļ, viņa tiesības tiks aizstāvētas ar direktīvu

82 ECT 1996. gada 18. decembra spriedums lietā nr. 15318/89 *Loizidou pret Turciju*.

83 Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, OV L 158 30.4.2004., 77. lpp.

par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību. Iesniedzot prasību par diskrimināciju tautības dēļ, cietušajam tā ir jāpamato uz rasi vai etnisko piederību, vai arī jāatsaucas uz brīvas pārvietošanās direktīvu.

Gan rasu vienlīdzības direktīvā, gan direktīvā par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību tiek noteikts, ka tās nepiešķir tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi trešo valstu pilsoņiem (TVP) attiecībā uz iebraukšanas un uzturēšanās nosacījumiem. Direktīvā par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību turklāt noteikts, ka tā nepiešķir TVP nekādas tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi attiecībā uz darba un profesijas iespējām. Rasu vienlīdzības direktīvā noteikts, ka tā neattiecas uz „jebkuru attieksmi, kas izriet [...] trešās valsts pilsoņu [...] juridiskā statusa rezultātā”. Tomēr tas neļauj dalībvalstīm pilnībā izslēgt TVP no aizsargājamo personu loka, jo preambulā norādīts, ka ar direktīvu tiek nodrošināta TVP aizsardzība, izņemot attiecībā uz darba iespējām. Dzimumu vienlīdzības direktīva (pārstrādātā versija) un direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem paredz aizsargāt arī trešo valstu pilsoņus.

Tomēr TVP ir tiesības uz vienlīdzību attieksmi praktiski tajās pašās jomās, uz kurām attiecas diskriminācijas novēršanas direktīvas, ja saskaņā ar direktīvu par trešo valstu pilsoņiem tie tiek kvalificēti kā „pastāvīgie iedzīvotāji” (lai iegūtu šo statusu, papildus citiem nosacījumiem ir jāizpilda arī piecu gadu likumīgas uzturēšanās prasība)⁸⁴. Turklāt ar direktīvu par ģimenes atkalapvienošanos zināmos apstākļos tiek atļauts trešo valstu pilsoņiem, kas likumīgi uzturas dalībvalstīs, uzņemt arī savus ģimenes locekļus⁸⁵.

Protams, ar šīm ES tiesībām noteikumiem dalībvalstīm netiek aizliegts ieviest savos tiesību aktos labvēlīgākus nosacījumus. Turklāt ECK judikatūra, kā apspriests 4.7. nodaļā, liecina, ka, lai gan valsts var uzskatīt, ka pilsoņi un nepilsoņi nav salīdzināmā situācijā (un uzskatīt, ka ir pieļaujami zināmos apstākļos pret tiem īstenot atšķirīgu attieksmi), principā visas ECK ietvertās tiesības ir jāgarantē vienlīdzīgi visām personām šo valstu jurisdikcijā. Šajā ziņā ECK attiecībā uz TVP dažās jomās uzliek dalībvalstīm pienākumus, kas nav paredzēti ES tiesību prasībās.

84 Direktīva 2003/109/EK par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji, OV L 16, 23.01.2004., 44. lpp.

85 Direktīva 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos, OV L 251, 3.10.2003., 12. lpp.

3.3. Eiropas Konvencijas piemērošanas joma – 14. pants un 12. protokols

3.3.1. Konvencijā paredzētā diskriminācijas aizlieguma raksturs

Konvencijas 14. pantā tiek garantēta vienlīdzība, īstenojot ECK noteiktās „tiesības un brīvības”. Tāpēc iesniegtā prasība nebūs ECT piekritībā, ja uz to neattieksies kāda no tiesībām, kuras aizsardzība paredzēta ECK.

Vienmēr, kad ECT izskata iespējamu 14. panta pārkāpumu, tas tiek izskatīts kopsakarā ar pamata tiesībām. Sūdzības iesniedzēji parasti sūdzas par pamata tiesības pārkāpumu un papildus par pamata tiesības pārkāpumu kopsakarā ar 14. pantu. Proti, ka iejaukšanās viņu pamata tiesībās, papildus nespējai nodrošināt tiesību ievērošanu, ir arī diskriminējoša, jo personas, kuras bija salīdzināmā situācijā, netika nostādītas nelabvēlīgākā stāvoklī. Kā norādīts 4. nodaļā, bieži, ja ECT konstatē pamata tiesības pārkāpumu, tā neizskatīs sūdzību par diskrimināciju, ja tā uzskata, ka šajā gadījumā būs jāizskata būtībā tā pati sūdzība.

Šajā sadaļā vispirms tiks īsi izklāstītas ECK garantētās tiesības, un izskaidrots, kā ECT ir interpretējusi ECK piemērošanas jomu, piemērojot 14. pantu.

3.3.1.1. Konvencijā paredzētās tiesības

Tā kā 14. panta piemērošana ir pilnībā atkarīga no diskriminācijas, kas pamatota uz kādu no ECK garantētajām pamata tiesībām, ir jāizprot, uz kādām tiesībām attiecas ECK. ECK ir iekļauts tiesību saraksts, kuras galvenokārt var raksturot kā „civilas un politiskas”; taču ir arī dažas „ekonomiskas un sociālas” tiesības.

ECK ietvertās pamata tiesības attiecas uz ļoti plašu jomu, piemēram, tiesības uz dzīvību, tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, un domu, apziņas un reliģijas brīvība.

Ja diskriminācijas gadījums ir saistīts ar kādu no ECK darbības jomām, ECT izskatīs sūdzību par 14. panta pārkāpumu.

Ļoti būtiska ES tiesību un ECK atšķirība ir tāda, ka ECK nodrošina aizsardzību pret diskrimināciju jomās, kuras nereglamentē ES diskriminācijas novēršanas tiesības. Lai gan ES Pamattiesību harta uzliek ES pienākumu īstenot pasākumus, neiejaucoties

cilvēktiesībās (tostarp arī diskriminācijas aizliegumu), harta attiecas uz dalībvalstīm tikai, ja tās piemēro ES tiesības. Hartas piemērošanas iespējas ir ierobežotas tāpēc, ka pašai ES dalībvalstis nav administratīvā aparāta ES tiesību ieviešanai, un ES tiesības piemēro pašas dalībvalstis. Tāpēc jomās, kurās dalībvalstis nav deleģējušas pilnvaras Eiropas Savienībai, harta nav spēkā.

Kopš diskriminācijas novēršanas direktīvu ieviešanas un pretdiskriminācijas aizsardzības attiecināšanas uz preču un pakalpojumu pieejamību un labklājības sistēmu, atšķirības starp darbības jomām, kurās ECK un direktīvas nodrošina aizsardzību pret diskrimināciju, ir mazinājusies. Tomēr var noteikt dažas jomas, kurās ECK nodrošina aizsardzību lielākā mērā nekā ES tiesības. Tās tiks apskatītas turpmāk.

3.3.1.2. Konvencijas tiesību piemērošanas joma

Piemērojot 14. pantu, ECK iekļautās tiesības ECT interpretē plaši:

- pirmkārt, ECT ir deklarējusi, ka var izskatīt pat prasījumus, kas atsaucas uz 14. pantu kopsakarā ar pamata tiesību, pat ja nav tikušas pārkāptas pašas pamata tiesības⁸⁶;
- otrkārt, tā ir noteikusi, ka ECK darbības joma sniedzas plašāk, nekā formāli paredzēts ar konvencijā garantētajām tiesībām. Pietiek, ja lietas apstākļi ir vispārīgi saistīti ar jomām, kurās aizsardzību nodrošina ECK.

Piemērs. Lietā *Zarb Adami pret Maltu* sūdzības iesniedzējs sūdzējās par diskrimināciju, pamatojoties uz dzimumu par nesamērīgi lielo vīriešu proporciju, kuri aicināti pildīt zvērināto pienākumus⁸⁷. ECK 4. panta 2. punktā tiek aizliegts likt strādāt piespiedu darbu. Tomēr 4. panta 3. punkta d) apakšpunktā noteikts, ka termins „piespiedu darbs” neietver „parastus pilsoniskus pienākumus”. ECT nosprieda, ka, lai gan šis pants neattiecas uz „parastiem pilsoniskiem pienākumiem” (citiem vārdiem, ka ECK nepiešķir tiesības tikt atbrīvotam no zvērinātā pienākumu izpildes), pantā minētās tiesības tomēr attiecas uz lietas apstākļiem. Tiesa pamatoja savu argumentāciju uz faktu, ka „parasts pilsonisks pienākums” var kļūt „nenormāls”, ja tas tiek piemērots diskriminējoši.

⁸⁶ Skatīt, piemēram, ECT 2003. gada 8. jūlija spriedumu lietā nr. 31871/96 *Sommerfeld pret Vāciju* [GC].

⁸⁷ ECT 2006. gada 20. jūnija spriedums lietā nr. 17209/02 *Zarb Adami pret Maltu*.

Piemērs. Lietā *E.B. pret Franciju* valsts iestādes noraidīja adopcijas pieteikumu, ko bija iesniegusi lesbiete, kas dzīvoja kopā ar partneri⁸⁸. Sūdzības iesniedzēja iesniedza sūdzību par 8. panta pārkāpumu kopsakarā ar 14. pantu. ECT norādīja, ka tai netika lūgts lemt par to, vai ir ticis pārkāpts pats 8. pants, ko tā uzskatīja par svarīgu, jo 8. pants nepiešķīra tiesības dibināt ģimeni vai adoptēt bērnu. Tomēr ECT uzsvēra, ka sūdzība par diskrimināciju var attiekties uz noteiktām tiesībām, pat ja pats izskatāmais jautājums nav saistīts ar kādām konkrētām ECK piešķirtām tiesībām. Tiesa nosprieda, ka balstoties uz faktu, ka Francijas tiesību aktos bija noteiktas tiesības adoptēt, uz lietas apstākļiem neapšaubāmi attiecās 8. pants. Saistībā ar lietas apstākļiem tiesa arī konstatēja, ka sūdzības iesniedzējas seksuālajai orientācijai bija izšķiroša loma iestāžu atteikumā, lemjot par adopciju, kas bija uzskatāms par diskrimināciju salīdzinājumā ar citām neprecētām personām, kurām saskaņā ar valsts tiesību aktiem bija tiesības adoptēt bērnu.

Piemērs. Lietā *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu* sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka valsts iejaukusies viņu tiesībās uz privāto dzīvi, liedzot tiem darba iespējas valsts dienestā un noteiktās privātā sektora jomās⁸⁹. ECK negarantē tiesības uz darbu. Tomēr ECT nosprieda, ka uz šo gadījumu attiecas 8. pants, jo tas „būtiski ietekmēja viņu spēju veidot attiecības ar ārpasauli un radīja tiem ievērojamas grūtības nopelnīt iztiku, kas nepārprotami ietekmēja arī viņu privāto dzīvi”⁹⁰.

Piemērs. Lietā *Carson un Others pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzēji sūdzējās, ka publiskās varas iestāde tos ir diskriminējusi dzīvesvietas dēļ, noraidot to lūgumu indeksēt pensijas, pamatojoties uz tiem pašiem kritērijiem kā pensionāriem, kuri dzīvo Apvienotajā Karalistē vai kādā no valstīm, ar kuru Apvienotā Karaliste šajā jautājumā bija noslēgusi divpusēju nolīgumu⁹¹. ECT nolēma, ka, lai gan ECK nepiešķir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vai pensijām, gadījumos, kur par to lemj valsts, rodas īpašumtiesības, kuras tiktu aizsargātas saskaņā ar 1. protokola 1. pantu.

88 ECT 2008. gada 22. janvāra spriedums lietā nr. 43546/02 *E.B. pret Franciju* [GC].

89 ECT 2004. gada 27. jūlija spriedums lietās nr. 55480/00 un 59330/00 *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu*.

90 *Ibid.*, 48. p.

91 ECT 2010. gada 16. marta spriedums lietā nr. 42184/05 *Carson un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC].

Līdzīgi ECT ir konstatējusi, ka daudzos gadījumos, kas attiecas uz kāda valsts pabalsta veida saņemšanu, piemērojot 14. pantu, ir spēkā arī 1. protokola 1. pants⁹² (jo tas ir uzskatāms par īpašumu)⁹³ vai 8. pants (jo tas ietelmē ģimenes vai privāto dzīvi)⁹⁴. Tas ir īpaši svarīgi attiecībā uz diskrimināciju tautības dēļ, kas apspriests iepriekš 3.1.2. sadaļā, jo ES tiesību tvērums šajā ziņā ir daudz ierobežotāks.

3.3.1.3. Konvencijas 12. protokols

Konvencijas 12. protokolā tiek aizliegta diskriminācija saistībā ar „jebkurām likumā noteiktām tiesībām”, tādējādi tā piemērošanas joma ir daudz plašāka nekā 14. panta piemērošanas joma, kas attiecas tikai uz ECK garantētajām tiesībām. Eiropas Padomes skaidrojošajā ziņojumā ietvertajā komentārā par šo terminu nozīmi norādīts, ka šis noteikums attiecas uz diskrimināciju:

- i. izmantojot jebkuras tiesības, kas personai īpaši piešķirtas saskaņā ar valsts tiesību aktiem;
- ii. izmantojot tiesības, ko var izsecināt no publiskas iestādes nepārprotama pienākuma, kas noteikts valsts tiesību aktos, tas ir, ja publiskai iestādei valsts tiesību aktos ir noteikts pienākums uz noteiktu rīcību;
- iii. ko īsteno publiska iestāde, realizējot rīcības brīvību (piemēram, piešķirot noteiktas subsidijas);
- iv. jebkuras publiskas iestādes rīcības vai bezdarbības rezultātā (piemēram, tiesību aizsardzības iestāžu darbinieku rīcība, novēršot nekārtības)”⁹⁵.

92 Pilns 1. protokola 1. panta apcerējums atrodams Eiropas Padomes timekļa vietnē „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”: Grgić, Mataga, Longar and Vilfan, „The right to property under the ECHR”, *Human Rights Handbook*, No. 10, 2007, pieejama timekļa vietnē www.coehelp.org/course/view.php?id=54.

93 Piemēram, ECT 2006. gada 12. aprīļa spriedums par pensijām un invaliditātes pabalstiem lietās nr. 65731/01 un 65900/01 *Stec un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC]; ECT 2009. gada 18. februāra spriedums par pensijām lietā nr. 55707/00 *Andrejeva pret Latviju* [GC]; ECT 2003. gada 30. septembra spriedums par invaliditātes pabalstu lietā nr. 40892/98 *Koua Poirrez pret Franciju*; ECT 1996. gada 16. septembra spriedums par bezdarba pabalstu lietā nr. 17371/90 *Gaygusuz pret Austriju*.

94 Piemēram, ECT 2009. gada 31. marta spriedums par sociālās nodrošināšanas maksājumu ģimeņu ar bērniem atbalstam lietā nr. 44399/05 *Weller pret Ungāriju*.

95 Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas protokols Nr. 12 (ETS nr. 177), skaidrojošais ziņojums, 22. p. Pieejams: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm>.

Komentārā arī norādīts, ka, lai gan protokols galvenokārt aizsargā pret valsts īstenotu diskrimināciju, tas attiecas arī uz tādām privātpersonu attiecībām, attiecībā uz kurām parasti var sagaidīt, ka tās regulēs valsts, „piemēram, patvaļīga darba iespēju, restorāna izmantošanas iespēju vai tādu pakalpojumu liegšana, kurus sabiedrībai var sniegt privātpersonas, piemēram, medicīniskā palīdzība vai komunālie pakalpojumi, piemēram, ūdens vai elektroenerģijas apgāde”⁹⁶. Plaši izsakoties, ar 12. protokolu tiek aizliegta diskriminācija, kas netiek īstenota pilnībā personiskā kontekstā, kur personas pilda funkcijas, kas tos nostāda stāvoklī, kurā tie var lemt, kā tiek sniegtas sabiedrībai pieejamas preces un pakalpojumi.

Vienīgajā lietā, ko ECT izskatījusi saistībā ar 12. protokola 1. pantu, *Sejdić un Finci pret Bosniju un Hercegovinu*, kas apspriesta 4.6. nodaļā, ECT norādīja, ka šis instruments „ievieš vispārēju diskriminācijas aizliegumu”. Tā norādīja arī, ka diskriminācijas lietu analīze būs identiska analīzei, ko ECT veikusi, piemērojot 14. pantu.

3.4. ES diskriminācijas novēršanas direktīvu tvērumš

Diskriminācijas novēršanas direktīvās diskriminācijas aizliegums tiek attiecināts uz trim jomām: nodarbinātība, labklājības sistēma un preces un pakalpojumi. Pašlaik rasu vienlīdzības direktīva tiek piemērota visās trīs jomās. Lai gan pašlaik tiek apspriestas tiesības, ar kuriem Direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību tiks attiecināta uz visām trim jomām, šī direktīva pašlaik tiek piemērota tikai nodarbinātības jomā. Dzimumu vienlīdzības direktīva (pārstrādātā versija) direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem tiek piemērotas nodarbinātības jomā un attiecībā uz preču un pakalpojumu pieejamību, bet ne uz labklājības sistēmas pieejamību.

3.4.1. Nodarbinātība

Aizsardzība pret diskrimināciju nodarbinātības jomā tiek piemērota visiem diskriminācijas novēršanas direktīvās paredzētajiem aizsardzības iemesliem.

⁹⁶ *Ibid.*, 28. p.

3.4.1.1. Darba iespējas

EKT ir plaši interpretējusi „darba iespēju” jēdzienu.

Piemērs. Lietā *Meyers* EKT nolēma, ka darba iespējas attiecas „ne tikai uz nosacījumiem, kādi pastāv pirms darba attiecību rašanās”, bet arī uz visiem ietekmējošiem faktoriem, kas jāapsver, lai persona pieņemtu lēmumu par to, vai pieņemt darba piedāvājumu⁹⁷. Lietā *Meyers* šo apsvērumu varēja attiecināt uz tiesībām saņemt noteiktu valsts pabalstu (kas maksājams atkarībā no ienākumu līmeņa). Kā iemeslu var norādīt to, ka kandidātu, pieņemot lēmumu par stāšanos darbā, varēja ietekmēt apsvērumi, vai viņš būs tiesīgs saņemt šo pabalstu. Līdz ar to, šāds apsvērumi ietekmēja darba iespējas.

Piemērs. Lietā *Schnorbus pret Land Hessen* sūdzības iesniedzēja pieteicās uz prakses vietu, lai iegūtu tiesneses kvalifikāciju⁹⁸. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem bija jānokārto valsts eksāmens, pēc tam jāiziet prakse un jākārt otrs eksāmens. Sūdzības iesniedzēja bija nokārtojusi pirmo eksāmenu, taču viņai netika piešķirta praktiskā vieta, jo nebija vakanču. Viņas pieteikums tika atlikts, līdz nākamajā kārtā atbrīvojās vakances. Sūdzības iesniedzēja apgalvoja, ka ir tikusi diskriminēta, jo priekšroka dota kandidātiem vīriešiem, kas pabeiguši militāro dienestu. EKT nosprieda, ka uz valsts tiesību aktiem, kuri reglamentēja laiku, kādā kandidātei tika apstiprināta prakses vieta, attiecas „darba iespēju” jēdziens, jo šāda prakse bija uzskatāma par nodarbinātību gan pati par sevi, gan kā tiesneša amata iegūšanas procesa daļa.

3.4.1.2. Darba nosacījumi, to skaitā atlaišana un atalgojums

Arī šo jēdzienu EKT ir interpretējusi plaši. Tā rezultātā šajā kategorijā ietilpst jebkurš no darba attiecībām izrietošs nosacījums.

Piemērs. Lietā *Meyers* sūdzības iesniedzējs, kurš bija vientuļais vecāks, sūdzējās par netiešo dzimuma diskrimināciju metodē, ko izmantoja, lai aprēķinātu, vai vientuļie vecāki ir tiesīgi saņemt ģimenes kredītu⁹⁹. EKT bija jāizskaidro, vai ģimenes kredīta (valsts pabalsta veids) sniegšana bija vienīgi sociālās nodrošināšanas jautājums, vai arī tas bija uzskatāms par

97 EKT 1995. gada 13. jūlija spriedums lietā C-116/94 [1995] ECR I-2131 *Meyers pret publisko šķirējtiesnesi*.

98 EKT 2000. gada 7. decembra spriedums lietā C-79/99 [2000] ECR I-10997 *Schnorbus pret Land Hessen*.

99 EKT 1995. gada 13. jūlija spriedums lietā C-116/94 [1995] ECR I-2131 *Meyers pret publisko šķirējtiesnesi*.

nodarbinātības nosacījumu. Par svarīgu šī apsvēruma faktoru EKT uzskatīja, ka attiecīgo ģimenes kredītu piešķir, ja tika izpildīti šādi trīs nosacījumi: pieteikuma iesniedzēja ienākumi nedrīkst pārsniegt noteiktu summu; pieteikuma iesniedzējs vai tā partnerim ir jāstrādā; pieteikuma iesniedzējam vai tā partnerim ir jābūt atbildīgam par bērnu. EKT nolēma, ka nevar uzskatīt, ka direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību (kas tagad aizstāta ar dzimumu vienlīdzības direktīvu (pārstrādātā versija)) nav jāpiemēro tikai tāpēc, ka lietā apskatītais pabalsts bija sociālās nodrošināšanas sistēmas daļa. Tiesa apskatīja jautājumu plašākā kontekstā, cenšoties noteikt, vai pabalsts tika piešķirts kopsakarā ar darba attiecībām. Šajā gadījumā, lai gūtu labumu no ģimenes kredītu sistēmas, pieteikuma iesniedzējam bija jāpierāda, ka viņš vai viņa partneris strādāja algotu darbu. Šī prasība izveidot darba attiecības jāva uzskatīt, ka ģimenes kredītu sistēma pieder darba nosacījumu kategorijai.

Šādas plašas nodarbinātības un darba nosacījumu jēdziena interpretācijas rezultātā EKT ir nolēmusi, ka tie attiecas arī uz mazbērnu novietnēm darbavietā¹⁰⁰ un darba laika samazināšanu¹⁰¹.

Arī atlaišanas un atalgojuma jautājumus EKT ir skatījusi samērā plaši. Atlaišanas jēdziens tiek piemērots gandrīz visās situācijās, kur tiek izbeigtas darba attiecības. Tiesa ir lēmusi, ka tie ietver, piemēram, gadījumus, kad darba attiecības ir izbeigtas, īstenojot brīvprātīgu štatu samazināšanas shēmu¹⁰², vai, ja attiecības ir izbeigtas obligātas pensionēšanās rezultātā¹⁰³.

Atalgojuma jēdziens ir definēts Līguma par Eiropas Savienības darbību 157. pantā kā „parasta pamatalga vai minimālā alga, kā arī jebkura cita atlīdzību naudā vai natūrā, ko darba ņēmējs par darbu tieši vai netieši saņem no darba devēja”. Tas attiecas uz ļoti dažādiem labumiem, ko darba ņēmējs saņem par stāšanos darba attiecībās. Šīs definīcijas apmēru EKT ir izskatījusi vairākās lietās, un ir nolēmusi, ka tas attiecas uz visiem ar darbu saistītajiem labumiem, tostarp bezmaksas braucieni ar vilcienu¹⁰⁴,

100 EKT 2002. 19. marta spriedums lietā C-476/99 [2002] ECR I-2891 *Lommers pret Minister van Landbouw*.

101 EKT 2000. gada 30. marta spriedums lietā C-236/98 [2000] ECR I-2189 *Jamstalldhetsombudsmannen pret Orebro Lans Landsting*.

102 EKT 1982. gada 16. februāra spriedums lietā 19/81 [1982] ECR 55 *Burton pret British Railways valdi*.

103 EKT 2007. gada 16. oktobra spriedums lietā C-411/05 [2007] ECR I-8531 *Palacios de la Villa pret Cortefiel Servicios SA*.

104 EKT 1982. gada 9. februāra spriedums lietā 12/81 [1982] ECR 455 *Garland pret British Rail Engineering Limited*.

ekspatriācijas pabalsti¹⁰⁵, Ziemassvētku prēmijas¹⁰⁶ un darba devēja pensijas¹⁰⁷. Būtiskākais, kas jākonstatē, lai noteiktu, vai uz apskatāmo jēdzienu var attiecināt terminu „atalgojums”, ir labums, kas tiek gūts no darba attiecību esamības.

3.4.1.3. Pieeja profesionālajām norādēm un arodapmācībai

„Profesionālo norāžu un arodapmācības” definīciju EKT ir skatījusi personu brīvas pārvietošanās sakarā¹⁰⁸. EKT piemēroja vispārīgu definīciju.

Piemērs. Lietā *Gravier students*, kurš bija Francijas pilsonis, vēlējās apgūt multiplikācijas filmu veidošanu Académie de Beaux-Arts Lježā¹⁰⁹. Viņai/-am bija jāmaksā reģistrācijas nodeva, bet studentiem no mītnes valsts tāda nebija jāmaksā. EKT norādīja, ka:

„jebkura veida izglītība, kas sagatavo kvalifikācijas iegūšanai noteiktai profesijai, amatam vai darbam un kurā tiek apgūtas šādai profesijai, amatam vai darbam nepieciešamā apmācība un prasmes, ir arodapmācība neatkarīgi no skolēnu vai studentu vecuma un izglītības līmeņa, pat ja mācību programmā ir iekļauts vispārīgās izglītības elements.”

Piemērs. Šī definīcija tika piemērota lietā *Blaizot*, kur sūdzības iesniedzējs pieteicās mācību kursā, lai apgūtu veterināro medicīnu¹¹⁰. EKT nosprieda, ka vispārīgi arī universitātes izglītību var uzskatīt par „arodizglītību”, pat ja iegūtā programmas noslēgumā piešķirtā galīgā kvalifikācija nav tāda, kas būtu nepieciešama, lai strādātu noteiktā profesijā, amatā vai darbā. Ir pietiekami, ja attiecīgā programma sniedz zināšanas, apmācību vai prasmes, kas nepieciešamas noteiktās profesionālās darbības, amata vai darba veikšanai. Tādējādi, pat ja noteiktos amatos nav nepieciešama formāla kvalifikācija, vai ja universitātes izglītība nav kritērijs strādāšanai profesijā, programmu tomēr var uzskatīt par

¹⁰⁵ EKT 1972. gada 7. jūnija spriedums lietā 20/71 [1972] ECR 345 *Sabbatini pret Eiropas Parlamentu*.

¹⁰⁶ EKT 1999. gada 21. oktobra spriedums lietā C-333/97 [1999] ECR I-7243 *Lewen pret Denda*.

¹⁰⁷ EKT 1990. gada 17. maija spriedums lietā C-262/88 [1990] ECR I-1889 *Barber pret Guardian Royal Exchange Assurance Group*.

¹⁰⁸ Saskaņā ar Regulu 1612/68 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā 7. panta 3. punktu (OV L 271, 19.10.1968., 2. lpp.), darba ņēmējs „var iegūt izglītību arodskolās un pārkvalifikācijas centros”, netiekot pakļauts mazāk labvēlīgiem nosacījumiem salīdzinājumā ar minētās valsts darba ņēmējiem.

¹⁰⁹ EKT 1985. gada 13. februāra spriedums lietā 293/83 [1985] ECR 593 *Gravier pret Ville de Liege un citiem*.

¹¹⁰ EKT 1988. gada 2. februāra spriedums lietā 24/86 [1988] ECR 379 *Blaizot pret Université de Liège un citiem*.

„arodapmācību”. Vienīgais izņēmums šajā ziņā ir „noteiktas studiju programmas, kuras to īpašā rakstura dēļ ir paredzētas personām, kuras vēlas uzlabot savas vispārīgās zināšanas, nevis apgūt profesiju”.

3.4.1.4. Darba ņēmēju un darba devēju organizācijas

Šis apsvērums attiecas ne tikai uz dalību un dalības iespējām darba ņēmēju un darba devēju organizācijā, bet arī personu darbību šajās organizācijās. Saskaņā ar Eiropas Komisijas norādījumiem, tas ir paredzēts, lai novērstu diskrimināciju attiecībā uz dalību vai labumu gūšanu no dalības šajās organizācijās¹¹¹.

3.4.1.5. Eiropas Konvencija un nodarbinātība

Lai gan ECK nav ietvertas tiesības uz darbu, 8. pants zināmos apstākļos tiek interpretēts kā attiecināms uz šo jomu. Iepriekšminētajā lietā *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu* tika atzīts, ka uz publiskās varas iestāžu aizliegumu bijušajiem VDK aģentiem strādāt publiskajā sektorā un dažās privātā sektora jomās attiecas 8. pants kopsakarā ar 14. pantu, jo tas „būtiski ietekmēja viņu spēju veidot attiecības ar ārpusauli un radīja tiem ievērojamas grūtības nopelnīt iztiku, kas nepārprotami ietekmēja arī viņu privāto dzīvi”¹¹². Līdzīgi lietā *Bigaeva pret Grieķiju* tika nospriests, ka 8. pants var attiekties arī uz nodarbinātību, piemēram, tiesībām uz iespēju strādāt kādā profesijā¹¹³.

ECT aizliedz arī diskrimināciju, pamatojoties uz dalību arodbiedrībā. Turklāt ECK ir atsevišķi garantētas tiesības veidot arodbiedrības¹¹⁴.

Piemērs. Lietā *Danilenkov un citi pret Krieviju* sūdzības iesniedzēji bija cietuši no darba devēja uzmākšanās, un pret tiem tika īstenota mazāk labvēlīga attieksme, jo viņi bija arodbiedrības biedri¹¹⁵. Viņu civilprasības valsts tiesās tikai noraidītas, jo diskrimināciju varēja konstatēt tikai kriminālprocesā. Taču prokurors atteicās ierosināt kriminālprocesu, jo pierādījumu standarts pieprasīja valstij pierādīt, izslēdzot saprātīgas šaubas, ka viens no uzņēmuma vadītājiem

¹¹¹ Priekšlikums Padomes direktīvai, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, COM(1999) 566 galīgā redakcija, 25.11.1999.

¹¹² ECT 2004. gada 27. jūlija spriedums lietās nr. 55480/00 un 59330/00 *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu*, ECHR 2004-VIII.

¹¹³ ECT 2009. gada 28. maija spriedums lietā nr. 26713/05 *Bigaeva pret Grieķiju*.

¹¹⁴ Piemēram, ECT 2008. gada 12. novembra spriedums lietā nr. 34503/97 *Demir un Baykara pret Turciju*.

¹¹⁵ ECT 2009. gada 30. jūlija spriedums lietā nr. 67336/01 *Danilenkov un citi pret Krieviju*.

ir ar nolūku īstenot diskrimināciju. ECT nosprieda, ka iedarbīgas tiesiskās aizsardzības trūkums valsts tiesību aktos attiecībā uz biedrošanās brīvību arod biedrības bija 11. panta pārkāpums kopsakarā ar 14. panta pārkāpumu.

3.4.2. Labklājības sistēmas un sociālā nodrošinājuma formu pieejamība

No diskriminācijas novēršanas direktīvām tikai rasu vienlīdzības direktīva nodrošina vispārīgu aizsardzību pret diskrimināciju attiecībā uz labklājības sistēmas un citu sociālā nodrošinājuma formu pieejamību. Šis elements ietver piekļuvi „pabalstiem natūrā”, kurus nodrošina arī valsts, piemēram, publiskā veselības aizsardzība, izglītība un sociālā nodrošinājuma sistēma. Tomēr direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz sociālo nodrošinājumu piešķir tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, pamatojoties uz dzimumu, šaurajā „sociālā nodrošinājuma” jomā.

3.4.2.1. Sociālā aizsardzība, iekļaujot sociālo apdrošināšanu un veselības aizsardzību

Nav skaidrs, kas precīzi ietilpst šajā jomā, jo tā nav izskaidrota rasu vienlīdzības direktīvā un nav arī vēl interpretēta EKT judikatūrā. Kā norādīts iepriekš, direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz sociālo nodrošinājumu paredz vienlīdzīgu attieksmi, pamatojoties uz dzimumu saistībā ar valsts sociālā nodrošinājuma shēmām¹¹⁶. Direktīvas 3. panta 1. punktā tās tiek definētas kā shēmas, kas nodrošina aizsardzību slimību, invaliditātes, vecuma, nelaimes gadījumu darbā, arodslimību un bezdarba gadījumā, papildus „sociālajai palīdzībai, ciktāl tā ir paredzēta, lai papildinātu vai aizstātu” iepriekšminētās shēmas.

Nav skaidrs, kas ir domāts ar „sociālā aizsardzība” lai gan paskaidrojuma rakstā Komisijas priekšlikumam rasu vienlīdzības direktīvai, kā arī pašas direktīvas formulējumā ir norādīts, ka šis jēdziens būs plašāks nekā „sociālā drošība”¹¹⁷. Ņemot vērā noteikuma plašo jomu, jāsaprot, ka sociālā aizsardzība attieksies uz jebkura veida labumu, ko nodrošina valsts – gan ekonomisks, gan natūrā –, ja

¹¹⁶ Pretēji „darba devēju” shēmām, kas dzimumu vienlīdzības direktīvā (pārstrādātajā versijā) tiek klasificētas kā „atalgojums”.

¹¹⁷ Priekšlikums Padomes regulai, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, COM(1999) 566 galīgā redakcija, 25.11.1999.

uz to neattiecas sociālā drošība. Šajā ziņā ir ļoti iespējams, ka rasu vienlīdzības direktīvas atsevišķās piemērošanas jomas pārklāsies.

Joprojām nav skaidrības arī, uz ko attiecas aizsardzība pret diskrimināciju veselības aizsardzībā. Var spriest, ka tā ir saistīta ar valsts sniegtās medicīniskās aprūpes pieejamību pakalpojuma sniegšanas vietā, piemēram, administrācijas un medicīnas personāla attieksmi. Iespējams, tā attiecas arī uz apdrošināšanu gadījumos, kad medicīnas pakalpojumus sniedz privāti pakalpojumu sniedzēji, bet pacientu izdevumus atlīdzina obligātās apdrošināšanas shēma. Var pieņemt, ka šis noteikums attieksies uz atteikumu apdrošināt personu vai lielāku apdrošināšanas prēmiju pieprasīšanu no personas, pamatojoties uz tās rasi vai etnisko piederību. Uz šādu attieksmi var attiekties arī noteikums par preču nodrošināšanu un pakalpojumu sniegšanu.

3.4.2.2. Sociālās priekšrocības

„Sociālo priekšrocību” joma ir jēdziens, kas EKT judikatūrā plaši apskatīts saistībā ar tiesībām par personu brīvu pārvietošanos, un kam ir piemērota ārkārtīgi plaša definīcija.

Piemērs. Lietā *Cristini* sūdzības iesniedzēja bija itāliete, kas ar saviem bērniem dzīvoja Francijā, kur viņas mirušais vīrs bija „darba ņēmējs” saskaņā ar ES tiesībām¹¹⁸. Francijas dzelzceļa sabiedrības piešķirā daudz bērnu ģimenēm bezmaksas biļetes, taču atteicās piešķirt šādu biļeti *Cristini* kundzei viņas tautības dēļ. Lēmums tika pamatots uz to, ka „sociālās priekšrocības” ES tiesību nolūkā ir tikai tās priekšrocības, kas izriet no darba līguma. EKT noraidīja šo apgalvojumu, nospriežot, ka termins attiecas uz visām priekšrocībām neatkarīgi no darba līguma esamības, tostarp uz tiesībām izmantot dzelzceļa pakalpojumus braukšanas maksas atvieglojumus.

„Sociālās priekšrocības” lietā *Even* EKT definēja šādi:

„kas neatkarīgi no tā, vai tās ir saistītas ar darba līgumu, tiek vispārīgi atzītas valsts darba ņēmējiem vispirmām kārtām sakarā ar viņu objektīvo darba ņēmēju statusu vai vienkārši sakarā ar viņu parasto dzīvesvietu valstī, un tādējādi šī jēdziena attiecināšana uz darba ņēmējiem, kuri ir citu dalībvalstu pilsoņi, šķiet, veicina šādu darba ņēmēju apriti Kopienā”¹¹⁹.

¹¹⁸ EK 1975. gada 30. septembra spriedums lietā 32/75 [1975] ECR 1085 *Fiorini (nee Cristini) pret SNCF*.

¹¹⁹ EK 1979. gada 31. maija sprieduma 22. pants lietā 207/78 [1979] ECR 2019 *Kriminālvajāšana pret Even*.

Šis termins attiecas praktiski uz visām tiesībām, ja vien tās atbilst *Even* definīcijai: netiek nošķirtas absolūti piešķirtās tiesības un tiesības, kas piešķirtas, īstenojot rīcības brīvību. Turklāt definīcija neizslēdz tiesības, kas piešķirtas pēc darba attiecību izbeigšanas un kuras tiek uzskatītas par sociālu priekšrocību, piemēram, tiesības uz pensiju¹²⁰. Būtībā brīvas pārvietošanās kontekstā sociālās priekšrocības ir saistītas ar jebkuru priekšrocību, kas var palīdzēt migrējošiem darba ņēmējiem integrēties mītnes valsts sabiedrībā. Nosakot, vai jautājums attiecas uz sociālo priekšrocību, tiesas ir bijušas samērā liberālas, piemēram:

- bezprocentu kredīts bērna piedzimšanas gadījumā. Lai gan kredīta pieejamības mērķis ir veicināt dzimstību, EKT uzskatīja to par sociālu priekšrocību, jo tas tika uzskatīts par līdzekli, kā mazināt ģimeņu ar zemiem ienākumiem finansiālo slogu¹²¹;
- dotācijas piešķiršana saskaņā ar nolīgumu kultūras jomā, kas paredzēts valsts darba ņēmēju atbalstam mācībām ārzemēs¹²²;
- personas tiesības uz lietas izskatīšanu savas valsts valodā¹²³.

3.4.2.3. Izglītība

Aizsardzība pret diskrimināciju attiecībā uz izglītības pieejamību sākotnēji tika īstenota saistībā ar personu brīvu pārvietošanos saskaņā ar Regulas 1612/68/EK 12. pantu, un tika jo īpaši attiecināta uz darba ņēmēju bērniem. Izglītības un arodapmācības jēdzienu joma, iespējams, pārklāsies. Nav skaidrs, vai tas ietvers arī augstākās izglītības programmas, kas izslēgtas no arodapmācības un ir paredzētas tikai vispārējo zināšanu uzlabošanai.

Piemērs. Lietā *Casagrande* sūdzības iesniedzēja bija Vācijā strādājoša Itālijas pilsoņa meita¹²⁴. Vācijas iestādes maksāja ikmēneša iztikas stipendiju skolas vecuma skolēniem ar mērķi veicināt „piedalīšanos mācībās”. EKT nolēma, ka

¹²⁰ EKT 1998. gada 24. septembra spriedums lietā C-35/97 [1998] ECR I-5325 *Komisija pret Franciju*.

¹²¹ EKT 1982. gada 14. janvāra spriedums lietā 65/81 [1982] ECR 33 *Reina pret Landeskreditbank Baden-Württemberg*.

¹²² EKT 1988. gada 27. septembra spriedums lietā 235/87 [1988] ECR 5589 *Matteucci pret Communaute Francaise de Belgique*.

¹²³ EKT 1985. gada 11. maija spriedums lietā 137/84 [1985] ECR 2681 *Kriminālvajāšana pret Mutsch*.

¹²⁴ EKT spriedums lietā 9/74 [1974] ECR 773 *Casagrande pret Landeshauptstadt München*.

izglītības joma attiecas uz visiem vispārīgajiem pasākumiem, kas paredzēti, lai veicinātu piedalīšanos mācībās.

3.4.2.4. Eiropas Konvencija un labklājība un izglītība

Lai gan ECK nepiešķir tiesības uz sociālo nodrošinātību, no ECT judikatūras ir saprotams, ka uz tādiem sociālā nodrošinājuma veidiem kā pabalstu maksājumi un pensijas attiecas 1. protokola 1. pants vai 8. pants¹²⁵.

Lai gan ECK nepiešķir tiesības uz medicīnisko aprūpi, ECT ir lēmusi, ka uz jautājumiem, kas saistīti ar medicīnisko aprūpi, piemēram, piekļuve slimības vēsturei¹²⁶, attiecas 8. pants vai 3. pants, situācijās, kad medicīniskās aprūpes nepieejamība rada apstākļus, kas uzskatāmi par cietsirdīgu vai pazemojošu izturēšanos¹²⁷. Tāpēc var uzskatīt, ka uz sūdzībām par diskrimināciju saistībā ar medicīniskās aprūpes pieejamību attiektos 14. pants.

Nav skaidrs, vai ECK attiecas uz tādu sociālo priekšrocību pieejamību kā pabalsti natūrā, piemēram, brīvbiļetes, taču Eiropas Cilvēktiesību tiesas 8. panta plašā interpretācija liecina, ka tā varētu būt, jo īpaši, ja šie pabalsti ir paredzēti kā labums ģimenei.

ECK 1. protokola 2. pantā ir atsevišķi paredzētas tiesības uz izglītību, un attiecīgi uz sūdzībām par diskrimināciju saistībā ar izglītību ECT piemērotu 14. pantu. Diskriminācija attiecībā uz izglītību saskaņā ar ECK ir apspriesta lietās *D.H. un citi pret Čehijas Republiku*¹²⁸ (2. nodaļas 4.1. iedaļā) un *Oršuš un citi pret Horvātiju*¹²⁹ 5. nodaļas 3. iedaļā.

3.4.3. Preču un pakalpojumu, tostarp mājokļa, pieejamība

Attiecībā uz preču un pakalpojumu, tostarp mājokļu, pieejamību, tiek nodrošināta aizsardzība pret rasu diskrimināciju (rasu vienlīdzības direktīvā), un dzimumu diskrimināciju (direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un

¹²⁵ Skatīt jo īpaši tālāk minētās lietas: ECT 2009. gada 18. februāra spriedumu lietā nr. 55707/00 *Andrejeva pret Latviju* [GC]; ECT 1996. gada 16. septembra spriedumu lietā nr. 17371/90 *Gaygusuz pret Austriju*, un ECT 2003. gada 30. septembra spriedums lietā nr. 40892/98 *Koua Poirrez pret Franciju*; visas lietas ir apspriestas 4.7. nodaļā.

¹²⁶ ECT 2009. gada 28. aprīļa spriedums lietā nr. 32881/04 *K.H. un citi pret Slovākiju*.

¹²⁷ ECT 2009. gada 20. janvāra spriedums lietā nr. 28300/06 *Sławomir Musiał pret Poliju*.

¹²⁸ ECT 2007. gada 13. novembra spriedums lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

¹²⁹ ECT 2010. gada 16. marta spriedums lietā nr. 15766/03 *Oršuš un citi pret Horvātiju* [GC].

sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem). Direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem preambulas 13. punktā šis noteikums tiek precizēts, norādot, ka tas attiecas uz visām precēm un pakalpojumiem „pieeja kuriem ir publiska un nav atkarīga no iesaistītās personas, gan publiskajā, gan privātajā sektorā, ietverot valsts struktūras, un kurus piedāvā ārpus privātās un ģimenes dzīves, kā arī darījumiem, ko veic šajā kontekstā”. Tas skaidri izslēdz iespēju piemērot noteikumu „plašsaziņas līdzekļu vai reklāmas saturam” un „publiskai vai privātai izglītībai”, taču pēdējais ierobežojums nesašaurina rasu vienlīdzības direktīvas piemērošanas jomu, kura skaidri attiecas uz izglītību. Direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem atsaucas arī uz Līguma par Eiropas Savienības darbību 57. pantu:

„Pakalpojumus uzskata par „pakalpojumiem” šā Līguma nozīmē, ja tos parasti sniedz par atlīdzību...

Cita starpā pakalpojumi ir:

- a) rūpnieciskas darbības;*
- b) komerciālas darbības;*
- c) amatnieku darbības;*
- d) brīvo profesiju darbības.”*

Tādējādi var noprast, ka šī joma attiecas uz jebkuru gadījumu, kad parasti par atlīdzību tiek nodrošināta prece vai pakalpojums, ja vien tas nenotiek pilnībā personiskā kontekstā, un neskaitot valsts vai privāto izglītību.

Valstu tiesu judikatūra liecina, ka šie diskriminācijas gadījumi attiecas uz pakalpojumu pieejamību vai apkalpošanas kvalitāti bāros¹³⁰, restorānos un naktsklubos¹³¹,

¹³⁰ Vienlīdzīgas attieksmes iestāde (Ungārija), lieta Nr. 72, 2008. gada aprīlis. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 322-1; Eiropas tieslietu ekspertu tikla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, 49. lpp.

¹³¹ Zviedrijas Augstākā tiesa, *Escape Bar and Restaurant v. Ombudsman against Ethnic Discrimination* T-2224-07, 2008. gada 1. oktobris. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 365-1; Eiropas tieslietu ekspertu tikla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, 68. lpp.

veikalos¹³², iegādājoties apdrošināšanu¹³³, kā arī privāto pārdevēju, piemēram, suņu audzētāju rīcībā¹³⁴. Lai gan medicīniskā aprūpe rasu vienlīdzības direktīvā ir paredzēta atsevišķi, uz to var attiekties arī pakalpojumu joma, jo īpaši attiecībā uz privātiem medicīnas aprūpes pakalpojumiem vai gadījumiem, kad personām, lai segtu izdevumus par veselības aprūpi, jāiegādājas obligātā veselības apdrošināšana. Šajā ziņā saskaņā ar EKT interpretāciju brīvas pakalpojumu aprites kontekstā pakalpojumi ietver medicīnas aprūpi, ko par atlīdzību sniedz peļņu gūstoša iestāde¹³⁵.

Rasu vienlīdzības direktīvā jēdziens „mājoklis” nav definēts. Taču tiek norādīts, ka šis jēdziens jāinterpretē, ņemot vērā starptautiskās cilvēktiesības, jo īpaši dzīvokļa neaizskaramību saskaņā ar ES Pamattiesību hartas 7. pantu un ECK 8. pantu (ņemot vērā, ka visas ES dalībvalstis ir pievienojušās ECK un ka nākotnē tai pievienosies arī ES) un Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (kura dalībnieces ir visas dalībvalstis) 11. pantā ietvertās tiesības uz nepieciešamo mājokli. Tiesības uz mājokli ECT interpretēja plaši, ietverot tajās arī pārvietojamas mājas, piemēram, treilerus vai piekabes, pat gadījumos, ja tie atrodas neatļautās vietās¹³⁶. Saskaņā ar ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteju, nepieciešamajam mājoklim ir jāapmierina noteiktas vajadzības, un tam jo īpaši: jābūt pietiekami kvalitatīvam, lai nodrošinātu aizsardzību pret laika apstākļiem, tam jāatspoguļo iedzīvotāju kultūras vajadzības (tādējādi ietver arī transportlīdzekļus, treilerus, apmetnes un citas pagaidu konstrukcijas), tam jābūt nodrošinātiem komunālajiem un sanitārajiem pakalpojumiem, un jābūt pieejamiem publiskajiem pakalpojumiem un darba iespējām pietiekamā infrastruktūrā. Tai jāietver pietiekama aizsardzība pret piespiedu izlikšanu vai izlikšanu bezstrīdus kārtībā, un tās cenai jābūt pieejamai¹³⁷.

132 Bezirksgericht Döbling (Austrija), GZ 17 C 1597/05f-17, 2006. gada 23. janvāris. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 1-1. Teksta oriģināls: <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=1>.

133 Nimas Apelāciju tiesa, *Lenormand v. Balenci*, Nr. 08/00907, 2008. gada 6. novembris un Francijas Kasācijas tiesas krimināllietu palāta, Nr. M 08-88.017 un Nr. 2074, 2009. gada 7. aprīlis. Kopsavilkums angļu valodā pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tikla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 9 numurā (2009. gada decembris), „European Anti-Discrimination Law Review”, 59. lpp.

134 Zviedrijas Apelāciju tiesa, *Ombudsman Against Discrimination on Grounds of Sexual Orientation v. A.S.*, lieta Nr. T-3562-06, 2008. gada 11. februāris. Kopsavilkums angļu valodā pieejams Eiropas tieslietu ekspertu tikla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs), „European Anti-Discrimination Law Review”, 69. lpp.

135 EKT 1998. gada 28. aprīļa spriedums lietā C-158/96, [1998] ECR I-1931 *Kohl pret Union des Caisses de Maladie*; EKT 2001. gada 12. jūlija spriedums lietā C-157/99 [2001] ECR I-5473 *Peerbooms*; EKT 2003. gada 13. maija spriedums lietā C-385/99 [2003] ECR I-4509 *Peerbooms pret Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen*.

136 ECT 1996. gada 25. septembra spriedums lietā nr. 20348/92 *Buckley pret Apvienoto Karalisti*.

137 ANO Ekonomikas, sociālo un kultūras tiesību komiteja „General comment No. 4: The right to adequate housing (Art.11 (1))” UN. Doc. E/1992/23, 1991. gada 13. decembris.

Tāda pati izpratne par mājokļa jēdzienu ir vērojama arī Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (FRA) pieejā, kas izklāstīta kopsavilkuma ziņojumā *The State of Roma and Traveller Housing in the European Union: Steps Towards Equality*¹³⁸.

Ievērojot šo pieeju, tiesības uz mājokļa pieejamību neietver tikai publisko un privāto nekustamo īpašumu izīrētāju un nekustamā īpašuma aģentu vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu, pieņemot lēmumu par to, vai izīrēt nekustamo īpašumu konkrētām personām. Tā ietver arī tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi mājokļu sadalē (piemēram, zemas kvalitātes vai nomalēs esošu mājokļu piešķiršana noteiktām etniskajām grupām), uzturēšanā (piemēram, to nekustamo īpašumu neuzturēšana, kurus apdzīvo noteiktas grupas) un izīrēšanā (piemēram, nedrošība pret īres līguma laušanu vai lielākas īres cenas vai drošības naudas personām, kuras pieder noteiktām grupām).

Piemērs. Beļģijā nekustamā īpašuma izīrētājam tika piespriests notiesājošs spriedums krimināllietā un uzlikts naudassods saskaņā ar civillikumu par atteikšanos izīrēt dzīvokli Kongo izcelsmes personām. Lai gan īrnieki uzrādīja apmierinošas iepriekšējo izīrētāju atsauksmes un apliecinājumus par pietiekamiem ienākumiem, nekustamā īpašuma izīrētājs atteicās noslēgt līgumu, pamatojoties uz negatīvu iepriekšēju pieredzi ar nepilsoņiem saistībā ar īres maksāšanu¹³⁹.

3.4.3.1. Eiropas Konvencija un preču un pakalpojumu, tostarp mājokļa, pieejamība

ECT ir interpretējusi, ka 8. pants attiecas uz gadījumiem, kas saistīti ar darbībām, kuras var ietekmēt privāto dzīvi, tostarp ekonomiska un sociāla rakstura attiecības. ECT ir plaši interpretējusi arī dzīvokļa neaizskaramību saskaņā ar 8. pantu. Kā norādīts iepriekš, šis jēdziens attiecas arī uz „netradicionālu” fiksētu dzīvesvietu, piemēram, treileriem un pārvietojamām mājām. Ja valsts nodrošinātie mājokļi ir īpaši sliktā stāvoklī un tajos dzīvojošajām personām sagādā grūtības ilgstošu laiku, saskaņā ar ECT spriedumiem to var uzskatīt arī par cietsirdīgu izturēšanos.

¹³⁸ FRA, *The State of Roma and Traveller Housing in the European Union: Steps Towards Equality*, kopsavilkuma ziņojums, (Vine, FRA, 2010. gada marts).

¹³⁹ *Correctionele Rechtbank van Antwerpen* (Beļģija) 2004. gada 6. decembra lēmums. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 15-1, oriģinālais teksts pieejams timekļa vietnē <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=15>.

Piemērs. Lietā *Moldovan un citi pret Rumāniju* (nr. 2) sūdzības iesniedzēji tika izdzīti no mājokļiem, kas īpaši traumējošos apstākļos tika nojaukti¹⁴⁰. Viņu māju atjaunošana noritēja īpaši lēni, un nodrošinātā pagaidu dzīvesvieta bija īpaši nekvalitatīva. ECT norādīja:

„sūdzības iesniedzēju dzīves apstākļi pēdējos desmit gados, jo īpaši ārkārtīgā pārapdzīvotība, antisanitārie apstākļi un to kaitīgā ietekme uz sūdzības iesniedzēju veselību un labklājību, kopā ar ilgo laiku, ko sūdzības iesniedzējiem nācās dzīvot šādos apstākļos, un iestāžu vispārīgo attieksmi, noteikti ir radījuši tiem ievērojamas garīgas ciešanas, mazinot viņu cilvēka cieņu un rosinot viņos pazemojuma sajūtu.”

Šis atzinums cita starpā lika ECT secināt, ka ir tikusi īstenota pazemojoša izturēšanās, pārkāpjot ECK 3. pantu, lai gan iepriekšējā fragmenta formulējums liecina, ka to varēja izsecināt no dzīvesvietas apstākļiem vien¹⁴¹.

Piemērs. Lietā *Đokić pret Bosniju un Hercegovinu* sūdzības iesniedzējs apgalvoja, ka ir notikusi iejaukšanās viņa tiesībās uz īpašumu¹⁴². Pirms bijušās Dienvidslāvijas izjukšanas sūdzības iesniedzējs bija karaskolas pasniedzējs un dienēja šīs valsts bruņotajos spēkos. Viņš iegādājās dzīvokli Sarajevā, bet pēc kara izcelšanās Bosnijā un Hercegovinā viņa karaskola pārcēlās uz tagadējo Serbiju, un sūdzības iesniedzējs tai sekoja, pievienojoties tagadējās Serbijas bruņotajiem spēkiem. Pēc konflikta iestādes atteicās restituēt viņam īpašumu, jo viņš bija dienējis ārvalsts bruņotajos spēkos. Valsts līmenī šī rīcība tika atzīta par pamatotu, jo tā balstījās uz apsvērumu, ka sūdzības iesniedzējs ir bijis „nelojāls” pilsonis, jo bija dienējis ārvalsts bruņotajos spēkos, kas piedalījās militārās operācijās Bosnijā un Hercegovinā. Lai gan lieta netika izskatīta tieši saskaņā ar ECK 14. pantu, ECT uzskatīja, ka lēmums tika pieņemts, pamatojoties tikai uz sūdzības iesniedzēja etnisko piederību (jo dienests noteiktos bruņotajos spēkos norādīja uz personas etnisko izcelsmi), jo īpaši tāpēc, ka nevarēja pierādīt, ka sūdzības iesniedzēja patiešām būtu veicis citas nelojālas darbības kā vien formāli dienējis minētajos bruņotajos spēkos. Tā kā sūdzības iesniedzējam tika

140 ECT 2005. gada 12. jūlija spriedums lietās nr. 41138/98 un 64320/01 *Moldovan un citi pret Rumāniju* (nr. 2).

141 ECT judikatūra norāda, ka dažos apstākļos diskrimināciju var uzskatīt par pazemojošu izturēšanos. Piemēram, skatīt ECT 1999. gada 27. septembra spriedums lietās nr. 33985/96 un 33986/96 *Smith un Grady pret Apvienoto Karalisti*.

142 ECT 2010. gada 27. maija spriedums lietā nr. 6518/04 *Đokić pret Bosniju un Hercegovinu*.

atteikta restitūcija, nepiedāvājot kompensāciju vai citu dzīvojamo platību, šāda rīcība tika atzīta par neproporcionālu iejaukšanos tiesībās uz īpašumu.

3.4.4. Iespēja vērsties tiesā

Lai gan iespēja vērsties tiesā netiek īpaši pieminēta diskriminācijas novēršanas direktīvās kā preču vai pakalpojumu piemērs, var noprast, ka tie ietver arī šo iespēju, ciktāl tiesu sistēma ir uzskatāma par pakalpojumu, ko valsts par atlīdzību sniedz sabiedrībai. Diskriminācijas novēršanas direktīvas pieprasa dalībvalstīm nodrošināt vismaz tiesas un/vai administratīvās procedūras, lai personas varētu realizēt savas direktīvās paredzētās tiesības¹⁴³. Turklāt ES tiesībās ir iesakņojies princips, ka personām ir jābūt tiesībām uz to tiesību, kas izriet no ES tiesībām, „efektīvu aizsardzību tiesā”¹⁴⁴. Tādējādi, pat ja nevar apgalvot, ka jēdziens „preces un pakalpojumi” ietver iespēju vērsties tiesā, var noteikti apgalvot, ka iespēja vērsties tiesā ir pašas par sevi pastāvošas tiesības (uz to neattiecas prasība pierādīt diskrimināciju) attiecībā uz pašu direktīvu piemērošanu.

3.4.4.1. Eiropas Konvencija un iespēja vērsties tiesā

ECK 6. pantā garantētās tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu iekļauj arī tiesības vērsties tiesā. ECT ir izskatījusi vairākas lietas, kas saistītas ar diskrimināciju attiecībā uz iespēju vērsties tiesā.

Piemērs. Lietā *Paraskeva Todorova pret Bulgāriju* valsts tiesas atteikums piespriest sūdzības iesniedzējai nosacītu sodu, kā arī piezīmes par to, ka ir jārīkojas, lai apkarotu etnisko minoritāšu vidū pastāvošo nesodāmības kultūru, tika atzīts par 6. panta pārkāpumu kopsakarā ar 14. pantu¹⁴⁵.

Piemērs. Iepriekš apspriestajā lietā *Moldovan un citi pret Rumāniju* (nr. 2) tika nospriests, ka pārmērīgā kavēšanās, izskatot kriminālprocesu un civilproce- su (pagāja septiņi gadi līdz tika pieņemts pirmais spriedums) ir 6. panta pār-

¹⁴³ Direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību 9. panta 1. punkts, dzimumu vienlīdzības direktīvas (pārstrādātā versija) 17. panta 1. punkts, direktīvas par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem 8. panta 1. punkts, rasu vienlīdzības direktīvas 7. panta 1. punkts.

¹⁴⁴ Skatīt, piemēram, EKT 2010. gada 12. jūnija spriedumu lietā C-364/07 [2008] ECR. I-90 *Vassilakis un citi pret Dimos Kerkyras*, ; EKT 2009. gada 23. aprīļa spriedumu lietā C-362/06 [2009] E.C.R. I-2903 *Sahlstedt un citi pret Komisiju*; EKT 2009. gada 23. aprīļa spriedumu lietā C-378/07 [2009] E.C.R. I-3071 *Angelidaki un citi pret Organismos Nomarkhiaki Aftodiiki Rethimnis*.

¹⁴⁵ ECT 2010. gada 25. marta spriedums lietā nr. 37193/07 *Paraskeva Todorova pret Bulgāriju*.

kāpums¹⁴⁶. Tika konstatēts, ka aizkavēšanās iemesls ir liels processuālo kļūdu skaits, un, ņemot vērā to kopsakarā ar iestāžu diskriminējošo attieksmi pret sūdzības iesniedzējiem romiem, šī rīcība tika atzīta par 6. panta pārkāpumu kopsakarā ar 14. pantu.

Piemērs. Lietā *Anakomba Yula pret Beļģiju* tika nolemts, ka valsts tiesību akti, kas liedza sūdzības iesniedzējai iespēju gūt valsts palīdzību paternitātes prasības finansēšanai ar pamatojumu, ka viņa nebija Beļģijas pilsoņe, 6. panta pārkāpums kopsakarā ar 14. pantu¹⁴⁷. Tas nenozīmē, ka nepilsoņiem būtu absolūtas tiesības uz valsts finansējumu. Izskatot lietas apstākļus, ECT vadījās no vairākiem apsvērumiem, tostarp fakta, ka sūdzības iesniedzējas lūgums tika noraidīts, jo viņai nebija spēkā esošas uzturēšanas atļaujas, lai gan tobrīd viņai tā tika atjaunota. Turklāt ECT argumentēja savu nostāju arī ar faktu, ka paternitātes lietām tika noteikts viena gada noilguma termiņš, kas nozīmēja, ka nebija pamatoti sagaidīt, lai sūdzības iesniedzēja gaidītu, līdz tiks atjaunota viņas atļauja, un tikai tad lūgtu palīdzību.

3.5. Konvencijas piemērošana jomās, uz kurām neattiecas ES tiesības

Papildu iepriekš apspriestajām lietām, kur aizsardzību garantē gan ECK, gan diskriminācijas novēršanas direktīvas, ir būtiskas jomas, kur aizsardzību nodrošina tikai ECK.

3.5.1. „Personiskā” sfēra: privātā un ģimenes dzīve, adopcija, mājoklis un laulība¹⁴⁸

Būtiska joma, kur dalībvalstis nav piešķirušas ES plašas pilnvaras pieņemt tiesību aktus, ir ģimene un privātā dzīve. ECT šajā jomā ierosinātajās lietās ir izskatīti jautājumi par atšķirīgu attieksmi attiecībā uz tiesību normām par mantojumu, šķirto vecāku saskarsmes tiesībām ar bērniem, un paternitātes jautājumiem.

¹⁴⁶ ECT 2005. gada 12. jūlija spriedums lietā nr. 41138/98 un 64320/01 *Moldovan un citi pret Rumāniju* (nr. 2).

¹⁴⁷ ECT 2009. gada 10. marta spriedums lietā nr. 45413/07 *Anakomba Yula pret Beļģiju*, apspriests 4.7. nodaļā.

¹⁴⁸ Skaidrojums par ECK 8. panta piemērošanas jomu atrodams Eiropas Padomes vietnes sadaļā „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”: KilKelly, *The Right to Respect for Private and Family Life*, Human Rights Handbooks, No. 1, 2001 timekļa vietnē: www.coehelp.org/mod/resource/view.php?id=1636.

Kā apspriests iepriekšējā sadaļā un 4. nodaļā, lietās *Mazurek pret Franciju*¹⁴⁹, *Sommerfeld pret Vāciju*¹⁵⁰ un *Rasmussen pret Dāniju*¹⁵¹ tika izskatīta atšķirīga attieksme attiecībā uz tiesību normām par mantojumu, šķirto vecāku saskarsmes tiesībām ar bērniem, un paternitātes jautājumiem. 8. pants tiek attiecināts arī uz adopcijas jautājumiem. Arī iepriekš apspriestā lieta *E.B. pret Franciju* parāda, ka ECK var attiekties uz adopciju, lai gan ECK nav ietvertas atsevišķas tiesības uz adopciju. Turklāt ECT ir noteikusi 8. panta vispārīgo piemērošanas jomu, atsaucoties uz iepriekšējo judikatūru:

„privātā dzīve” Konvencijas 8. panta izpratnē ir plašs jēdziens, kas cita starpā aptver tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem... tiesības uz „personas attīstību”... vai tiesības uz pašnoteikšanos kā tādu. Tā aptver tādus elementus kā vārdu... dzimuma identifikāciju, seksuālo orientāciju un dzimumdzīvi, kas ietilpst 8. panta aizsargātajā personiskajā sfērā... un tiesības vēlēties vai nevēlēties bērnu, un lai šis lēmums tiktu uztverts ar izpratni”¹⁵².

Tādējādi 8. panta darbības joma ir ārkārtīgi plaša. ECK ietekmē arī citas jomas, piemēram, laulību, kas tiek īpaši aizsargāta saskaņā ar 12. pantu.

Piemērs. Lietā *Muñoz Díaz pret Spāniju* sūdzības iesniedzējs stājās laulībā ar savu dzīvesbiedru saskaņā ar romu paražām, tomēr tās neatbilda valstu tiesību aktu prasībām, tāpēc nebija formāli noslēgtas¹⁵³. Taču iestādes pret sūdzības iesniedzēju izturējās kā pret precētu – tai tika izdoti attiecīgi personības dokumenti, tika maksāti pabalsti un tika veikts ieraksts viņu ģimenes dokumentos. Pēc dzīvesbiedra nāves sūdzības iesniedzēja vēlējās no valsts pieprasīt apgādnieka zaudētāja pensiju, taču tā tika atteikta, jo viņa nebija precējusies saskaņā ar valsts tiesību aktiem. ECT nolēma, ka fakts, ka valsts pret sūdzības iesniedzēju izturējās kā pret likumīgi precētu, viņa bija salīdzināmā situācijā ar citiem „labticīgi” laulātajiem (kas nebija likumīgi precējusies tehnisku iemeslu dēļ, taču uzskatīja sevi par precētiem), kuriem būtu tiesības uz apgādnieka zaudētāja pensiju. Lai gan ECT nosprieda, ka lēmums neatzīt laulību par likumīgu nebija diskriminējošs (skatot 12. pantu kopā ar 14. pantu), sūdzības iesniedzēja tika

149 ECT 2000. gada 1. februāra spriedums lietā nr. 34406/97 *Mazurek pret Franciju*.

150 ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā nr. 31871/96 *Sommerfeld pret Vāciju* [GC].

151 ECT 1984. gada 28. novembra spriedums lietā nr. 8777/79 *Rasmussen pret Dāniju*.

152 ECT 2008. gada 22. janvāra sprieduma 43. pants lietā nr. 43546/02 *E.B. pret Franciju* [GC].

153 ECT 2009. gada 8. decembra spriedums lietā nr. 49151/07 *Muñoz Díaz pret Spāniju*.

diskriminēta, atsakoties pret to attiekties līdzīgi kā pret citiem labticīgi laulātajiem un piešķirt pensiju (skatot 1. protokola 1. pantu kopā ar 14. pantu).

Tādējādi, lai gan cilvēka cieņas aizsardzībai reizēm nepieciešams sašaurināt ECT rīcības brīvību, šāda rīcība ir jālīdzsvaro, ņemot vērā bažas par citu mazāk aizsargātu personu aizsardzību, kuru tiesības varētu tikt aizskartas.

Piemērs. Lietā *Sommerfeld pret Vāciju* tika izskatīts Vācijas likums, kas reglamentēja tēva saskarsmes tiesības ar bērnu¹⁵⁴. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem, ja bērna vecāki nebija precējušies, māte varēja atteikt atļaut tēvam satikt savu bērnu. Šādā situācijā tēvam būtu jāiesniedz prasība tiesā atcelt mātes atteikumu. Publiskās varas iestādes argumentēja, ka likums nebija diskriminējošs, jo no sava bērna mātes atsvešinājušies tēvi parasti izrādīja nelielu interesi par saviem bērniem. ECT nosprieda, ka valsts rīcības brīvība, lemjot par vecāku saskarsmes tiesībām ar bērniem, būtu īpaši ierobežota. Tiesa arī norādīja, ka „ir jānorāda ļoti pārliecinoši iemesli, lai, pamatojoties uz apstākli, vai bērns ir vai nav dzimis laulībā, atšķirīgu attieksmi varētu atzīt par atbilstošu ECK [...] Tas pats attiecas uz atšķirīgu attieksmi pret ārļaulībā dzimuša bērna tēvu, kurš ar māti dzīvojis kopā, salīdzinājumā ar laulībā dzimuša bērna tēvu.” Tiesa nosprieda, ka ar publiskās varas iestāžu skaidrojumu nevarēja attaisnot šādu atšķirīgu attieksmi.

Iepriekšminētajā lietā ECT uzskatīja, ka tēva intereses saskanēja ar bērna interesēm – tas ir, saskarsme ar tēvu bija bērna interesēs. Tomēr, ja bērna intereses būtu pretrunā ar tēva interesēm, tā piešķirtu valstij lielāku rīcības brīvību, lai noteiktu, kā vislabāk aizsargāt bērna intereses.

Piemērs. Lietā *Rasmussen pret Dāniju* tēvs sūdzējās par noilgumu, kas aizliedza viņam apstrīdēt paternitāti¹⁵⁵. ECT nosprieda, ka šāda rīcība uzskatāma par atšķirīgu attieksmi, pamatojoties uz dzimumu, taču bija attaisnojama. Tai bija likumīgs mērķis sniegt bērnam drošību un skaidrību par savu statusu, liedzot tēviem iespēju ļaunprātīgi izmantot iespēju vēlāk apstrīdēt paternitāti. Tā kā

¹⁵⁴ ECT 2003. gada 8. jūlija sprieduma 93. pants lietā nr. 31871/96 *Sommerfeld pret Vāciju* [GC]. Ar līdzīgiem lietās apstākļiem: ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā nr. 30943/96 *Sahin pret Vāciju* [GC]. Skatīt arī ECT 2000. gada 1. februāra spriedums lietā nr. 34406/97 *Mazurek pret Franciju*, arī saistībā ar atšķirīgu attieksmi pret ārļaulībā dzimušiem bērniem, apspriesta 4. nodaļā (aizsardzības iemesli).

¹⁵⁵ ECT 1984. gada 28. novembra spriedums lietā nr. 8777/79 *Rasmussen pret Dāniju*.

ECK dalībvalstīs tika ievērota ļoti dažāda pieeja šim jautājumam, ECT piešķir valstij lielu rīcības brīvību, lai noteiktu, vai atšķirīgā attieksme ir attaisnojama.

Iepriekš apspriestā lietā *E.B. pret Franciju* liecina, ka ECK var attiekties arī uz adopciju, lai gan ECK nav ietvertas atsevišķas tiesības uz adopciju. Turklāt ECT ir noteikusi 8. panta vispārīgo piemērošanas jomu, atsaucoties uz iepriekšējo judikatūru:

„„privātā dzīve” Konvencijas 8. panta izpratnē ir plašs jēdziens, kas cita starpā aptver tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem... tiesības uz „personas attīstību”... vai tiesības uz pašnoteikšanos kā tādu. Tā aptver tādus elementus kā vārdu... dzimuma identifikāciju, seksuālo orientāciju un dzimumdzīvi, kas ietilpst 8. panta aizsargātajā personiskajā sfērā... un tiesības vēlēties vai nevēlēties bērnu, un lai šis lēmums tiktu uzņemts ar izpratni”¹⁵⁶.

3.5.2. Politiskā līdzdalība: vārda, pulcēšanas un biedrošanās brīvība, brīvas vēlēšanas

Viens no Eiropas Padomes galvenajiem mērķiem ir demokrātijas veicināšana. Tas ir atspoguļots daudzās ECK ietvertās tiesībās, kas sekmē politisko līdzdalību. ES tiesības šajā ziņā piešķir diezgan ierobežotu tiesību klāstu (jo īpaši tiesības ES pilsoņiem balsot pašvaldību vēlēšanās un Eiropas Parlamenta vēlēšanās), turpreti ECK ir ietvertas plašākas garantijas, kas piešķir ne tikai tiesības balsot un kandidēt vēlēšanās, bet tās realizēt palīdz arī vārda brīvība un pulcēšanās un biedrošanās brīvība.

Piemērs. Iepriekš apspriestajā lietā *Bączkowski un citi pret Poliju* atteikšanās atļaut rīkot gājieni, lai palielinātu informētību par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, kā arī mēra publiskās homofobiska rakstura piezīmes bija pulcēšanās brīvības pārkāpums (11. pants), kā arī 14. panta pārkāpums¹⁵⁷.

Tiek uzskatīts, ka biedrošanās brīvība ietver arī aizsardzību pret diskrimināciju, veidojot politiskās partijas, kuras aizsardzību pret iejaukšanos ECT uzskata par ļoti svarīgu¹⁵⁸. Līdzīgi, kā norādīts 4. nodaļas 8. iedaļā, ļoti rūpīgi tiek izskatītas arī visas iejaukšanās tiesībās uz vārda brīvību saistībā ar politiskajām debatēm¹⁵⁹.

¹⁵⁶ ECT 2008. gada 22. janvāra sprieduma 43. pants lietā nr. 43546/02 *E.B. pret Franciju* [GC].

¹⁵⁷ ECT 2007. gada 3. maija spriedums lietā nr. 1543/06 *Bączkowski un citi pret Poliju*.

¹⁵⁸ Piemēram, ECT 1998. gada 25. maija spriedums lietā nr. 21237/93 *Sociālistiskā partija un citi pret Turciju*.

¹⁵⁹ ECT 1992. gada 23. aprīļa spriedums lietā nr. 11798/85 *Castells pret Spāniju*.

3.5.3. Tiesību aizsardzības iestāžu darbība

Konvencija garantē pamata tiesības uz dzīvību (2. pants) un tiesības netikt spīdzinātam, neciest no cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās un netikt šādi sodītam (3. pants), bet papildus šie panti nosaka valstij pienākumu izmeklēt apstākļus, ja ir iestājusies nāve vai ja konstatēta šāda izturēšanās. *Nachova* un *Cakir* lietās ECT ir norādījusi, ka tas ietver īpašu pienākumu veikt izmeklēšanu par iespējamiem rasistiskiem 2. un 3. panta pārkāpumu motīviem, un ka, ja tas netiks darīts, tiks pārkāpti šie panti, kā arī 14. pants¹⁶⁰.

Piemērs. Lietā *Turan Cakir pret Beļģiju* sūdzības iesniedzējs/-a sūdzējās par policijas nežēlību aresta laikā, kā rezultātā tika nodarītas smagas traumas, kā arī tika izteikti draudi un rasistiski apvainojumi¹⁶¹. ECT nolēma, ka, vēršot vardarbību pret sūdzības iesniedzēju, tika pārkāptas viņa/-s tiesības neciest no cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās (saskaņā ar ECK 3. pantu). ECT nolēma arī, ka valsts, neveicot pienācīgu izmeklēšanu sakarā sūdzības iesniedzēja/-s sūdzībām par sliktu izturēšanos, pārkāpa savus procesuālos pienākumus, kas noteikti tajā pašā pantā. Tiesa nosprieda arī, ka valsts, neizmeklējot sūdzības, ir pārkāpusi 3. pantu arī saistībā ar tiesībām netikt diskriminētam, jo valstij bija pienākums izmeklēt ne tikai sūdzības par sliktu izturēšanos, bet arī sūdzības par to, ka šī izturēšanās bija diskriminējoša, ar rasistisku motivāciju.

Piemērs. Lieta *Nachova pret Bulgāriju* attiecas uz diviem romu vīriešiem, kas tika nošauti, bēgot no militārās policijas, kas meklēja viņus, kamēr viņi atradās patvaļīgā prombūtnē¹⁶². Incidenta laikā policists, kurš nošāva cietušos, esot izsaucies: „Jūs, nolādētie čigāni!”. ECT nosprieda, ka valsts ir pārkāpusi ne tikai cietušo pamata tiesības uz dzīvību (saskaņā ar ECK 2. pantu), bet, neveicot pienācīgu nāves apstākļu izmeklēšanu, arī procesuālās tiesības. Tiesa nosprieda, ka, neveicot pienācīgu izmeklēšanu, ir ticis pārkāpts arī 2. pants saistībā ar tiesībām netikt diskriminētam, jo valstij bija pienākums īpaši izmeklēt iespējamus diskriminējošos motīvus.

¹⁶⁰ ECT 2005. gada 6. jūlija spriedums lietās nr. 43577/98 un 43579/98 *Nachova un citi pret Bulgāriju* [GC]; ECT 2009. gada 10. marta spriedums lietā nr. 44256/06 *Turan Cakir pret Beļģiju*; līdzīgi: ECT 2007. gada 31. maija spriedums lietā nr. 40116/02 *Šečić pret Horvātiju*.

¹⁶¹ ECT 2009. gada 10. marta spriedums lietā nr. 44256/06 *Turan Cakir pret Beļģiju*.

¹⁶² ECT 2005. gada 6. jūlija spriedums lietās nr. 43577/98 un 43579/98 *Nachova un citi pret Bulgāriju* [GC].

Lai gan abi gadījumi attiecās uz valsts nodarbinātu personu rīcību, valsts pienākums iejaukties, lai aizsargātu noziegumos cietušos, un vēlāk izmeklēt šos noziegumus, attiecas arī uz privātpersonu rīcību.

Piemērs. Lietā *97 Jehovas liecinieku Gldani draudzes locekļi un četri citi pret Gruziju*¹⁶³ Jehovas liecinieku grupai uzbruka radikāli noskaņota pareizticīgo grupa. Policija neiejaucās, lai novērstu vardarbību, lai gan tai par to tika paziņots. Pēc tam veiktā izmeklēšana tika izbeigta, kad policija pārlicinājās, ka nevar noskaidrot vainīgo personību. ECT nosprieda, ka policijas neiejaukšanās, lai aizsargātu cietušos pret rasistiski motivētu vardarbību un turpmākas pietiekamas izmeklēšanas trūkums bija 3. panta (tiesības neciest no cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās un netikt šādi sodītam) un 9. panta (tiesības uz reliģijas brīvību) pārkāpums kopā ar 14. panta pārkāpumu, jo vardarbība tika pastrādāta reliģisku motīvu dēļ.

Var šķist, ka ES tiesības uzliek līdzīgus pienākumus ar Padomes pamatlēmumu par cīņu pret atsevišķiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm, izmantojot krimināltiesības (apspriests 4.6. nodaļā)¹⁶⁴. Taču pamatlēmums neuzliek īpašu pienākumu veikt izmeklēšanu par to, vai pārkāpumam pret personu ir rasistiski motīvi.

3.5.4. Krimināltiesību jautājumi

Papildus 3.5.3. punktā minētajiem ar tiesību aizsardzības iestāžu darbību saistītajiem jautājumiem ECK attiecas uz dažādiem krimināltiesību jautājumiem, tostarp tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu, tiesībām netikt patvaļīgi aizturētam, soda ar atpakaļejošu datumu un dubultās sodīšanas nepieļaujamība, tiesībām uz dzīvību un tiesībām neciest no cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās un netikt šādi sodītam.

163 ECT 2007. gada 3. maija spriedums lietā nr. 71156/01 *97 Jehovas liecinieku Gldani draudzes locekļi un četri citi pret Gruziju*.

164 Padomes 2008. gada 28. novembra 2008/913/JHA pamatlēmums par cīņu pret atsevišķiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm ar krimināltiesību palīdzību, OV L 328, 6.12.2008., 55. lpp. Jāievēro, ka ECTT ir atzinusi, ka kūdīšana uz diskrimināciju, naidu un vardarbību pret cilvēku grupu to izcelsmes dēļ vai tāpēc, ka tie pieder vai nepieder noteiktai etniskai grupai, tautībai, rasei vai reliģijai, ir īpašs ECK aizsargātās vārda brīvības ierobežojums. Skatīt, piemēram, ECT 2010. gada 20. aprīļa spriedums lietā nr. 18788/09 *Le Pen pret Franciju*; ECT 2009. gada 16. jūlija spriedums lietā nr. 15615/07 *Féret pret Beļģiju*; ECT 2009. gada 16. jūlija spriedums lietā nr. 10883/05 *Willem pret Franciju* un ECT 2008. gada 4. novembra sprieduma lietā nr. 72596/01 *Balsytė-Lideikienė pret Lietuvu* ECT nr 72596/01 2008. gada 4. novembra.

Piemērs. Lietā *Opuz pret Turciju* ECT pieņēma lēmumu, ka ir notikusi netieša dzimumu diskriminācija saistībā ar tiesībām uz dzīvību un tiesībām neciest no cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās, jo policija un tiesa nespēja pienācīgi nodrošināt likumu ievērošanu saistībā ar vardarbību ģimenē¹⁶⁵.

Piemērs. Lietā *D.G. pret Īriju un Bouamar pret Beļģiju* (apspriestas 4.5. nodaļā) sūdzības iesniedzējus bija aizturējušas valsts iestādes¹⁶⁶. Šajā gadījumā ECT uzskatīja, ka, lai gan ir tikušas pārkāptas tiesības uz brīvību, nav notikusi diskriminācija, jo atšķirīgā attieksme ir bijusi pamatota ar vajadzību aizsargāt nepilngadīgos.

Svarīgākie aspekti

- ES diskriminācijas novēršanas direktīvas nodrošina aizsardzību tikai ES dalībvalstu pilsoņiem, turpretī ECK nodrošina aizsardzību visām personām, kuras atrodas to parakstījušās valsts jurisdikcijā.
- Arī trešo valstu pilsoņiem ir tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi kopumā līdzīgās ES diskriminācijas novēršanas direktīvās paredzētās jomās, ja saskaņā ar direktīvu par trešo valstu pilsoņiem tie tiek kvalificēti kā „pastāvīgie iedzīvotāji”.
- Ja trešo valstu pilsoņi netiek kvalificēti kā „pastāvīgie iedzīvotāji”, diskriminācijas novēršanas direktīvās tiem tiek nodrošināta ierobežota aizsardzība:
 - pamatojoties uz seksuālo orientāciju, vecumu, invaliditāti, reliģiju vai uzskatiem, arodapmācības pieejamību un darba nosacījumiem. Tomēr tiem nav vienlīdzīgu tiesību attiecībā uz darba iespējām;
 - saskaņā ar direktīvu par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem un dzimumu vienlīdzības direktīvu (pārstrādāto versiju), trešo valstu pilsoņi tiek aizsargāti pret dzimumu diskrimināciju attiecībā uz precēm un pakalpojumiem.
- Aizsardzība pret diskrimināciju ES diskriminācijas novēršanas direktīvās attiecas uz dažādām jomām:
 - visplašāk tiek nodrošināta aizsardzība pret rasu diskrimināciju un diskrimināciju etniskas piederības dēļ; šajās jomās aizsardzība tiek nodrošināta gan attiecībā uz nodarbinātības iespējām, gan uz labklājības sistēmas un preču un pakalpojumu pieejamību;

¹⁶⁵ ECT 2009. gada 9. jūnija spriedums lietā nr. 33401/02 *Opuz pret Turciju*.

¹⁶⁶ ECT 2002. gada 16. maija spriedums lietā nr. 39474/98 *D.G. pret Īriju*; ECT 1988. gada 29. februāra spriedums lietā nr. 9106/80 *Bouamar pret Beļģiju*.

- dzimumu diskriminācija ir aizliegta attiecībā uz nodarbinātības iespējām un sociālā nodrošinājuma (kas ir šaurāks jēdziens nekā labklājības sistēma) un preču un pakalpojumu pieejamību;
- aizsardzību pret diskrimināciju seksuālās orientācijas, invaliditātes, reliģijas vai uzskatu un vecuma dēļ pašlaik tiek nodrošināta tikai attiecībā uz nodarbinātības iespējām.
- ECK ir aizsardzības iemeslu atvērts saraksts. Jebkura persona var vērsties valsts iestādēs, tiesās un, visbeidzot, Eiropas Cilvēktiesību tiesā, pamatojoties uz ECK.
- Izskatot prasību par diskrimināciju, ECT var pamata tiesību pārkāpumu skatīt atsevišķi vai kopā ar 14. pantu.
- Tiesā nevar celt prasību, pamatojoties tikai uz 14. pantu; tā ir jāapvieno ar prasību par citu ECK paredzētu pamata tiesību aizskārumu. Ir pietiekami, ja sūdzība ir vispārīgi saistīta ar attiecīgajām tiesībām.
- ECK 12. protokols piešķir tiesības netikt diskriminētam kā pašas par sevi pastāvošas tiesības. Tās varēs saistīt ar jebkurām tiesībām, kuras piešķir vai kuras izriet no valstu tiesību aktiem vai prakses, un „diskriminācijas” jēdziena izpratnē tajā ir identiska jēdziena izpratnei saskaņā ar 14. pantu.
- EKT praksē ārkārtīgi plaši interpretē piemērošanas jomas, lai maksimāli nodrošinātu ES tiesībās paredzētās personu tiesības.
- ECK, gan attiecībā uz tajā ietvertajām pamata tiesībām, gan to interpretāciju 14. panta piemērošanas vajadzībām, ir daudz plašāka darbības joma nekā ES diskriminācijas novēršanas direktīvām.
- Īpaši svarīgas jomas, ko neregulē diskriminācijas novēršanas direktīvas un kuras lielākoties nav ES kompetencē (un uz kurām tāpēc neattiecas Pamattiesību harta) ir ar privātajām un ģimenes tiesībām saistītas lietas, ar politisko līdzdalību saistītas tiesības, un krimināltiesību jautājumi.
- Tāpēc ir īpaši svarīgi, lai diskriminācijā cietušie, gatavojoties tiesai, rūpīgi apsvērtu, vai to prasījumi ietilpst diskriminācijas novēršanas direktīvu vai ECK darbības jomā.

Papildu uzziņai

Bell, „Beyond European Labour Law? Reflections on the EU Racial Equality Directive”, 8 *European Law Journal* (2002) 384.

Boccardo, „Housing Rights and Racial Discrimination”, Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) *European Anti-Discrimination Law Review*, 21. lpp.

Brosius-Gersdorf, „Ungleichbehandlung von Imam-Ehe und Zivilehe bei der Gewährung von Sozialversicherungsleistungen in der Türkei aus völkerrechtlicher Sicht: der Fall Serfie Yigit vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte“, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2009).

Cousins, „The European Convention on Human Rights and Social Security law“, 10.1 *Human Rights Law Review* (2010) 191.

Edel, *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, No. 22, 2010

Equinet, *Combating Discrimination in Goods and Services* (Equinet, 2004).

ERRC/Interights/MPG *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), Annex 5.c.

Kapuy, „Social Security and the European Convention on Human Rights: How an Odd Couple has Become Presentable“, 9.3 *European Journal of Social Security* (2007) 221.

Sanchez-Rodas Navarro, „El Tribunal Europeo de Derechos Humanos y la pensión de viudedad en caso de unión celebrada conforme al rito gitano“, *Aranzadi Social* (2009) 18.

Sudre (ed.), *Le droit à la non-discrimination au sens de la Convention européenne des droits de l'homme : actes du colloque des 9 et 10 novembre 2007* (Bruxelles: Bruylant/Nemesis, 2008).

4

Aizsardzības pamati

4.1. Ievads

Eiropas diskriminācijas novēršanas direktīvās tiek aizliegts īstenot atšķirīgu attieksmi, kas pamatota uz noteiktiem „aizsardzības iemesliem”, un tajās ir ietverts noteikts un ierobežots aizsardzības iemeslu saraksts; šie iemesli ir dzimums (direktīva par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, dzimumu vienlīdzības direktīva (pārstrādātā versija)), seksuālā orientācija, invaliditāte, vecums vai reliģija vai uzskati (direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību), rase vai etniskā izcelsme (rasu vienlīdzības direktīva). Savukārt ECK ir ietverts atvērts saraksts, kas sakrīt ar direktīvās ietverto sarakstu un ir plašāks par to. 14. pantā noteikts, ka tiesības tiek nodrošinātas bez diskriminācijas „neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai mazākumtautībai, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa.” Izmantojot kategoriju „cits stāvoklis”, ECT var nodrošināt aizsardzību pret diskrimināciju, pamatojoties (cita starpā) uz diskriminācijas novēršanas direktīvās ietvertajiem iemesliem, proti, invaliditāti, vecumu un seksuālo orientāciju.

Rokasgrāmatas 1. nodaļā tika norādīts, ka arī ES Pamattiesību hartas 21. pantā ir ietverts diskriminācijas aizliegums. Harta ir saistoša Eiropas Savienības institūcijām, bet attiecas arī uz dalībvalstīm, ja tās interpretē un piemēro ES tiesības. Hartas noteikumus par diskrimināciju ietverti gan

„Aizsardzības iemesls” ir personas īpašība, ko nedrīkstētu uzskatīt par būtisku, īstenojot atšķirīgu attieksmi vai izmantojot noteiktu priekšrocību.

ECK, gan diskriminācijas novēršanas direktīvās paredzētie iemesli, taču tajā nav brīvi interpretējamā iemesla „cits stāvoklis”.

4.2. Dzimums

Dzimumu diskriminācija ir salīdzinoši pašsaprotams jēdziens – tā ir diskriminācija, kas tiek īstenota, jo persona ir vīrietis vai sieviete. Tas ir visattīstītākais ES sociālās politikas aspekts, kas jau ilgi tiek uzskatīts par pamattiesībām. Aizsardzībai pret šī veida diskrimināciju bija divējāds mērķis: pirmkārt, ekonomisks mērķis, lai likvidētu konkurences kropļojumus arvien vairāk integrētā tirgū, un otrkārt, politisks mērķis, lai vērstu Komisiju uz sociālo progresu un dzīves un darba apstākļu uzlabošanu. Līdz ar to aizsardzība pret dzimumu diskrimināciju ir bijusi un joprojām ir viena no Eiropas Savienības būtiskajām funkcijām. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanas sociālā un ekonomiskā nozīme tika atzīta arī, piešķirot tai centrālo lomu Pamattiesību hartā. Kvalitatīvu aizsardzību pret dzimumu diskrimināciju nodrošina arī ECK.

Lai gan dzimumu diskriminācijas gadījumos parasti pret sievietēm tiek īstenota mazāk labvēlīga attieksme nekā pret vīriešiem, tā ne vienmēr izpaužas tieši šādi.

Piemērs. Lietā *Defrenne pret Sabena* sūdzības iesniedzēja apgalvoja, ka saņem mazāku algu nekā kolēģi vīrieši, lai gan pilda identiskus darba pienākumus¹⁶⁷. EKT nosprieda, ka šis ir nepārprotams dzimumu diskriminācijas gadījums. Pieņemot šo lēmumu, EKT uzsvēra arī Savienības ekonomisko un sociālo dimensiju, un ka diskriminācijas novēršana palīdz ES sasniegt šos mērķus.

Iepriekš apspriestajā lietā *Bilka* EKT bija jāizskata prasība par atšķirīgu attieksmi, pamatojoties uz darba devēja vadības apsvērumiem, ar kuriem tika attaisnota nepilnu laiku strādājošo darba ņēmēja izslēgšana no fondēto pensiju shēmas, atsaucoties uz nepieciešamību motivēt darba ņēmējus strādāt pilnu darba laiku, lai spētu nodrošināt pietiekamu personāla komplektāciju. Šajā gadījumā EKT skaidri nenorādīja, vai tā uzskata šajā pasākumā īstenoto atšķirīgo attieksmi par proporcionālu. Nākamajā lietā Tiesa pieņēma konkrētāku lēmumu.

Piemērs. Lietā *Hill* publiskās varas iestāde ieviesa civildienestā amata vietas dalīšanas shēmu, kurā divas personas uz laiku ieņēma vienu amatu, strādājot

¹⁶⁷ EKT 1976. gada 8. aprīļa spriedums lietā 43/75 [1976] ECR 455 *Defrenne pret Sabena*.

50% pilna darba laika un saņemot 50% pilna darba laika atalgojuma¹⁶⁸. Vēlāk, kad kļuva pieejamas pilna darba laika amata vietas, darba ņēmējiem bija tiesības atgriezties savā amatā un strādāt pilnu darba laiku. Saskaņā ar noteikumiem personas, kuras strādāja pilnu darba laiku, viena gada laikā pārgāja uz nākamo samaksas līmeni. Turpretī personas, kuras dalīja amata vietu, alga tika palielināta par pusi pakāpes, un, lai sasniegtu nākamo samaksas līmeni, tām dalītajā amatā bija jānostrādā divi gadi. Abi sūdzības iesniedzēji šajā lietā atgriezās amatā, kur strādāja pilnu darba laiku, un sūdzējās par nākamā samaksas līmeņa sasniegšanai piemēroto metodi. EKT nolēma, ka šāda rīcība ir netieša dzimumu diskriminācija, jo iespēju dalīt amata vietu galvenokārt izmantoja sievietes. Publiskās varas iestāde argumentēja, ka atšķirīgā attieksme bijusi attaisnojama, jo tā pamatota uz principa attiecināt samaksas līmeņus atbilstoši faktiskajam darba stāžam. EKT nosprieda, ka šī argumentācija ir tikai apgalvojums, kas nebija pamatots ar objektīviem kritērijiem (jo nebija pierādījumu, ka citu personu darba stāžs tika aprēķināts pēc faktiski nostrādātajām stundām). EKT norādīja: „darba devējs nevar attaisnot diskrimināciju, kas izriet no amata vietas dalīšanas shēmas, ar to vien, ka, ja šāda diskriminācija netiktu īstenota, palielinātos viņa izmaksas.”

No šī piemēra var noprast, ka EKT nepieņems dzimumu diskriminācijas attaisnojumu, kas balstīts tikai uz darba devēju finansiāliem vai vadības apsvērumiem.

Piemērs. Lietā *Ünal Tekeli pret Turciju* sūdzības iesniedzēja sūdzējās par valsts tiesību aktos noteiktu pienākumu sievietēm pēc laulībām pieņemt vīra uzvārdu¹⁶⁹. Lai gan likums atļāva sievietei blakus vīra uzvārdam paturēt meitas uzvārdu, ECT nolēma, ka šāda prakse ir dzimumu diskriminācija, jo valsts tiesību aktos nebija noteikts pienākums vīram mainīt savu uzvārdu.

Piemērs. Lietā *Zarb Adami pret Maltu* sūdzības iesniedzējs apgalvoja, ka uzaicinājums pildīt zvērinātā pienākumus bija diskriminējošs, jo zvērināto atlases prakses dēļ pastāvēja daudz lielāka iespēja, ka uzaicinātais būs vīrietis¹⁷⁰. Statistika liecināja, ka piecu gadu laikposmā vairāk nekā 95% zvērināto bija vīrieši, un ECT nolēma, ka, tā kā vīrieši un sievietes bija salīdzināmā situācijā attiecībā uz saviem pilsoņa pienākumiem, šāda rīcība bija diskriminējoša.

¹⁶⁸ EKT 1998. gada 17. jūnija spriedums lietā C-243/95 [1998] ECR I-3739 *Hill un Stapleton pret ieņēmumu komisāriem un Finanšu ministriju*.

¹⁶⁹ ECT 2004. gada 16. novembra spriedums lietā nr. 29865/96 *Ünal Tekeli pret Turciju*.

¹⁷⁰ ECT 2006. gada 20. jūnija spriedums lietā nr. 17209/02 *Zarb Adami pret Maltu*.

Arī jēdziens „dzimums” ir interpretēts, iekļaujot situācijas, kur diskriminācija ir saistīta ar sūdzības iesniedzēja dzimumu abstraktā nozīmē, ierobežotā mērā paredzot dzimuma identitātes aizsardzību.

Dzimuma identitāte attiecas uz „katras personas dziļi izjusto un individuālo dzimuma pieredzi, kas atbilst vai neatbilst šīs personas dzimtajam dzimumam, tostarp personisko ķermeņa izjūtu (kurā pēc brīvas izvēles ietilpst arī ķermeņa izskata vai darbības pārveidojumi, kas veikti ar medicīniskiem, ķirurģiskiem vai citiem līdzekļiem) un citām dzimuma izpausmēm, tostarp apģērbu, runu un izturēšanos”.¹⁷¹

Tādējādi plašāk pieņemtā dzimuma identitātes definīcija attiecas ne tikai uz dzimuma maiņas operāciju veikušām personām (transseksuāļiem), bet arī uz personām, kuras izvēlas citus dzimuma izpausmes līdzekļus, piemēram, transvestismu jeb pārgērbšanos pretējā dzimuma drēbēs, vai vienkārši pēc runas vai kosmētikas cenšas līdzināties personām, ko parasti uzskata par pretējā dzimuma personām.

Pēc Lietas *P pret S un Kornvolas pilsētas domi* „dzimuma” iemesls diskriminācijas novēršanas direktīvās ietver arī diskrimināciju pret personu „sakarā ar to, ka [persona] ir paredzējusi mainīt dzimuma identitāti vai ja dzimuma identitātes maiņa

ir jau veikta”. Tāpēc šķiet, ka ES tiesību izpratnē dzimuma jēdziena interpretācijas nodrošinātā aizsardzība paredz diezgan šauru dzimuma identitātes jēdziena izpratni.

Piemērs. Lieta *K.B. pret NHS Pensions Agency* attiecas uz atteikumu piešķirt K.B. transseksuālajam partnerim atraitņa pensiju¹⁷². Atteikums tika pamatots uz argumentu, ka transseksuālais pāris neatbilda prasībām, jo nebija precējies; saskaņā ar Anglijas tiesību aktiem transseksuālu pāris tobrīd nevarēja apprecēties.

Izskatot jautājumu par diskrimināciju, EKT nolēma, ka nav notikusi dzimuma diskriminācija, jo nosakot tiesības saņemt apgādnieka zaudētāja pensiju, mazāk labvēlīgā attieksme nebija pamatota uz dzimumu. EKT mainīja apsvēruma kritērijus. Tiesa pievērsa uzmanību lietā iesaistīto laulāto statusam. Tika uzsvērts, ka transseksuāli nevarēja apprecēties, tāpēc nevarēja saņemt apgādnieka zaudētāja pensiju, turpreti heteroseksuālām personām šajā ziņā

¹⁷¹ Šī plaši pazīstamā definīcija ir ņemta no „Jogjakartas principiem starptautisko cilvēktiesību piemērošanai attiecībā uz seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti”, (2007. gada marts), kas pieejama tīmekļa vietnē www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm. Principus pieņēma neatkarīga starptautisko cilvēktiesību ekspertu grupa.

¹⁷² EKT 2004. gada 7. janvāra spriedums lietā C-117/01 [2004] ECR I-541 *K.B. pret NHS*.

nebija šķēršļu. Pēc tam tiesa atsaucās uz Christine Goodwin lietu Eiropas Cilvēktiesību tiesā¹⁷³. Pamatojoties uz šiem apsvērumiem, EKT nosprieda, ka Lielbritānijas tiesību aktos nebija ievērots vienlīdzīgas attieksmes princips, jo tie neļāva izmantot transseksuālām personām daļu sava partnera atalgojuma.

Piemērs. Lietā *Richards* tiesai bija līdzīgi apsvērumi¹⁷⁴. *Richards*, kurš piedzima kā vīrietis, tika veikta dzimuma maiņas operācija. Lieta attiecās uz tiesībām saņemt Apvienotās Karalistes valsts pensiju, jo tajā laikā sievietes varēja saņemt valsts pensiju no 60, bet vīrieši – no 65 gadu vecuma. Kad *Richards* 60 gadu vecumā pieteicās valsts pensijas saņemšanai, viņai tā tika atteikta, paskaidrojot, ka likumīgi viņa tiek atzīta par vīrieti, tāpēc viņa nevar pieteikties valsts pensijas saņemšanai, kamēr nav sasniegusi 65 gadu vecumu. EKT nosprieda, ka šāda rīcība ir uzskatāma par nevienlīdzīgu attieksmi personas dzimuma maiņas operācijas dēļ, tāpēc tā tika atzīta par diskriminējošu rīcību, kas pārkāpj Direktīvas par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos 4. panta 1. punktu¹⁷⁵.

ECT vēl nav lēmusi par to, vai dzimuma identitāte ir uzskatāma par aizsardzības iemeslu 14. panta izpratnē, un nav norādījusi, vai tā attiecas tikai uz „transseksuālām” personām vai arī šis jēdziens ir jāinterpretē plašāk. Tas nenozīmē, ka tiesa šo jautājumu vispār nav izskatījusi. ECT ir noteikusi, ka dzimuma identitāte un seksuālā orientācija ir personas privātās dzīves sfēras daļa, kurā tāpēc publiskās varas iestādes nedrīkstētu iejaukties.

Piemērs: Lietās *Christine Goodwin pret Apvienoto Karalisti* un *I pret Apvienoto Karalisti* tika apskatīti ļoti līdzīgi fakti¹⁷⁶. Abi sūdzības iesniedzēji, kuriem bija veiktas dzimuma maiņas operācijas, mainot vīriešu dzimumu uz sieviešu dzimumu, sūdzējās par publiskās varas iestāžu atteikumu grozīt viņu dzimšanas apliecības, lai norādītu viņu dzimumu. Lai gan citus dokumentus un sūdzības iesniedzēju vārdu varēja mainīt, dzimšanas apliecības joprojām tika lietotas

173 ECT 2002. gada 11. jūlija spriedums lietā nr. 28957/95 *Goodwin pret Apvienoto Karalisti* [GC].

174 EKT 2006. gada 27. aprīļa spriedums lietā C-423/04 [2006] ECR I-3585 *Richards pret valsts sekretāru darba un pensiju jautājumos*.

175 Padomes 1978. gada 19. decembra Direktīva 79/7/EEK par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos, OV 1979 L 6, 24. lpp.

176 ECT 2002. gada 11. jūlija spriedums lietā nr. 28957/95 *Goodwin pret Apvienoto Karalisti* [GC]; ECT 2002. gada 11. jūlija sprieduma 26. pants lietā Nr. 25680/94 *I pret Apvienoto Karalisti* [GC]. Līdzīgi: ECT 2007. gada 11. septembra spriedums lietā nr. 27527/03 *L pret Lietuvu*.

noteiktiem mērķiem, kur dzimumam bija juridiska nozīme, piemēram, nodarbinātība vai pensionēšanās, tādējādi pastāvēja iespēja, ka sūdzības iesniedzējai nāksies izjust kaunu un pazemojumu, ja tai būs jāatklāj savs juridiski atzītais viriešu dzimums. ECT (atceļot iepriekšējo judikatūru) nolēma, ka šāda rīcība ir tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību un 12. pantā paredzēto tiesību stāties laulībā pārkāpums, taču neizskatīja, vai ir pārkāpts 14. pants.

Piemērs. Lietā *Van Kück* sūdzības iesniedzējam, kam tika veikta dzimuma maiņas operācija un hormonu korekcija, privāta medicīniskās apdrošināšanas sabiedrība atteicās kompensēt šo procedūru izdevumus¹⁷⁷. Vācijas Apelāciju tiesa, kas izskatīja sūdzības iesniedzēja celto prasību pret apdrošināšanas sabiedrību, nolēma, ka medicīniskās procedūras nebija „nepieciešamas”, kā bija noteikts līgumā, tāpēc sūdzības iesniedzējam nebija tiesību saņemt atlīdzinājumu. ECT nolēma, ka, ņemot vērā dzimuma identitātes raksturu un lēmuma veikt neatgriezenisku medicīnisku procedūru nopietnību, valsts tiesa ne tikai liedza sūdzības iesniedzējam tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, pārkāpjot ECK 6. pantu, bet arī ECK 8. pantā garantētās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Tomēr ECK neizskatīja atbilstību 14. pantam, jo šajā lietā pastāvēja praktiski tādi paši apstākļi.

Vispārīgi izsakoties, var noprast, ka gan Eiropas, gan valstu līmenī ir vēl ļoti daudz jāskaidro tiesību normas, kas nosaka dzimuma identitāti kā aizsardzības iemeslu. Nesenie valstu tiesību aktu pētījumi šajā jomā liecina, ka Eiropā netiek ievērota konsekventa pieeja, un valstis pēc valdošā traktējuma var iedalīt divās grupās: saskaņā ar vienu, dzimuma identitāte tiek uzskatīta par „seksuālās orientācijas” daļu, bet saskaņā ar otru – par „dzimumu diskriminācijas” elementu¹⁷⁸.

Vairākas ar atšķirīgu attieksmi attiecībā uz dzimumu un pensijas vecumu saistītas lietas liecina, ka ECT piešķir valstij lielu rīcības brīvību ar fiskālo un sociālo politiku saistītās lietās¹⁷⁹.

177 ECT 2003. gada 12. jūnija sprieduma 30., 90.-91. pants lietā nr. 35968/97 *Van Kück pret Vāciju*.

178 Pamattiesību aģentūra, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States: Part I – Legal Analysis* (Vine, FRA, 2009. g.), 129.-144. lpp.; Cilvēktiesību komisārs, *Human Rights and Gender Identity* (Tomas Hammarberga (Thomas Hammarberg), EP Cilvēktiesību komisāra problēmdokuments, Strasbūra, 2009. 29. jūlijs) CommDH/IssuePaper(2009)2.

179 Šīs lietas ir noderīgas arī diskusijām par atšķirīgas attieksmes attaisnojumu, tāpēc iepriekš rokasgrāmātā šis jēdziens ir sīkāk izskaidrots, lai veicinātu diskusijas par attaisnojumu.

Piemērs. Lietā *Stec un citi pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka vīriešu un sieviešu pensijas vecuma atšķirību dēļ tie ir nostādīti nelabvēlīgā situācijā, jo ir ticis mainīts tiem maksājamo pabalstu apjoms, kas noteikts, pamatojoties uz pensijas vecumu¹⁸⁰. ECT nolēma, ka principā dzimumu diskrimināciju var attaisnot tikai, ja pastāv „ļoti pārliecinoši iemesli”. Tomēr „valstij saskaņā ar ECK parasti tiek piešķirta liela rīcības brīvība attiecībā uz stratēģiskas nozīmes vispārējiem ekonomiskiem vai sociāliem pasākumiem... Tā kā valsts iestādes labi pazīst savas valsts sabiedrību un tās vajadzības, tās principā ir kompetentākas nekā starptautiskais tiesnesis, lai vērtētu, kāda sociālā vai ekonomiskā politika ir sabiedrības interesēs, un Tiesa parasti ievēros likumdevēja politisko izvēli, ja vien tai ...uzskatāmi nebūs saprātīga pamatojuma.” ECT nosprieda, ka pensijas vecuma atšķirības sākotnēji ir bijis „īpašu pasākumu” veids, jo tie bijuši paredzēti, lai kompensētu finansiālās grūtības, kādās sievietes varētu nonākt savas tradicionālās lomas dēļ mājāsaimniecībā, kuras dēļ tās varētu palikt bez pastāvīgiem ienākumiem. Tika atzīts, ka publiskās varas iestāde ir sākusi īstenot pakāpeniskas korekcijas, lai noteiktu vienlīdzīgāku vīriešu un sieviešu pensijas vecumu, un, ka izvēloties šīs korekcijas ieviest vairāku gadu laikā un neieviešot tās agrāk, publiskās varas iestāde nav pārkāpusi savu rīcības brīvību¹⁸¹.

Līdzīgu pieeju EKT ir ievērojusi attiecībā uz lietām par atšķirīgu attieksmi, kas pamatota uz plašākiem nodarbinātības politikas apsvērumiem.

Piemērs. Lietā *Schnorbus* tika nolemts, ka Heses Tieslietu ministrijas prakse, piešķirot priekšroku kandidātiem vīriešiem, kuri pabeiguši obligāto militāro vai civildienestu, lai izvēlētos praktikantus jurisprudences jomā, ir bijusi netieši diskriminējoša dzimuma dēļ¹⁸². Taču EKT nosprieda, ka šādai praksei ir bijis objektīvs attaisnojums, jo tās nolūks bija kompensēt kandidātu vīriešu karjeras attīstības aizkavēšanos obligātā dienesta dēļ.

Piemērs. Lietā *Megner un Scheffel* tika izskatīts jautājums par Vācijas tiesību aktiem, kas neļāva uz nenozīmīgu nodarbošanos (mazāk nekā piecpadsmit stundas nedēļā) un īstermiņa nodarbošanos attiecināt obligātās slimības un

¹⁸⁰ ECT 2006. gada 12. aprīļa spriedums lietās nr. 65731/01 un 65900/01 *Stec un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC].

¹⁸¹ Līdzīgus piemērus skatiet: ECT 2006. gada 22. augusta sprieduma 20.-24., 37. pants lietā nr. 42735/02 *Barrow pret Apvienoto Karalisti*; ECT 2006. gada 22. augusta sprieduma 12.-13., 25. pants lietā nr. 8374/03 *Pearson pret Apvienoto Karalisti*; ECT 2006. gada 22. augusta sprieduma 21.-22., 37. pants lietā nr. 37212/02 *Walker pret Apvienoto Karalisti*.

¹⁸² EKT 2000. gada 7. decembra spriedums lietā C-79/99 [2000] ECR I-10997 *Schnorbus pret Land Hessen*.

vecuma apdrošināšanas shēmas, kā arī nenoteica attiecībā uz šiem darba režīma veidiem pienākumu veikt iemaksas bezdarba apdrošināšanas shēmā¹⁸³. Tiesa nosprieda, ka šis noteikums ir potenciāli netieši diskriminējošs pret sievietēm, kurām raksturīgi pastāvēja lielāka iespējamība strādāt nepilnu darba laiku vai īstermiņa darbu. EKT pieņēma publiskās varas iestādes iebildumu, ka, ja shēmas attiecinātu uz darbiniekiem, kuri strādāja maznozīmīgu laiku, un īstermiņa darbiniekiem, shēmas izmaksas būtu tādas, ka būtu pilnībā jāpārveido sistēma, jo to vairs nevarētu finansēt no veiktajām iemaksām. Tiesa pieņēma arī argumentu, ka pastāvēja pieprasījums pēc darbiniekiem, kuri strādātu maznozīmīgu laiku, un īstermiņa darbiniekiem, ko publiskās varas iestādes varēja veicināt, tikai atbrīvojot tos no sociālā nodrošinājuma shēmas. Ja publiskās varas iestādes šādi nerīkotos, pastāvēja iespēja, ka darba ņēmēji tik un tā strādātu šādā darba režīmā, tikai darītu to nelegāli. EKT pieņēma argumentu, ka publiskās varas iestādes īstenoja likumīgu sociālās politikas mērķi, un ka valstij jāatstāj „liela rīcības brīvība”, izvēloties, kādi pasākumi bija piemēroti, lai īstenotu „sociālo un nodarbinātības politiku”. Atšķirīgā attieksme tika attiecīgi attaisnota.

Kā pretstatu šim piemēram var minēt turpmāk aprakstīto lietu, kur EKT neatzina dzimumu diskrimināciju par pamatotu sociālās politikas nolūkā, lai gan publiskās varas iestādes norādīja, ka, rīkojoties pretēji, rastos ievērojamas fiskālās sekas.

Piemērs. Lietā *De Weerd* tika izskatīts jautājums par valstu tiesību aktiem attiecībā uz darbnespējas pabalstu¹⁸⁴. 1975. gadā ar valsts tiesību aktiem tika ieviests darbnespējas pabalsts vīriešiem un neprecētām sievietēm neatkarīgi no ienākumiem pirms darbnespējas iestāšanās. 1979. gadā tas tika grozīts, un pabalsts kļuva pieejams arī precētām sievietēm. Taču tika ieviesta arī prasība, lai pabalsta saņēmēji iepriekšējā gadā būtu guvuši noteiktu ieņēmumu līmeni. Tiesību akts tika apstrīdēts ar pamatojumu (cita starpā), ka ienākumu līmeņa prasība bija netieši diskriminējoša pret sievietēm (attiecībā uz kurām pastāvēja mazāka iespējamība nekā vīriešiem, ka viņu ienākumu līmenis atbilst prasībai). Valsts argumentēja, ka atšķirīgās iespējas saņemt bija pamatotas uz budžeta apsvērumiem, lai ierobežotu valsts izdevumus. EKT nolēma, ka, lai gan ES tiesības neaizliedz valstij lemt, kuras personu kategorijas var gūt

¹⁸³ EKT 1995. gada 14. decembra spriedums lietā C-444/93 [1995] ECR I-4741 *Megner un Scheffel pret Innungskrankenkasse Vorderpfalz*. Līdzīgi EKT 1995. gada 14. decembra spriedums lietā C-317/93 [1995] ECR I-4625 *Nolte pret Landesversicherungsanstalt Hannover*.

¹⁸⁴ EKT 1994. gada 24. februāra spriedums lietā C-343/92 [1994] ECR I-571 *De Weerd, nee Roks un citi pret Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen un citiem*.

labumu no sociālā nodrošinājuma pabalstiem, tā nedrīkst noteikt pabalsta saņemšanai diskriminējošus kritērijus.

Šo divu lietu apstākļi ir salīdzināmi, un lieta *De Weerd* visticamāk ir uzskatāma par šādu gadījumu „raksturīgu piemēru”, turpretī *Megner un Scheffel* – par izņēmumu. ES tiesībās dalībvalstīm nav paredzēts pienākums noteikt konkrētus sociālā nodrošinājuma režīmus, taču, izvērtējot valsts noteikto režīmu, tiesa neatļaus no tā izslēgt noteiktas grupas tikai fiskālu apsvērumu dēļ, jo šāda rīcība ievērojami vājinās vienlīdzīgas attieksmes principu, un pastāv iespēja atkāpes no šī principa izmantot ļaunprātīgi. Taču atšķirīgu attieksmi var attaisnot, ja tas ir vienīgais līdzeklis, kā novērst visas slimības un bezdarba apdrošināšanas shēmas sabrukumu, jo īpaši, ja šāda pasākuma rezultātā darba ņēmēji būtu spiesti stāties nelikumīgās darba attiecībās.

4.3. Seksuālā orientācija

Diskriminācijas gadījumos seksuālās orientācijas dēļ parasti pret personu tiek īstenota nelabvēlīga attieksme tāpēc, ka persona ir gejs, lesbiete vai biseksuāls, taču šis aizsardzības iemesls aizliedz arī diskrimināciju heteroseksuālas orientācijas dēļ.

Jēdzienu „seksuālā orientācija” var saprast kā tādu, kas raksturo „katras personas spēju izjust stipras emocijas, pieķeršanos un seksuālo tieksmi pret cita, tā paša vai abu dzimumu personām, un veidot ar tām intīmas attiecības”.¹⁸⁵

Piemērs. Lietā, ko izskatīja Zviedrijas ombuds aizsardzībai pret diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ (*HomO*), heteroseksuāla sieviete sūdzējās par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, jo tika noraidīts viņas kandidatūra Zviedrijas nacionālajā lesbiešu, geju un transpersonu tiesību federācijā uz atbildīgā par informāciju droša seksa jautājumos¹⁸⁶. Organizācija viņu informēja, ka vēlas pieņemt darbā personu, kas būtu sevi atzinusi par geju vai biseksuālu, uzskatot, ka šāda persona šajā amatā spēs efektīvāk uzrunāt sev līdzīgas orientācijas pārstāvjus. Tika atzīts, ka sūdzības iesniedzēja vai nu nevar pierādīt, ka ir salīdzināmā situācijā ar homoseksuālu vai biseksuālu vīrieti šī darba pienākumu pildīšanas nolūkos (un tādējādi nespēja pierādīt, ka pret viņu īstenota mazāk labvēlīga attieksme), vai ka diskriminācija jebkurā gadījumā bija attaisnojama, pamatojoties uz patiesu profesionālu prasību.

¹⁸⁵ Šī plaši pazīstamā definīcija ir ņemta no „Jogjakartas principiem starptautisko cilvēktiesību piemērošanai attiecībā uz seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti”, (2007. gada marts), kas pieejama tīmekļa vietnē www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm.

¹⁸⁶ *HomO* 2006. gada 21. jūnija lēmums, lietas Nr. 262/06. Kopsavilkums angļu valodā pieejams *HomO* tīmekļa vietnē www.homo.do.se.oas.funcform.se/o.o.i.s?id=3662&template=.print.t.

Lai gan ECK 14. pantā „seksuālā orientācija” nav skaidri norādīta kā aizsardzības iemesls, ECT vairākās lietās ir skaidri paudusi savu nostāju, ka tā ir viena no „citiem” aizsardzības iemesliem, attiecībā uz kuriem 14. pants nodrošina aizsardzību pret diskrimināciju¹⁸⁷.

Piemērs. Lietā *S.L. pret Austriju* sūdzības iesniedzējs apgalvoja, ka spēkā esošie tiesību akti kriminalizēja labprātīgas divu vīriešu dzimumattiecības, ja vienam no viņiem bija mazāk nekā 18 gadu¹⁸⁸. Turpretī sievietēm bija atļauts stāties dzimumattiecībās (gan lesbiskās, gan heteroseksuālās) no četrpadsmit gadu vecuma. ECT atzina to par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

Piemērs. Lietā *E.B. pret Franciju* tika norādīts sūdzības iesniedzējas pieteikums bērna adopcijai, pamatojoties uz argumentu, ka ģimenē nebija vīrieša, kas bērnam būtu par paraugu¹⁸⁹. Valstu tiesību akti atļāva adoptēt bērnus vientuļajiem vecākiem, un ECT atzina, ka iestāžu lēmums bija pamatots galvenokārt uz apsvērumu, ka sūdzības iesniedzējai bija attiecības un viņa dzīvoja kopā ar citām sievietēm. Attiecīgi ECT atzina to par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

Jānorāda, ECT aizsargā personas pret publiskās varas iestāžu iejaukšanos kā tādu, ja tā saistīta ar seksuālo orientāciju, kā ECK 8. panta par privātās dzīves neaizskaramību pārkāpumu. Tādējādi, pat ja ir tikusi īstenota diskriminējoša attieksme ar šādu pamatojumu, ir iespējams vienkārši iesniegt prasību par 8. panta pārkāpumu, un nebūs jāargumentē diskriminācijas esamība.

Piemērs. Lietā *Dudgeon pret Apvienoto Karalisti* attiecās uz valsts tiesību aktiem, kas kriminalizēja labprātīgas homoseksuālas pieaugušo dzimumattiecības¹⁹⁰. Sūdzības iesniedzējs sūdzējās, ka viņš kā gejs bija pakļauts kriminālvajāšanas riskam. ECT nosprieda, ka pats tiesību akts bija pārkāpums pret sūdzības iesniedzēja privātās dzīves neaizskaramību, jo tā ietvēra personas „seksuālo dzīvi”. Tiesa arī atzina, ka, lai gan sabiedrības tikumības aizsardzība bija likumīgs mērķis, to varēja īstenot arī, neiejaucoties cilvēku privātajā dzīvē šādā apmērā.

187 Skatīt, piemēram, ECT 2002. gada 26. februāra sprieduma 32. pants lietā nr. 36515/97 *Fretté pret Franciju*.

188 ECT 2003. gada 22. janvāra spriedums lietā nr. 45330/99 *S.L. pret Austriju*.

189 ECT 2008. gada 22. janvāra spriedums lietā nr. 43546/02 *E.B. pret Franciju* [GC].

190 ECT 1981. gada 22. oktobra spriedums lietā nr. 7525/76 *Dudgeon pret Apvienoto Karalisti*.

ECT īpaši aktīvi nodrošina personu aizsardzību gadījumos, kad valsts iejaukšanās ir saistīta ar lietām, kuras skar personas cieņas pamatelementus, piemēram, personas seksuālo dzīvi vai ģimenes dzīvi. Turpmāk aprakstītais piemērs parāda, ka ar seksualitāti saistīta iejaukšanās privātajā dzīvē ir grūti attaisnojama.

Piemērs. Lietā *Karner pret Austriju* tika izskatīta valsts tiesību akta interpretācija (Likuma „Par ģī” 14. sadaļa), kas piešķīra tiesības radniekam vai „dzīvesbiedram” automātiski pārņemt īres līguma tiesības galvenā īrnieka nāves gadījumā¹⁹¹. Sūdzības iesniedzējs dzīvoja kopā ar galveno īrnieku – savu partneri, kurš nomira. Valsts tiesas interpretēja tiesību aktus tādējādi, ka tie izslēdza homoseksuālus pārus, lai gan tie varēja attiekties uz neprecētiem heteroseksuāliem pāriem. Publiskās varas iestādes atzina, ka ir tikusi īstenota atšķirīga attieksme seksuālās orientācijas dēļ, taču argumentēja, ka tā bija attaisnojama, lai pasargātu tradicionālās ģimenes no dzīvojamās platības zaudējuma. ECT nosprieda, ka, lai gan tradicionālo ģimeņu aizsardzība ir likumīgs mērķis, „ja atšķirīga attieksme ir pamatota uz dzimumu vai seksuālo orientāciju... rīcības brīvība... ir neliela”. ECT turklāt norādīja, ka „proporcionalitātes princips pieprasa ne tikai, lai izvēlētais pasākums principā būtu piemērots izvirzītā mērķa sasniegšanai. Ir arī jāpierāda, ka, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, bija nepieciešams izslēgt no Likuma par ģī 14. sadaļas piemērošanas jomas zināmas cilvēku kategorijas – šajā gadījumā homoseksuālās attiecībās dzīvojošas personas. Tādējādi ECT atzina, ka ir tikusi īstenota diskriminācija, jo valsts varēja īstenot tradicionālo ģimeņu aizsardzībai paredzētus pasākumus, nenostādot homoseksuālus pārus nelabvēlīgākā stāvoklī.

4.4. Invaliditāte

Nedz ECK, nedz direktīvā par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību jēdziens „invaliditāte” nav definēts. EKT lomas dēļ lēmumu par to, kas ir invaliditāte, bieži vien pieņem valsts tiesas, kuras to iesniedz kā lietas apstākļu kopuma daļu, vērsoties pie EKT. Tomēr EKT ir bijusi iespēja savā judikatūrā sniegt ierobežotus norādījumus par to, kas uzskatāms par invaliditāti.

¹⁹¹ ECT 2003. gada 24. jūlija spriedumsa 34.-43. pants lietā nr. 40016/98 *Karner pret Austriju*.

Piemērs. Lietā *Chacon Navas*¹⁹² EKT bija iespēja apsvērt uz invaliditāti pamatotas diskriminācijas novēršanas noteikumu vispārīgo piemērošanas jomu, un tā norādīja, ka terminam „invaliditāte” būtu jābūt Eiropas Savienībā saskaņotai ES definīcijai. EKT norādīja, ka invaliditāte direktīvas par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību nolūkā, ir jāsaprot kā „ierobežojums, kas rodas fizisku, garīgu vai psihisku traucējumu dēļ un kas ir saistīts ar attiecīgās personas piedalīšanos profesionālajā dzīvē” un ka ir jābūt „iespējai, ka tā pastāvēs ilgu laiku”. Piemērojot šo definīciju, tika atzīts, ka Navas kundze nebija invalīde brīdī, kad viņa iesniedza prasību Spānijas tiesās par diskrimināciju invaliditātes dēļ sakarā ar to, ka viņu atbrīvoja no darba par to, ka viņa slimības dēļ 8 mēnešus nevarēja strādāt. EKT paskaidroja, ka ir jānošķir slimība un invaliditāte, un ka slimība nav kritērijs aizsardzībai pret diskrimināciju.

Saskaņā ar Konvencijas par cilvēku ar invaliditāti tiesībām (*UNCRPD*) 1. pantu:

„Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”

Kā norādīts 1. nodaļā, paredzams, ka ES kļūs par ANO 2006. gada Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām dalībnieci, kā rezultātā EKT būs jāvadās gan pēc pašas konvencijas, gan Cilvēku ar invaliditāti tiesību komitejas, kura atbildīga par konvencijas uzraudzību un interpretāciju, sniegtajām konvencijas interpretācijā¹⁹³.

Kad ES un tās institūcijas (arī ES dalībvalstis, interpretējot un piemērojot ES tiesības) kļūs par *UNCRPD* dalībnieci, tām, interpretējot jēdziena „invaliditāte” nozīmi, būs pienākums ievērot šo plašo un iekļaujošo pieeju.

Lai gan invaliditāte nav skaidri minēta ECK aizsardzības iemeslu sarakstā, ECT, interpretējot konvencijas 14. pantu, to ir iekļāvusi kategorijā „cits stāvoklis”.

Piemērs. Lietā *Glor pret Šveici* ECT atzina, ka sūdzības iesniedzēju, kurš bija diabētiķis, var uzskatīt par personu ar invaliditāti neatkarīgi no fakta, ka valsts tiesību akti klasificēja šo slimību kā „vieglu” invaliditāti¹⁹⁴. Sūdzības iesniedzējam par militārā dienesta pienākuma neizpildi bija jāmaksā nodoklis, kas bija jāmaksā visiem militārajā dienestā iesaucamajiem. Lai persona tiktu atbrīvota

¹⁹² EKT 2006. gada 11. jūlija spriedums lietā C-13/05 [2006] ECR I-6467 *Chacon Navas pret Eurst Colectividades SA*.

¹⁹³ ANO 2006. gada 13. decembra spriedums dok. nr. A/RES/61/611.

¹⁹⁴ ECT 2009. gada 30. aprīļa spriedums lietā nr. 13444/04 *Glor pret Šveici*.

no šī nodokļa, tai bija jābūt invaliditātei 40% līmenī (kas tika uzskatīts par līdzvērtīgu vienas ekstremitātes trūkumam), vai jāatsakās dienēt idejiskas pārlicības dēļ. Cilvēkiem, kuri attiecās dienēt idejiskas pārlicības dēļ, bija pienākums dienēt „civilajā dienestā”. Sūdzības iesniedzēja invaliditātes dēļ viņu atzina par dienestam nederīgu, taču viņa invaliditātes līmenis nebija pietiekams, lai sūdzības iesniedzējs tiktu atbrīvots no nodokļa. Sūdzības iesniedzējs piedāvājās dienēt „civilajā dienestā”, taču šis piedāvājums tika noraidīts. ECT atzina, ka valsts izturējies pret sūdzības iesniedzēju līdzīgi kā pret personām, kuras nebija dienējušas bez pamatota attaisnojuma. Tā tika atzīta par diskriminējošu attieksmi, jo sūdzības iesniedzējs bija citādā stāvoklī (jo viņš tika atzīts par dienestam nederīgu, taču vēlējās un spēja dienēt civilajā dienestā), un šādā gadījumā valstij vajadzēja pieļaut spēkā esošo noteikumu izņēmumu.

Tāpat kā attiecībā uz citiem ECK aizsardzības iemesliem, lietas var izskatīt nevis kumulatīvi, skatot kopā pamata tiesības ar 14. pantu par diskriminācijas aizliegumu, bet gan, piemērojot citas pamata tiesības.

Piemērs. Lietā *Price pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzējai bija piespriests septiņu dienu cietumsods. Sūdzības iesniedzējai bija fiziska invaliditāte, ko izraisīja viņas mātes grūtniecības laikā uzņemtais talidomīds, kā rezultātā viņai trūka ekstremitāšu vai tās bija ievērojami saīsinātas, kā arī nieru darbības traucējumi¹⁹⁵. Tādēļ viņa pārvietojās ratiņkrēslā un viņai bija nepieciešama palīdzība, apmeklējot tualeti vai mazgājoties, kā arī bija vajadzīga īpaši iekārtota gulvieta. Pirmajā naktī ieslodzījumā viņa tika ievietota kamerā, kas nebija pielāgota personu ar fizisku invaliditāti vajadzībām, tāpēc nevarēja pienācīgi izgulēties, juta lielas sāpes un cieta no hipotermijas. Pēc pārsūtīšanas uz cietumu viņa tika ievietota cietuma slimnīcas nodaļā, kur bija iespējams veikt dažus pielāgojumus, taču viņa joprojām izjuta līdzīgas problēmas. Viņai neatļāva arī uzlādēt savu elektrisko ratiņkrēslu, kam izbeidzās akumulators. ECT atzina, ka pret sūdzības iesniedzēju tikusi īstenota pazemojoša izturēšanās, pārkāpjot 3. pantu. Prasība par diskrimināciju, pamatojoties uz kādu no ECK 14. pantā paredzētajām pamata tiesībām, šajā lietā netika celta.

Piemērs. Lietā *Pretty pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzēja, kas slimoja ar deģeneratīvu slimību, vēlējās iegūt publiskās varas iestāžu apstiprinājumu, ka varēs nesodīti izdarīt pašnāvību ar citas personas palīdzību

¹⁹⁵ ECT 2001. gada 10. jūlija spriedums lietā nr. 33394/96 *Price pret Apvienoto Karalisti*.

nākotnē, kad viņas slimība būs progresējusi tiktāl, ka viņa pati vairs to nespēs izdarīt¹⁹⁶. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem palīdzība izdarīt pašnāvību ir kriminālpārkāpums pati par sevi, kā arī slepkavība vai nonāvēšana. Cita starpā sūdzības iesniedzēja argumentēja, ka ir diskriminējoši pārkāptas viņas tiesības pieņemt lēmumus pašai par savu ķermeni, kuras tiek aizsargātas sakarā ar tiesībām uz privāto dzīvi (saskaņā ar 8. pantu), jo valsts piemēroja vienveidīgu aizliegumu pašnāvībai ar citas personas palīdzību, kas neproporcionāli negatīvi ietekmē personas, kuras kļuvušas nespējīgas un tāpēc nespēj pašas atņemt sev dzīvību. ECT atzina, ka atteikšanās nošķirt personas, „kuras spēj fiziski izdarīt pašnāvību no tām, kuras nespēj” bija attaisnojama, jo pieļaujot izņēmumus šajā likumā, tiktu praktiski radītas iespējas to ļaunprātīgi izmantot, kā arī vājinātu tiesību uz dzīvību aizsardzību.

4.5. Vecums

Ar jēdzienu „vecums” apzīmētais aizsardzības iemesls ir vienkārši saistīts ar atšķirīgu attieksmi vai iespējām, kas ir pamatotas uz cietušā vecumu. Lai gan neviena no ECK noteiktajām tiesībām konkrēti neattiecas uz vecuma diskrimināciju (atšķirībā no reliģijas vai seksuālās orientācijas), ar vecuma diskrimināciju saistīti jautājumi var rasties dažādu tiesību sakarā. ECT, tāpat kā citās jomās, ir izskatījusi lietas, kuru apstākļi liecina par vecuma diskrimināciju, faktiski tās nemaz neanalizējot šādā aspektā, jo īpaši attiecībā uz attieksmi pret bērniem krimināltiesu sistēmā. ECT ir noteikusi, ka „vecums” ir iekļaujams kategorijā „cits stāvoklis”¹⁹⁷.

Piemērs. Lietā *Schwizgebel pret Šveici* četrdesmit septiņus gadus veca vientuļā māte sūdzējās par noraidītu bērna adopcijas pieteikumu¹⁹⁸. Valsts iestādes pamatoja savu lēmumu uz sūdzības iesniedzējas un bērna vecuma starpību, kā arī faktu, ka adopcija radītu ievērojamu finanšu slogu, ņemot vērā, ka sūdzības iesniedzējai jau bija viens bērns. ECT noskaidroja, ka pret sūdzības iesniedzēju īstenota citāda attieksme nekā pret jaunākām sievietēm, kuras iesniegušas adopcijas iesniegumu, pamatojoties uz viņas vecumu. Tomēr, tā kā dažādās valstīs trūkst vienprātības par pieņemamajiem adoptētāju vecuma ierobežojumiem, valstij bija liela rīcības brīvība. Turklāt valsts iestādes apsvērumi par vecumu starpību netika piemērota patvaļīgi, bet bija pamatots uz apsvērumu par bērna interesēm un finansiālo slogu, ko

¹⁹⁶ ECT 2002. gada 29. aprīļa spriedums lietā nr. 2346/02 *Pretty pret Apvienoto Karalisti*.

¹⁹⁷ ECT 2010. gada 10. jūnija spriedums lietā nr. 25762/07 *Schwizgebel pret Šveici*.

¹⁹⁸ *Ibid.*

otrs bērns varētu sagādāt sūdzības iesniedzējai, kas savukārt varēja ietekmēt bērna labklājību. ECT attiecīgi atzina, ka atšķirīgā attieksme bija pamatota.

Piemērs. Lietās *T pret Apvienoto Karalisti* un *V. pret Apvienoto Karalisti* divi zēni tika tiesāti par slepkavību un atzina par vainīgiem šajā noziegumā, ko viņi bija izdarījuši, kad bija desmit gadus veci¹⁹⁹. Sūdzības iesniedzēji cita starpā iesniedza sūdzību par to, ka viņiem tika liegtas tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, jo viņu vecums un brieduma trūkums liedzis viņiem iespēju efektīvi piedalīties aizstāvībā. ECT atzina, ka, tiesājot nepilngadīgos, valstij „pilnā apmērā jāņem vērā viņu vecums, brieduma pakāpe un prāta un emocionālās spējas” un jāveic pasākumi „lai palīdzētu viņiem izprast procesu un piedalīties”. ECT atzina, ka valsts to nav spējusi nodrošināt, un attiecīgi pārkāpusi ECK 6. pantu, neskatot lietu no 14. panta skatpunkta.

Piemērs. Lietās *D.G. pret Īriju* un *Bouamar pret Beļģiju* valsts iestādes bija ievietojušas sūdzības iesniedzējus apcietinājumā²⁰⁰. ECT atzina, ka šajos apstākļos ir tikušas pārkāptas tiesības netikt patvaļīgi aizturētam. Abos gadījumos sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka tikuši diskriminēti salīdzinājumā ar pieaugušajiem, jo valstu tiesību akti neatļāva pieaugušajiem atņemt brīvību šādos apstākļos. ECT atzina, ka, lai gan pastāv atšķirība attieksmē starp pieaugušajiem un bērniem, šāda rīcība bijusi attaisnojama, jo brīvības atņemšanas mērķis bija nepilngadīgo aizsardzība, proti, apsvērumš, kāds netika izskatīts attiecībā uz pieaugušajiem.

4.6. Rase, etniskā piederība, ādas krāsa un piederība mazākumtautībai

Aizsardzības iemesla „rases un etniskā piederība” piemērošanas joma ES un ECK, jo rasu vienlīdzības direktīva no rases vai etniskās piederības jēdziena skaidri izslēdz jēdzienu „tautība”. Lai gan ECK „tautība” vai „nacionālā izcelsme” ir noteikts kā atsevišķs iemesls, no turpmāk apspriestās judikatūras var secināt, ka tautību var uzskatīt par etnisko piederību veidojošu elementu. Tas nav tāpēc, ka ES tiesībās būtu atļauta diskriminācija tautības dēļ, bet tāpēc, ka ES tiesību attīstības dēļ diskriminācija tautības dēļ tiek regulēta personu brīvu pārvietošanos regulējošo tiesību aktu kontekstā. Rasu vienlīdzības direktīvā, kura gan no savas piemērošanas jomas skaidri izslēdz tautību, nav ietverta „rases vai etniskās izcelsmes”

¹⁹⁹ ECT 1999. gada 16. decembra spriedums lietā nr. 24724/94 *T. pret Apvienoto Karalisti*.

²⁰⁰ ECT 2002. gada 16. maija spriedums lietā nr. 39474/98 *D.G. pret Īriju*; ECT 1988. gada 29. februāra spriedums lietā nr. 9106/80 *Bouamar pret Beļģiju*.

definīcija. Norādījumi par rasu vai etniskās izcelsmes izpratni pieejami arī vairākos citos dokumentos. Rasu vienlīdzības direktīvā nav skaidri minēta ne „ādas krāsa”, ne piederība mazākumtautībai, kas ir minēti kā atsevišķi iemesli ECK. Šie termini ir nešķirami no rase un/vai etniskās piederības, tāpēc tiks apskatīti šajā sadaļā.

ES Padomes pamatlēmumā par cīņu pret atsevišķiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm, izmantojot krimināltiesības definē rasismu un ksenofobiju kā jēdzienus, kas iekļauj vardarbību vaiaidu, kas virzīts pret personu grupām to „rases, ādas krāsas, reliģijas, izcelšanās vai nacionālās vai etniskās izcelsmes” dēļ. Arī EP Komisija pret rasismu un neiecietību ir definējusi „rasu diskrimināciju” plaši, iekļaujot šajā jēdzienā diskrimināciju tādu iemeslu dēļ kā „rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, tautība vai nacionālā vai etniskā izcelsme”²⁰¹. Līdzīgi ANO 1966. gada Konvencijas par rasu diskriminācijas izskaušanu (kuras dalībnieces ir visas Eiropas Savienības dalībvalstis un Eiropas Padome) 1. pantā rasu diskriminācija ir definēta kā jēdziens, kas ietver diskrimināciju „rases, ādas krāsas, izcelšanās vai nacionālās vai etniskās izcelsmes dēļ”²⁰². Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, kas atbildīga par šī nolīguma interpretēšanu un izpildes uzraudzību, ir norādījusi arī, ka nosakot, vai persona pieder noteiktai rasei vai etniskajai grupai „jāpamatojas... uz attiecīgās personas pašidentifikāciju, ja vien nav attaisnojuma rīkoties pretēji”²⁰³. Tādējādi valstij tiek liegta iespēja neaizsargāt tās neatzītas etniskās grupas.

Lai gan ES tiesībās valoda, ādas krāsa vai izcelšanās nav norādīti kā aizsardzības iemesli, tas nenozīmē, ka nebūtu jānodrošina aizsardzība pret diskrimināciju šo īpašību kā rases vai etniskās piederības daļas dēļ, ciktāl valoda, ādas krāsa un izcelšanās ir nešķirami saistītas ar rasi un etnisko piederību. Turklāt ņemiet vērā, ka, ciktāl tautību veidojošie faktori attiecas arī uz rasi un etnisko piederību, arī to var iekļaut pie šiem kritērijiem.

Aizsardzība pret diskrimināciju reliģijas kā atsevišķa iemesla dēļ ir skaidri noteikta Direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību. Tomēr reliģiskajā diskriminācijā cietušais var saistīt diskrimināciju reliģijas dēļ ar diskrimināciju rases dēļ, jo pašlaik spēkā esošās ES tiesības pret diskrimināciju rases dēļ nodrošina plašāku aizsardzību nekā pret diskrimināciju reliģijas dēļ. Tas tāpēc, ka rasu vienlīdzības direktīva attiecas ne tikai uz nodarbinātību, bet arī uz preču

201 ECRI vispārējā politiskā rekomendācija Nr. 7 par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai, CRI(2003)8, pieņemta 2002. gada 13. decembrī, 1. punkta b) un c) apakšpunkts.

202 660 UNTS 195.

203 CERD „General Recommendation VIII concerning the interpretation and application of Article 1, paragraphs 1 and 4 of the Convention”.

un pakalpojumu pieejamību, turpretī direktīva par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību attiecas tikai uz nodarbinātību.

Skaidrojot rases un etniskās piederības jēdzienus, ECT ir atzinusi, ka valoda, reliģija, tautība un kultūra ir no rases nešķirami jēdzieni. Lietā *Timišev* čečenu izcelsmes sūdzības iesniedzējam neļāva šķērsot kontrolpunktu, jo sargiem tika doti norādījumi nelaist cauri čečenu izcelsmes personas. ECT sniedza šādu skaidrojumu:

„Etniskā piederība un rase ir saistīti jēdzieni, kuri pārklājas. Tā kā rases jēdziena būtība sakņojas priekšstatā par cilvēku bioloģisku klasifikāciju apakšgrupās pēc morfoloģiskām pazīmēm, piemēram, ādas krāsa vai sejas pantiem, etniskās piederības jēdziens sakņojas priekšstatā par sabiedrības grupām, kuras raksturo kopīga tautība, piederība ciltij, reliģija, kopīga valoda vai kopīga kultūras un tradīcijas izcelsme vai īpašības”²⁰⁴.

Piemērs. Lieta *Sejdić un Finci pret Bosniju un Hercegovinu* bija pirmā lieta, kurā nolēmums tika pieņemts saskaņā ar 12. protokolu. Sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka viņiem nebija tiesību kandidēt vēlēšanās²⁰⁵. Lai izbeigtu 20. gadsimta 90. gados notikušo konfliktu un noslēgtu mieru, trīs galvenās etniskās grupas panāca vienošanos par varas dalīšanu. Tajā bija iekļauta vienošanās, ka jebkuram kandidātam, kurš kandidē vēlēšanās, bija jādeklarē sava piederība bosniešu, serbu vai horvātu kopienai. Sūdzības iesniedzēji, kuri bija ebreju un romu izcelsmes personas, attiecās to darīt, un sūdzējās par diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ. ECT atkārtoja savu iepriekš citēto skaidrojumu par rases un etniskās piederības saistību, piebilstot, ka „diskriminācija personas etniskās izcelsmes dēļ ir rasu diskriminācijas forma”. ECT atzinums par rasu diskrimināciju parāda etniskās piederības un reliģijas savstarpējo saistību. Turklāt ECT atzina, ka, neraugoties uz miera līguma delikātajiem nosacījumiem, ar tiem nevarēja attaisnot šādu diskrimināciju.

Piemērs. Lietā, kas tika izskatīta Austrijas vienlīdzīgas attieksmes komisijā, sikhs sūdzējās par to, ka netika ielaists Vīnes tiesā, jo atteicās noņemt ceremoniālo zobenu, ko nēsāja viņa reliģijai piederīgie²⁰⁶. Komisija izskatīja šo lietu kā

204 ECT 2005. gada 13. decembra sprieduma, 55. pants lietās nr. 55762/00 un 55974/00 *Timišev pret Krieviju*.

205 ECT 2009. gada 22. decembra spriedums lietās nr. 27996/06 un 34836/06 *Sejdić un Finci pret Bosniju un Hercegovinu* [GC].

206 Vienlīdzīgas attieksmes komisija, III senāts. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 5-1. Oriģinālais teksts: <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=5>.

diskrimināciju etniskās piederības dēļ. Izskatījusi lietas apstākļus, komisija atzina, ka atšķirīgā attieksme bijusi attaisnojama drošības apsvērumu dēļ.

ECT ir īpaši stingri vērsusies pret diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes dēļ, norādot: „demokrātiskā mūsdienu sabiedrībā, kas pamatota uz plurālisma principu un cieņu pret dažādām kultūrām, nevar objektīvi attaisnot nekādu atšķirīgu attieksmi, kuras vienīgais vai izšķirošais iemesls ir personas etniskā izcelsme”²⁰⁷.

Noderīgs gadījumpētījums, kurā izcelti apsvērumi, kas tiek ņemti vērā, izskatot prasību par rasu diskrimināciju saskaņā ar ECK, atrodams Eiropas Padomes tīmekļa vietnē „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”²⁰⁸.

4.7. Pilsonība vai nacionālā piederība

Eiropa Padomes 1996. gada Konvencijas par pilsonību 2. panta a) apakšpunktā tā ir definēta kā „tiesiska saikne starp personu un valsti”. Lai gan šis līgums nav plaši ratificēts, šī definīcija ir pamatota uz vispāratzītām starptautisko publisko tiesību normām²⁰⁹, un to apstiprinājusi arī Eiropas Padomes Komisija pret rasismu un neiecietību²¹⁰. Jēdziens „nacionālā piederība” var nozīmēt personas iepriekšējo pilsonību, kas ir zaudēta vai iegūta naturalizācijas ceļā, vai lai norādītu uz piederību valstī ietilpstošā „nācijā” (piemēram, skoti Apvienotajā Karalistē).

Piemērs. Lietā *Chen* tika izskatīts jautājums par to, vai bērniem ir tiesības uzturēties vienā dalībvalstī, ja viņi ir dzimuši citā dalībvalstī, savukārt viņu māte, kuras apgādībā viņi atradās, bija no trešās valsts²¹¹. EKT atzina, ka, ja viena dalībvalsts nosaka prasības, kas jāizpilda, lai iegūtu pilsonību, un ja tās

207 ECT 2009. gada 22. decembra sprieduma 44. pants lietās nr. 27996/06 un 34836/06 *Sejdić un Finčič pret Bosniju un Hercegovinu* [GC]. Līdzīgi: ECT 2005. gada 13. decembra sprieduma 58. pants lietās nr. 55762/00 un 55974/00 *Timišev pret Krieviju*.

208 Gadījumpētījums Nr. 15, Romu vīrieša arests, pirmstiesas aizturēšana un slikta apiešanās ar viņu, pieejams tīmekļa vietnē www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1.

209 ICJ, *Nottebohm (Lihtenšteina pret Gvatemalu)* [1955] ICJ Reports, 4, 23, 1955. gada 6. aprīlis: „pilsonība ir tiesiska saikne, kuras pamats ir sociāls pieķeršanās fakts, patiesa saistība, ko raksturo būtība, ieinteresētība un jūtas, kā arī abpusējās tiesības un pienākumi.”

210 ECRI vispārējā politiskā rekomendācija Nr. 7 par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai, CRI(2003)8, pieņemts 2002. gada 13. decembrī, 6. lpp.

211 EKT 2004. gada 19. oktobra spriedums lietā C-200/02 [2004] ECR I-9925 *Chen pret Iekšlietu ministrijas valsts sekretāru*.

tiek izpildītas, cita dalībvalsts nevar apstrīdēt pilsonības ieguvēja tiesības uz šo pilsonību, kad tas lūdz uzturēšanās atļauju šajā valstī.

Lai gan ECK pret diskrimināciju pilsonības dēļ nodrošina plašāku aizsardzību nekā ES tiesības, tajā tiek atzīts, ka pilsonības tiesiskās saiknes trūkums bieži ir saistāms ar faktiskas saiknes trūkumu ar noteiktu valsti, kas savukārt neļauj par cietušo uzskatītajai personai apgalvot, ka tās stāvoklis ir salīdzināms ar pilsoņu stāvokli. ECT pieeju būtībā var raksturot šādi: jo ciešāka ir personas faktiskā saikne ar noteiktu valsti, jo īpaši nodokļu maksāšanas izteiksmē, jo mazāka ir iespējamība, ka tā atzīs uz pilsonību pamatotu atšķirīgu attieksmi par attaisnojamo.

Piemērs. Lietā *Zeibek pret Grieķiju* sūdzības iesniedzējai tika liegtas tiesības saņemt pensiju, kas paredzēta personām, kurām bija „liela ģimene”²¹². Lai gan sūdzības iesniedzējai bija nepieciešamais bērnu skaits, vienam no bērniem brīdī, kad viņa sasniedza pensijas vecumu, nebija Grieķijas pilsonības. Šī situācija bija publiskās varas iestāžu iepriekšēja lēmuma (kurā arī bija vairākas nelikumības), ar ko visai sūdzības iesniedzējas ģimenei tika atņemta pilsonība, pēc tam atjaunojot to tikai trim viņas bērniem (jo ceturtais jau bija precējies). ECT noskaidroja, ka Grieķijā šāda pilsonības atņemšanas politika tika īstenota jo īpaši attiecībā uz Grieķijas musulmaņiem, un ka atteikšanās piešķirt pensiju nevarēja attaisnot ar pamatojumu par vajadzību saglabāt grieķu nāciju, jo šī argumentācija pati par sevi bija diskriminējoša nacionālās piederības dēļ.

Piemērs. Lieta *Anakomba Yula pret Beļģiju* attiecās uz Kongo pilsoni, kas nelikumīgi uzturējās Beļģijā²¹³. Drīz pēc dzemdībām beidzās viņas uzturēšanās atļaujas termiņš, un viņa pieteicās tās atjaunošana. Viņa šķīrās no sava vīra, kurš bija Kongo pilsonis, un gan viņa, gan bērna bioloģiskais tēvs, kurš bija Beļģijas pilsonis, vēlējās noteikt bērna paternitāti. Lai to izdarītu, sūdzības iesniedzējai bija jāceļ prasība pret savu dzīvesbiedru gada laikā pēc bērna dzimšanas. Sūdzības iesniedzēja lūdza tiesisko palīdzību, lai palīdzētu segt procedūras izmaksas, jo viņai tam nepietika līdzekļu. Taču viņas lūgums tika noraidīts, jo šāds finansējums to valstu pilsoņiem, kuras nebija Eiropas Padomes valstis, bija pieejams tikai gadījumos, kad prasība bija saistīta ar uzturēšanās atļaujas piešķiršanu. Sūdzības iesniedzējai tika ieteikts atjaunot uzturēšanās atļauju un pēc tam iesniegt lūgumu vēlreiz. ECT atzina, ka šajos apstākļos

212 ECT 2009. gada 9. jūlija spriedums lietā nr. 46368/06 *Zeibek pret Grieķiju*.

213 ECT 2009. gada 10. marta spriedums lietā nr. 45413/07 *Anakomba Yula pret Beļģiju*.

netika ievērotas sūdzības iesniedzējas tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, pamatojoties uz viņas pilsonību. Šajos apstākļos nebija attaisnojama valsts rīcība, nošķirot personas, kurām bija uzturēšanas atļauja, no personām, kurām bija atļauja, jo situācija attiecās uz svarīgiem ģimenes dzīves jautājumiem, paternitātes noteikšanai bija īss laika ierobežojums, un attiecīgā persona bija iesniegusi uzturēšanās atļaujas atjaunošanas pieteikumu.

Kā apspriests 3.1.2. nodaļā, ES tiesības aizliedz diskrimināciju pilsonības dēļ tikai konkrētās situācijās, kas attiecas uz personu brīvu pārvietošanos. Jo īpaši ES tiesības par brīvu pārvietošanos ierobežo trešo valstu pilsoņu tiesības. Tomēr ECK uzliek visām Eiropas Padomes dalībvalstīm (to skaitā ietilpst visas ES dalībvalstis) pienākumu garantēt ECK piešķirtās tiesības visām personām, kas atrodas to jurisdikcijā (tostarp nepilsoņiem). ECT cenšas saglabāt līdzsvaru starp valsts tiesībām kontrolēt, kāda priekšrocības tā piedāvā personām, kam ir pilsonības tiesiskā saikne ar šo valsti, un vajadzību neļaut valstīm diskriminēt personas, kuras ir izveidojušas nozīmīgu faktisko saikni ar šo valsti. ECT ļoti rūpīgi izskata ar sociālo nodrošinājumu saistītas lietas, ja persona var pierādīt ciešu faktisko saikni ar valsti.

Valstu tiesības regulēt nepilsoņu iebraukšanu tajā un izbraukšanu no tās ir nostiprinātas starptautiskajās publiskajās tiesībās, un ECT tās akceptē. Šai sakarā ECT galvenokārt iejaucas sūdzību gadījumos par personu deportāciju, ja valstī, uz kuru personu paredzēts deportēt, pret to var tikt īstenota cietsirdīga vai pazemojoša izturēšanās vai tā var tikt šādi sodīta vai spīdzināta (3. pants)²¹⁴, vai ir izveidojušas mītnes valstī ciešas ģimenes saites, kuras tiks sarautas, ja persona būs spiesta atstāt valsti (8. pants)²¹⁵.

Piemērs. Lietā *C. pret Beļģiju* un *Moustaquim pret Beļģiju* sūdzības iesniedzēji, kuri bija Marokas pilsoņi, tika notiesāti par noziedzīgiem nodarījumiem, un viņus tika plānots deportēt²¹⁶. Viņi sūdzējās, ka šāda rīcība esot diskriminācija pilsonības dēļ, jo ne Beļģijas pilsoņus, ne citu ES dalībvalstu pilsoņus, kuri nav Beļģijas pilsoņi, līdzīgos apstākļos nevarot deportēt. ECT nosprieda, ka sūdzības iesniedzēji nebija salīdzināmā situācijā ar Beļģijas pilsoņiem, jo pilsoņiem ir

214 Skatīt, piemēram, ECT 1996. gada 15. novembra spriedums lietā nr.22414/93 *Chahal pret Apvienoto Karalisti*.

215 Tomēr šādos gadījumos ir mazākas izredzes uz labvēlīgu iznākumu. Skatīt, piemēram, ECT 1985. gada 28. maija spriedums lietās nr. 9214/80, 9473/81 un 9474/81 *Abdulaziz, Cabales un Balkandali pret Apvienoto Karalisti*.

216 ECT 1996. gada 7. augusta spriedums lietā nr. 21794/93 *C. pret Beļģiju* ; ECT 1991. gada 18. februāra spriedums lietā nr. 12313/86 *Moustaquim pret Beļģiju*.

tiesības palikt valstī, kuras pilsoņi tie ir, un šīs tiesības ir atsevišķi ietvertas ECK (4. protokola 3. pantā). Turklāt atšķirīgā attieksme pret trešo valstu pilsoņiem un citu ES valstu pilsoņiem bija attaisnojama, jo ES bija izveidojusi īpašu tiesību sistēmu, kā arī ES pilsoņa statusu.

Šīs lietas jāsalīdzina ar situācijām, kur sūdzības iesniedzējs ir izveidojis ciešu faktisko saikni ar mītnes valsti, ilgi tajā uzturoties vai sniedzot ieguldījumu kā nodokļu maksātājs.

Piemērs. Lietā *Andrejeva pret Latviju* sūdzības iesniedzēja bija izjukušās Padomju Savienības bijusī pilsonē ar pastāvīgās uzturēšanās tiesībām Latvijā²¹⁷. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem tika uzskatīts, ka sūdzības iesniedzēja laikposmā pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas strādājusi ārpus Latvijas (lai gan pirms un pēc neatkarības atjaunošanas viņa strādāja Latvijas teritorijā vienā un tajā pašā amatā), tāpēc viņas pensija tika aprēķināta, pamatojoties uz darba stāžu minētajā amatā laikposmā pēc neatkarības atjaunošanas. Turpretī Latvijas pilsoņiem, kuri strādāja tādā pašā amatā, bija tiesības saņemt pensiju, ko aprēķināja, pamatojoties uz pilnu darba stāžu, kurā iekļāva darba stāžu pirms neatkarības atgūšanas. ECT nosprieda, ka sūdzības iesniedzējas situācija bija salīdzināma ar Latvijas pilsoņu situāciju, jo saskaņā ar valsts tiesību aktiem viņa bija „pastāvīgi dzīvojoša nepilsonē” un bija maksājusi nodokļus, pamatojoties uz tādiem pašiem nosacījumiem. Tiesa norādīja, ka, lai attaisnotu tikai uz pilsonību pamatotu atšķirīgu attieksmi, ir jāmin „ļoti pārliecinoši iemesli”, kādu, tiesasprāt, šajā lietā nebija. Lai gan tiesa atzina, ka valstij parasti ir liela rīcības brīvība ar fiskālo un sociālo politiku saistītās lietās, sūdzības iesniedzēja, vadoties pēc lietas apstākļiem, bija pārāk līdzīgā situācijā salīdzinājumā ar Latvijas pilsoņiem, lai attaisnotu diskrimināciju uz šī pamata.

Piemērs. Lietā *Gaygusuz pret Austriju* Turcijas pilsonim, kas bija strādājis Austrijā, tika atteikts bezdarba pabalsts, jo viņam nebija Austrijas pilsonības²¹⁸. ECT nosprieda, ka viņš bija salīdzināmā situācijā ar Austrijas pilsoņiem, jo bija pastāvīgais iedzīvotājs un bija veicis nodokļu iemaksas sociālās apdrošināšanas sistēmā. Tiesa atzina, ka atšķirīgo attieksmi nevarēja attaisnot ar faktu, ka Austrija nebija ar Turciju noslēgusi abpusējo vienošanos par sociālo

217 ECT 2009. gada 18. februāra spriedums lietā nr. 55707/00 *Andrejeva pret Latviju* [GC].

218 ECT 1996. gada 16. septembra spriedums lietā nr. 17371/90 *Gaygusuz pret Austriju*.

nodrošināšanu, jo sūdzības iesniedzējs, vadoties pēc lietas apstākļiem, bija pārāk līdzīgā situācijā salīdzinājumā ar Austrijas pilsoņiem.

Piemērs. Lietā *Koua Poirrez pret Franciju* Kotdivuāras pilsonis pieteicās invaliditātes pabalstam. Tas tika atteikts, pamatojoties uz apsvērumu, ka to varēja saņemt tikai Francijas pilsoņi vai to valstu pilsoņi, ar kurām Francijai bija abpusējā vienošanās par sociālo nodrošināšanu²¹⁹. ECT nosprieda, ka sūdzības iesniedzējs faktiski bija līdzīgā situācijā kā Francijas pilsoņi, jo viņš atbilda visiem pārējiem likumā paredzētajiem kritērijiem pabalsta saņemšanai, un saņēma citus sociālā nodrošinājuma pabalstus, kuru saņemšana nebija atkarīga no pilsonības. Tiesa norādīja, ka, lai attaisnotu atšķirības attieksmē pret sūdzības iesniedzēju un pilsoņiem, ir jāmin „loti pārliecinoši iemesli”. Pretēji iepriekš apskatītajām lietām, kurās valstij bija liela rīcības brīvība attiecībā uz fiskālās un sociālās politikas lietām, tiesu nepārliecināja Francijas arguments par vajadzību līdzsvarot valsts ieņēmumus un izdevumus, vai faktiskā atšķirība, proti, apstāklis, ka Francijai un Kotdivuārai nebija abpusējās vienošanās. Vērts piebilst, ka attiecīgais pabalsts bija jāmaksā neatkarīgi no tā, vai pabalsta saņēmējs bija veicis iemaksas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā (tas bija galvenais iemesls, kāpēc tiesa iepriekšminētajās lietās neattaisnoja diskrimināciju pilsonības dēļ).

4.8. Reliģija vai uzskati²²⁰

Lai gan ES tiesības nelielā apmērā nodrošina aizsardzību pret diskrimināciju reliģijas vai uzskatu dēļ, ECK nodrošinātās aizsardzības joma ir ievērojami plašāka, jo 9. pantā ir ietvertas konkrēti paredzētas tiesības uz apziņas, reliģijas un ticības brīvību.

Piemērs. Lietā *Alujer Fernandez un Caballero García pret Spāniju* sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka atšķirībā no katoļiem, viņi nevarēja daļu ienākumu nodokļa novirzīt tieši savai baznīcai²²¹. ECT atzina prasību par nepieņemamu, pamatojoties uz to, ka sūdzības iesniedzēju baznīca nebija ar katoļu baznīcu salīdzināmā situācijā, jo tā nebija izteikusi publiskās varas iestādēm šādu lūgumu, kā arī tāpēc, ka publiskās varas iestādēm bija abpusēja vienošanās ar Vatikānu.

219 ECT 2003. gada 30. septembra spriedums lietā nr. 40892/98 *Koua Poirrez pret Franciju*.

220 ECK 9. panta piemērošanas jomas skaidrojums atrodams EP vietnes sadaļā „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”: Murdoch, *Freedom of Thought, Conscience and Religion*, Human Rights Handbooks, No. 2, 2007. g., pieejams tīmekļa vietnē: <http://www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122>.

221 ECT 2001. gada 14. jūnija spriedums lietā nr. 53072/99 *Alujer Fernandez un Caballero García pret Spāniju* (dec.).

Piemērs. Lieta *Cha'are Shalom Ve Tsedek pret Franciju* attiecās uz ebreju organizāciju, kas apliecināja, ka tās dalībnieku restorānos un kautuvēs tiek tirgota košera gaļa²²². Tā kā organizācija uzskatīja, ka kādas ebreju organizācijas tirgotā gaļa vairs neatbilst košera gaļai izvirzītajiem stingrajiem kritērijiem, sūdzības iesniedzēja lūdza valstij atļaut pašai organizācijai kaut dzīvniekus saskaņā ar tradicionālajiem rituāliem. Šis lūgums tika noraidīts, pamatojoties uz apsvēruma, ka organizācija nebija pietiekami reprezentatīva Francijas ebreju kopienā, un ka jau pastāvēja licencētas kautuves, kurās dzīvnieki tika kauti atbilstoši rituālu prasībām. ECT nosprieda, ka šajos apstākļos organizācija netika nostādīta nelabvēlīgākā situācijā, jo tā joprojām varēja iegūt saskaņā ar tradicionālajām metodēm kautu dzīvnieku gaļu.

EKT un ECT nav izvērsti apsvērusi, kas tieši ir uzskatāms par „relīģiju” vai „uzskatiem”, kuru aizsardzība paredzēta direktīvā par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību vai ECK, taču šis jautājums ir rūpīgi analizēts valstu tiesās²²³.

Piemērs. Lietā *Islington London Borough Council pret Ladele (Liberty intervening)* Apvienotās Karalistes Apelāciju tiesai tika lūgts izskatīt, vai, piemērojot disciplinārsodu par atteikšanos noslēgt partnerattiecības, pret sūdzības iesniedzēju, kas bija civilstāvokļa aktu reģistra darbiniece, ir tikusi īstenota diskriminācija reliģijas vai uzskatu dēļ²²⁴. Sūdzības iesniedzēja pamatoja atteikšanos uz saviem kristietes uzskatiem. Apelāciju tiesa nolēma, ka šajā lietā nav notikusi tiešā diskriminācija reliģijas dēļ, jo mazāk labvēlīgā attieksme nebija pamatota uz sūdzības iesniedzējas reliģiskajiem uzskatiem, bet gan uz atteikšanos izpildīt savu darba pienākumu. Arī prasība par netiešo diskrimināciju tika noraidīta, un Apelāciju tiesa norādīja, ka padomes vispārējā apņemšanās bija veicināt vienlīdzību un daudzveidību gan sabiedrībā, gan pašā padomē, un ka šāda politika neiejaucās sūdzības iesniedzējas tiesībās uz šādiem uzskatiem. Apelāciju tiesa uzskatīja arī, ka pretējs atzinums nozīmētu, ka ir īstenota diskriminācija cita iemesla, proti, seksuālās orientācijas, dēļ; tiesa akceptēja, ka personas tiesības netikt diskriminētai jālidzvaro ar sabiedrības tiesībām netikt diskriminētai.

222 ECT 2000. gada 27. jūnija spriedums lietā nr. 27417/95 *Cha'are Shalom Ve Tsedek pret Franciju* [GC].

223 Tiesības uz reliģijas un uzskatu brīvību tiek aizsargātas kā atsevišķi paredzētas tiesības 1966. gada Starptautiskā pakta par politiskajām un pilsoniskajām tiesībām (kam ir pievienojušās visas Eiropas Savienības dalībvalstis un Eiropas Padome) 18. pantā. Skatīt ANO Cilvēktiesību komitejas vispārīgo komentāru Nr. 22: 18. pants (domu, apziņas vai reliģijas brīvība).

224 Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 2010. gada 12. februāra spriedums lietā EWCA Civ 1357 *Islington London Borough Council pret Ladele (Liberty intervening)* [2009].

Vairākās lietās, kas bija saistītas ar ECK paredzētajām pamata tiesībām uz reliģijas un uzskatu brīvību, ECT izskaidroja, ka valsts nedrīkst noteikt, kas uzskatāms par reliģiju vai uzskatiem, un ka šie jēdzieni aizsargā „ateistus, agnostiķus un pret reliģiju skeptiski un vienaldzīgi noskaņotos”, tādējādi aizsargājot personas, kuras izvēlas, vai tām „ir vai nav reliģiski uzskati un izvēlas praktizēt vai nepraktizēt kādu reliģiju”. Šajās lietās tiek arī norādīts, ka reliģija vai uzskati būtībā ir personiski un subjektīvi, un tiem nav jābūt saistītiem ar institucionalizētu ticību²²⁵. Aizsardzība pret diskrimināciju reliģijas dēļ attiecas arī uz jaunākām reliģijām, piemēram, scientoloģiju²²⁶.

ECT ir detalizēti analizējusi jēdziena „uzskati” nozīmi sakarā ar tiesībām uz izglītību, kas paredzētas 1. protokola 2. pantā, kurš nosaka, ka valstij ir jāņem vērā vecāku tiesības nodrošināt, lai viņu bērna izglītība būtu „atbilstoša viņu pašu reliģiskajai un filozofiskajai pārliecībai”. ECT norādīja:

„vārds „pārliecība” savā parastajā nozīmē nav vārdu „uzskati” (opinions) vai „idejas” sinonīms, kuri lietoti... konvencijas 10. pantā, kurš garantē vārda brīvību; tas ir vairāk radniecīgs terminam „uzskati” (beliefs) (franču tekstā: „pārliecība”) 9. pantā..., kurš apzīmē viedokļus, kam ir zināms pārliecinātspējas, nopietnības, sakarības un nozīmības līmenis”²²⁷.

Pēdējā laikā ECT ir izskatījusi ar reliģijas brīvību saistītas lietas sakarā ar valstīm, kas vēlējas saglabāt sekulārismu, lai mazinātu reliģijas iespējami šķeltniecisko ietekmi uz sabiedrību. Šajos gadījumos tiesa par īpaši svarīgu aspektu ir uzskatīja valsts apgalvojumus par tās nolūku novērst nekārtības aizsargāt citu tiesības un brīvības.

Piemērs: Lieta *Köse un citi pret Turciju* attiecās uz noteikumiem par apģērbu, kas aizliedza skolniecēm skolā valkāt lakatus, un tika apgalvots, ka tā ir diskriminācija reliģijas dēļ, jo lakata valkāšana bija musulmaņu reliģiska paraža²²⁸. ECT atzina, ka noteikumi par apģērbu nebija saistīti piederību kādai noteiktai reliģijai, bet bija paredzēti, lai skolās saglabātu neitralitāti un sekulārismu skolās, kas savukārt varētu palīdzēt novērst nekārtības, kā arī aizsargāt citu personu

225 ECT 2006. gada 5. oktobra sprieduma 57.-58. pants lietā nr. 72881/01 *Salvation Army Maskavas filiāle pret Krieviju*; ECT 2001. gada 14. decembra sprieduma 114. pants lietā nr. 45701/99 *Bessarabijas Metrololitenas baznīca un citi pret Moldovu*; ECT 2000. gada 26. oktobra sprieduma 62. un 78. pants lietā nr. 30985/96 *Hasan un Chaush pret Bulgāriju* [GC].

226 ECT 2007. gada 5. aprīļa spriedums lietā nr. 18147/02 *Maskavas saentoloģijas baznīca pret Krieviju*.

227 ECT 1982. gada 25. februāra sprieduma 36. pants lietās nr. 7511/76 un 7743/76 *Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti*.

228 ECT 2006. gada 24. janvāra spriedums lietā nr. 26625/02 *Köse un citi pret Turciju* (lēm.).

tiesības uz neiejaukšanos savos reliģiskajos uzskatos. Tāpēc prasība tika uzskatīta par uzskatāmi nepamatotu un nepieņemamu. Līdzīga pieeja tika ievērota, izskatot lietu saistībā ar skolotājiem noteiktiem gērbšanās noteikumiem²²⁹.

4.9. Valoda

Jāņem vērā, ka gan Eiropas Padomes 1995. gada Nacionālo minoritāšu aizsardzības pamatkonvencija²³⁰ (ko ratificējušas 39 dalībvalstis), gan 1992. gada Eiropas reģionālo vai mazākumtautību valodu harta²³¹ (ko ratificējušas 24 dalībvalstis) uzliek valstīm īpašus pienākumus attiecībā uz mazākumtautību valodu lietošanu. Tomēr nevienā instrumentā nav definēta termina „valoda” nozīme. ECK 6. panta 3. punktā ir skaidri paredzētas konkrētas garantijas kriminālprocesā, piemēram, ka ikvienam ir tiesības uzklaut pret sevi izvirzītās apsūdzības sev saprotamā valodā, kā arī tiesības izmantot tulka pakalpojumus, ja viņš nesaprot tiesā lietoto valodu vai nerunā tajā.

Diskriminācija valodas dēļ, atšķirībā no ECK, diskriminācijas novēršanas direktīvās nav atsevišķi minēta kā aizsardzības iemesls. Tomēr rasu vienlīdzības direktīva var nodrošināt aizsardzību pret šo diskriminācijas veidu, ciktāl to var saistīt ar rasi vai etnisko piederību, un uz šī pamatojuma to var arī izskatīt ECT. Aizsardzību pret diskrimināciju šajā aspektā (pamatojoties uz diskrimināciju pilsonības dēļ) ir nodrošinājis arī EKT sakarā ar tiesībām par personu brīvu pārvietošanos²³².

Nozīmīgākā ar valodu saistītā ECT lieta attiecās uz izglītību.

Piemērs. Lietā par *Beļģijas valodu* vecāku grupa cēla prasību par valsts izglītības tiesību aktu īstenoto diskrimināciju valodas dēļ²³³. Valsts tiesību akti, ņemot vērā Beļģijas franču un flāmu valodā runājošo kopienu specifiku, noteica, ka valsts atkarībā no reģiona nodrošināja vai subsidēja izglītību franču vai flāmu valodā. Valsts flāmu reģionā dzīvojošo franču kopienas bērnu vecāki sūdzējās, ka tas neļāva viņu bērniem mācīties franču valodā vai radīja tam ievērojamus apgrūtinājumus. ECT nosprieda, ka, lai gan pastāvēja atšķirīga attieksme, tā

229 ECT 2001. gada 15. februāra spriedums lietā nr. 42393/98 *Dahlab pret Šveici* (lēm.).

230 CETS Nr.: 157.

231 CETS Nr.: 148.

232 EKT 1989. gada 28. novembra spriedums lietā C-379/87 [1989] ECR 3967 *Groener pret izglītības ministru un Dublīnas pilsētas Arodizglītības komiteja*.

233 ECT 1968. gada 23. jūlija spriedums lietā nr. 1474/62 un citās *Lietā, kas saistīta ar dažiem tiesību aspektiem attiecībā uz valodu pielietojumu Beļģijas izglītības iestādēs, pret Beļģiju*.

bija pamatota. Apstrīdētais lēmums tika pamatots uz apsvērumu, ka reģionos vairākums iedzīvotāju runā vienā valoda. Tāpēc atšķirīgā attieksme bija attaisnojama, jo nebija racionāli nodrošināt mācības abās valodās. Turklāt ģimenēm nebija aizliegts valsts flāmu reģionā izmantot privāto pakalpojumu sniedzēju piedāvātās izglītības iespējas franču valodā.

Lai labāk izprastu, kā valodas aizsardzības iemesls darbojas praksē, var aplūkot divas lietas, kuras izskatījusi ANO Cilvēktiesību komiteja (CTK), kas atbildīga par Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (kam pievienojušās visas dalībvalstis) interpretēšanu un izpildes uzraudzību.

Piemērs. Lietā *Diergaardt pret Namībiju* sūdzības iesniedzēji piederēja pie eiropiešu izcelsmes minoritātes, kurai iepriekš bija politiska autonomija, bet kura tagad atradās Namībijas valstī²³⁴. Šī grupa runāja afrikandu valodā. Sūdzības iesniedzēji sūdzējās, ka tiesas procesa laikā tiem bija jālieto nevis dzimtā valoda, bet angļu valoda. Viņi sūdzējās arī, ka valsts ievēroja principu jebkurā rakstiskā vai mutiskā saziņā atteikties tiem atbildēt afrikandu valodā, lai gan tai bija iespēja to darīt. CTK nolēma, ka tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu nav pārkāptas, jo sūdzības iesniedzēji nevarēja pierādīt, ka angļu valodas lietošana tiesas procesa laikā tos būtu negatīvi ietekmējusi. Tas liecina, ka tiesības izmantot tulka pakalpojumus tiesas procesā neattiecas uz visām situācijām, kurās tiesā lietotā valoda nav par cietušo uzskatītās personas dzimtā valoda. Tās ir spēkā tad, ja par cietušo uzskatītās personas valodas prasmes ir nepietiekamas, lai saprastu tiesas lietoto valodu vai sazinātos tajā. CTK nolēma arī, ka valsts, principa pēc atsakoties sazināties nevis oficiālajā (angļu), bet citā valodā, pārkāpa tiesības uz vienlīdzību likuma priekšā, pamatojoties uz valodu. Lai gan valsts var izvēlēties savu oficiālo valodu, tai ir jāatļauj ierēdņiem sazināties citās valodās, ja ierēdņi to var.

234 CTK, *Diergaardt un citi pret Namībiju*, paziņojuma Nr. 760/1997, 2000. 6. septembris.

4.10. Sociālā izcelsme, kārta un mantiskais stāvoklis

Var uzskatīt, ka šie iemesli ir savstarpēji saistīti, jo tie ir saistīti ar stāvokli, kas personai piemīt kā pārmantota sociāla, ekonomiska vai bioloģiska pazīme²³⁵. Tādējādi šīs pazīmes var būt savstarpēji saistītas arī ar rasi un etnisko piederību. Izņemot „kārtu”, ECT ir iesniegts maz prasību par diskrimināciju šo iemeslu dēļ, vai tādu nav bijis vispār.

Piemērs. Lietā *Mazurek pret Franciju* ārlaulībā dzimusi persona sūdzējās, ka valsts tiesību akti neļāva viņam (kā „ārlaulības” bērnam) mantot vairāk nekā vienu ceturtdaļu mātes mantas²³⁶. ECT nosprieda, ka šādu atšķirīgu attieksmi, kas pamatota tikai uz apsvērumu, ka persona ir dzimusi ārlaulībā, var attaisnot tikai ar īpaši „pārlicinošiem iemesliem”. Lai gan tradicionālās ģimenes saglabāšana bija likumīgs mērķis, tā sasniegšanai nedrīkstētu sodīt bērnu, kurš nesaka apstākļus, kādos piedzimst.

Piemērs. Lietā *Chassagnou pret Franciju* sūdzības iesniedzēji apgalvoja, ka tiem nebija atļauts pēc saviem ieskatiem lietot savu zemi²³⁷. Dažu reģionu likumi uzlika mazāku zemes gabalu īpašniekiem pienākumu nodot medību tiesības savā zemes platībā sabiedrībai, turpretī lielāku zemes gabalu īpašniekiem šāda pienākuma nebija, un tie varēja lietot savu zemi pēc saviem ieskatiem. Sūdzības iesniedzēji vēlējās aizliegt medības savā zemes platībā un lietot to savvaļas dzīvnieku saglabāšanai. ECT nosprieda, ka šādi noteikumi bija diskriminējoši mantiskā stāvokļa dēļ.

Sociālā izcelsme, kārta un mantiskais stāvoklis ir minēti arī 1966. gada Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta 2. punktā. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas atbildīga par nolīguma izpildes uzraudzību un interpretāciju, ir plašāk izskaidrojusi šo terminu nozīmi savā vispārējā komentārā Nr. 20.

²³⁵ Sociālā izcelsme, kārta un mantiskais stāvoklis ir minēti arī 1966. gada Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (kura dalībnieces ir visas ES dalībvalstis) 2. panta 2. punktā. Skatīt Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārīgo komentāru Nr. 20 „Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights”, UN Doc. E/C.12/GC/20, 2009. gada 10. jūnijs, 24.-26., 35. p.

²³⁶ ECT 2000. gada 1. februāra spriedums lietā nr. 34406/97 *Mazurek pret Franciju*.

²³⁷ ECT 1999. gada 29. aprīļa spriedums lietā nr. 25088/94 *Chassagnou un citi pret Franciju*.

Saskaņā ar Komitejas viedokli „sociālā izcelsme”, „kārtā” un „mantiskais stāvoklis” ir savstarpēji savienoti. Sociālā izcelsme „nozīmē personas mantoto sociālo stāvokli”. Tā var būt saistīta ar personas stāvokli, kas iegūts, piedzimstot noteiktā sabiedrības slāni vai kopienā (piemēram, kas pamatota uz etnisko piederību, reliģiju vai ideoloģiju), vai ko nosaka sociālā situācija, piemēram, nabadzība vai bezpajumniecība. „Kārta” var nozīmēt arī personas juridisko radniecības statusu, piemēram, attiecībā uz ārvalstīs dzimušiem vai adoptētiem bērniem. „Mantiskais stāvoklis” var būt saistīts ar personas stāvokli attiecībā uz zemes platību (piemēram, nomnieka, īpašnieka vai nelikumīga iemītnieka stāvoklis) vai citu īpašumu²³⁸.

4.11. Politiskie vai citi uzskati

„Politiskie vai citi uzskati” ir ECK skaidri minēts kā aizsardzības iemesls, tomēr tie nav minēti pie aizsardzības iemesliem, attiecībā uz kuriem aizsardzību pret diskrimināciju nodrošina ES diskriminācijas novēršanas direktīvas. Pastāv iespēja, ka, ja personai ir kāda pārliecība, kas neatbilst kritērijiem, kas ļautu to traktēt kā „reliģiju vai uzskatus”, to tomēr var atzīt par aizsardzības iemeslu, proti, politiskajiem uzskatiem. Lietas par diskrimināciju šī iemesla dēļ ECT ir izskatījusi reti. Tāpat kā citās ECK darbības jomās aizsardzība pret diskrimināciju „politisko vai citu uzskatu” dēļ tiek nodrošināta atsevišķi, proti, aizsargājot tiesības uz vārda brīvību saskaņā ar 10. pantu, un priekšstatu par šī aizsardzības iemesla piemērošanas jomu var gūt no attiecīgās judikatūras. Prakse liecina, ka, ja par cietušo uzskatīta persona uzskata, ka ir notikusi diskriminācija šī iemesla dēļ, ir vairāk iespējams, ka ECT izskatīs prasību, piemērojot 10. pantu.

Vispārīgā līmenī ECT lietā *Handyside pret Apvienoto Karalisti* nosprieda, ka tiesības uz vārda brīvību aizsargā tiesības saņemt un izplatīt ne tikai tādu „informāciju” un „idejas”, kas tiek uzņemtas pozitīvi vai uzskatītas par neaizskarošām vai reakciju neizraisošām, bet arī tādas, kas aizskar, šokē vai uztrauc valsti vai jebkuru sabiedrības daļu²³⁹. Lai gan šajā jomā ir liels judikatūras apjoms, šajā sadaļā ar diviem piemēriem tiks parādīts tikai, ka politisko uzskatu aizsardzības pakāpe var būt lielāka nekā citu uzskatu aizsardzības pakāpe.

Piemērs. Lietā *Steel un Morris pret Apvienoto Karalisti* sūdzības iesniedzēji bija aktīvisti, kuri izplatīja skrejlapas ar nepatiesiem apgalvojumiem par uzņēmumu

²³⁸ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārīgo komentāru Nr. 20, „Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights”, UN Doc. E/C.12/GC/20, 2009. gada 10. jūnijs, 24.-26., 35. p.

²³⁹ ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā nr. 5493/72 *Handyside pret Apvienoto Karalisti*.

„McDonalds”²⁴⁰. Pret sūdzības iesniedzējiem tika celta prasība valsts tiesā par neslavas celšanu, un viņiem tika piespriests atlīdzināt zaudējumus. ECT nosprieda, ka prasība par neslavas celšanu bija iekļaušanās vārda brīvībā, taču tai bija likumīgs mērķis – aizsargāt personu reputāciju. Tomēr tika arī nolemts, ka vārda brīvība par sabiedrības interesēs esošiem jautājumiem ir efektīvi jāaizsargā, un, ņemot vērā, ka McDonalds ir ietekmīga korporācija, kas nepierādīja, ka ir cietusi zaudējumus vairāku tūkstošu skrejlapu izplatīšanas rezultātā, kā arī to, ka piespriesto zaudējumu apmērs salīdzinājumā ar sūdzības iesniedzēju ienākumiem bija liels, iekļaušanās šo personu vārda brīvībā bija neproporcionāla.

Piemērs. Lieta *Castells pret Spāniju* attiecās uz parlamenta deputātu, pret kuru tika ierosināta lieta par publiskās varas iestāžu „apvainošanu” pēc tam, kad viņš bija kritizējis publiskās varas iestādes par bezdarbību terorisma apkarošanā basku zemē²⁴¹. ECT uzsvēra vārda brīvības aizsargāšanas nozīmi politiskajā vidē, jo īpaši ņemot vērā tās svarīgo lomu demokrātiskas sabiedrības pareizā funkcionēšanā. Tāpēc ECT norādīja, ka jebkurš iekļaušanās gadījums tiks izskatīts „maksimāli rūpīgi”.

4.12. „Cits stāvoklis”

Kā redzams no iepriekš minētā, kategorijā „cits stāvoklis” ECT ir iekļāvusi vairākus iemeslus, no kuriem daži saskan ar ES tiesībās minētajiem iemesliem, piemēram, seksuālā orientācija, vecums un invaliditāte.

Papildus invaliditātei, vecumam un seksuālajai orientācijai ECT ir atzinusi, ka pie kategorijas „cits stāvoklis” pieder arī šādi aizsardzības iemesli: tēva statuss²⁴²,

²⁴⁰ ECT 2005. gada 15. februāra spriedums lietā nr. 68416/01 *Steel un Morris pret Apvienoto Karalisti*.

²⁴¹ ECT 1992. gada 23. aprīļa spriedums lietā nr. 11798/85 *Castells pret Spāniju*.

²⁴² ECT 2009. gada 31. marta spriedums lietā nr. 44399/05 *Weller pret Ungāriju*.

ģimenes stāvoklis²⁴³, dalība organizācijā²⁴⁴, dienesta pakāpe²⁴⁵, ārlaulībā dzimuša bērna vecāka statuss²⁴⁶, dzīvesvieta²⁴⁷.

Piemērs. Lieta Petrov pret Bulgāriju attiecas uz cietumā iesakņojušos praksī atļaut ieslodzītajiem, kam bija dzīvesbiedri, divreiz mēnesī piezvanīt tiem pa tālruni. Sūdzības iesniedzējs bija dzīvojis kopā ar savu partneri četrus gadus, un pirms ieslodzīšanas viņiem piedzima bērns. ECT nosprieda, ka, lai gan laulība ir īpašs statuss, piemērojot noteikumus par saziņu pa tālruni, sūdzības iesniedzēja, kurš bija nodibinājis ģimeni ar pastāvīgu partneri, situācija bija salīdzināma ar precētu pāru situāciju. ECT norādīja, ka „lai gan līgumslēdzējām valstīm var piešķirt zināmu rīcības brīvību īstenot atšķirīgu attieksmi pret precētiem un neprecētiem pāriem, piemēram, nodokļu, sociālā nodrošinājuma vai sociālās politikas jomā... nav uzskatāmi skaidrs, kāpēc ir jāizturas atšķirīgi pret precētiem un neprecētiem partneriem, kuri ir nodibinājuši ģimeni, nosakot iespējas uzturēt sakarus pa tālruni, kamēr viens no partneriem atrodas ieslodzījumā.” Attiecīgi ECT nosprieda, ka diskriminācija šai gadījumā nav attaisnojama.

Svarīgākie aspekti

- ES diskriminācijas novēršanas direktīvās skaidri noteiktie nemainīgie aizsardzības iemesli ir šādi: dzimums, rasu vai etniskā piederība, vecums, invaliditāte, reliģija vai uzskati, un seksuālā orientācija. ECK ir ietverts neizmeļošs pamatu uzskaitījums, un šie pamati var tikt attīstīti, ņemot vērā konkrētos lietas.
- Saskaņā ar ES tiesībām jēdziens „dzimums” var ierobežotā apmērā ietvert dzimuma identitāti, tādējādi aizsargājot personas, kas plāno veikt vai kam jau ir veikta dzimuma maiņas operācija. Arī ECT ir izskatījusi ar dzimuma identitāti saistītas lietas.

²⁴³ ECT 2008. gada 22. maija spriedums lietā nr. 15197/02 *Petrov pret Bulgāriju*.

²⁴⁴ ECT 2009. gada 30. jūlija spriedums (arodbiedrība) lietā nr. 67336/01 *Danilenkov un citi pret Krieviju*; ECT 2007. gada 31. maija spriedums (brīvmūrnieki) lietā *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani pret Itāliju (nr. 2)* (Nr. 26740/02).

²⁴⁵ ECT 1976. gada 8. jūnija spriedums lietās nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 un 5370/72 *Engel un citi pret Nīderlandi*.

²⁴⁶ ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā nr. 31871/96 *Sommerfeld pret Vāciju* [GC]; ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā nr. 30943/96 *Sahin pret Vāciju* [GC].

²⁴⁷ ECT 2010. gada 16. marta spriedums lietā nr. 42184/05 *Carson un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC].

- Uz tādiem elementiem kā ādas krāsa, izcelšanās, pilsonība, valoda vai reliģija, saskaņā ar ECK attiecas rases vai etniskuma aizsardzības iemesls, tomēr par šī aizsardzības iemesla faktisko tvērumu ES tiesībās vēl ir vajadzīgs skaidrojums EKT judikatūrā.
- Eiropas Cilvēktiesību konvencijā diskriminācija pilsonības dēļ ir norādīta kā aizsardzības iemesls. ES tiesībās diskriminācija pilsonības dēļ ir aizliegta tikai attiecībā uz tiesībām par personu brīvu pārvietošanos.
- Termiņš „reliģija” ir jāinterpretē plaši un nav jāattiecinā tikai uz organizētām vai tradicionālām reliģijām, kuras ir stipri iesakņojušās.
- Pat gadījumos, kur, iespējams, ir tikusi īstenota diskriminācija, izskatot sūdzību, ECT bieži piemēro tikai ECK pantus, kuri attiecas uz pamata tiesībām. Šāda prakse atvieglo tiesas darbu, jo nav jāpierāda atšķirīga attieksme vai jāatrod salīdzināmais elements.

Papildu uzziņai

Boza Martinez, „Un paso más contra la discriminación por razón de nacionalidad”, *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional* (2005) 7.

Breen, *Age Discrimination and Children's Rights: Ensuring Equality and Acknowledging Difference*, (Leiden, Martinus Nijhoff, 2006).

Bribosia, „Aménager la diversité : le droit de l'égalité face à la pluralité religieuse”, *20 Revue trimestrielle des droits de l'homme* (2009) 78, 319-373. lpp.

Cano Palomares, „La protección de los derechos de las minorías sexuales por el Tribunal Europeo de Derechos Humanos”, *Human Rights Institute of Catalonia*, Barcelona, 2007, 35-57. lpp.

Demaret, „L'adoption homosexuelle à l'épreuve du principe d'égalité : l'arrêt E.B. contre France”, *128 Journal des tribunaux* (2009) 6343, 145-149. lpp.

Evans, *Manual on the wearing of religious symbols in public areas*, (Strasbourg, Council of Europe, 2009).

Flauss, „L'interdiction des minarets devant la Cour européenne des droits de l'homme : petit exercice de simulation contentieuse”, *186 Recueil Dalloz* (2010) 8, 452-455. lpp.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (London, Interights, 2005), 5 nodaļa.

Johnson, „An essentially private manifestation of human personality: constructions of homosexuality in the European Court of Human Rights”, *Human Rights Law Review*, 2010, 67-97. lpp.

Kastanas, „La protection des personnes appartenant à des minorités dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, in Auer, Flückiger, Hottelier (ed.), *Les droits de l’homme et la Constitution : études en l’honneur du Professeur Giorgio Malinverni*, (Geneva/Zurich/Basel, Schulthess, 2007), 197-218. lpp.

Landau and Beigbeder, „From ILO Standards to EU Law: The Case of Equality Between Men and Women at Work”, *European Journal of International Law*, 2008, 264-267. lpp.

Laskowski, „Der Streit um das Kopftuch geht weiter, Warum das Diskriminierungsverbot nach nationalem und europäischem Recht immer bedeutsamer wird”, *Kritische Justiz*, 2003, 420-444. lpp.

Lawson, „The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities: new era or false dawn?”, 34 *Syracuse Journal of international Law and Commerce* (2007) 563.

MacKay, „The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities”, 34 *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (2007) 323.

Pettiti, „L’égalité entre époux”, in Krenc, Puéchavy (eds.). *Le droit de la famille à l’épreuve de la Convention européenne des droits de l’homme: actes du colloque organisé le 4 mai 2007*, Institut des droits de l’homme du Barreau de Bruxelles et l’Institut des droits de l’homme du Barreau de Paris (Bruxelles, Bruylant/Nemesis, 2008), 29-46. lpp.

Presno Linera, „La consolidación europea del derecho a no ser discriminado por motivos de orientación sexual en la aplicación de disposiciones nacionales”, *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional*, (2008) 1.

Rudyk, „A Rising Tide: the transformation of sex discrimination into gender discrimination and its impact on law enforcement”, *International Journal of Human Rights*, 2010, 189-214. lpp.

Shuibne, „Article 13 EC and Non-Discrimination on Grounds of Nationality: Missing or in Action?”, in Costello and Barry (eds.) *Equality in Diversity: The New Equality Directives*, (Irish Centre for European Law, 2003).

Thürer and Dold, „Rassismus und Rule of Law/ Erstmalige Verurteilung wegen Rassendiskriminierung durch den EGMR? Gleichzeitige Besprechung des Urteils vom 26. Februar 2004 – Nachova u. a. gegen Bulgarien”, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift*, 2005, 1-12. lpp.

Tulkens, „Droits de l’homme, droits des femmes : les requérantes devant la Cour européenne des Droits de l’Homme”, in Caflisch (et al) *Liber amicorum Luzius Wildhaber: human rights, Strasbourg views = Droits de l’homme, regards de Strasbourg*, (Kehl/Strasbourg, Arlington, Va.: N.P. Engel, 2007), 423-445. lpp.

5

Pierādījumu problēma attiecībā uz diskriminācijas novēršanas tiesībām

5.1. Ievads

Diskriminācija parasti neizpaužas atklātā un viegli atpazīstamā veidā. Tiešo diskrimināciju bieži ir grūti pierādīt, lai gan pēc definīcijas, atšķirīgā attieksme ir „atklāti” pamatota uz kādu cietušā īpašību. Kā apspriests 2. nodaļā, atšķirīgās attieksmes iemesls bieži netiek izpausti vai ir tikai virspusēji saistīts ar citu faktoru (piemēram, pabalsti, kuru saņemšanas nosacījums ir pensionāra statuss, kas ir saistīts ar vecumu kā aizsardzības iemeslu). Šajā ziņā lietas, kur personas atklāti deklarē, ka atšķirīga attieksme ir pamatota uz aizsardzības iemeslu, ir salīdzinoši reta parādība. Kā izņēmumu šim gadījumam var minēt lietu *Feryn*, kur uzņēmuma īpašnieks Beļģijā gan sludinājumos, gan mutiski deklarēja, ka pie viņa darbā netiks pieņemti „imigranti”²⁴⁸. EKT to atzina par nepārprotamu uz rases vai etniskās piederības pamata balstītas tiešās diskriminācijas gadījumu. Taču vainīgie ne vienmēr deklarēs, ka pret kādu izturas mazāk labvēlīgi kā pret citiem, vai norādīs šādas rīcības iemeslu. Piemēram, sievietes kandidatūru uz vakanci var norādīt, aizbaidinoties, ka viņa ir vienkārši „mazāk kvalificēta” nekā amatā apstiprinātais kandidāts vīrietis. Šajā situācijā cietušajai var rasties grūtības pierādīt, ka viņa ir tikusi tieši diskriminēta, pamatojoties uz dzimumu.

Lai būtu vieglāk pierādīt, ka atšķirīgā attieksme ir pamatota uz aizsardzības iemeslu, Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesības atļauj dalīt pierādījumu sniegšanas pienākumu. Attiecīgi, kad sūdzības iesniedzējs var pierādīt faktus, saskaņā ar kuriem var pieņemt, ka ir notikusi diskriminācija, pierādījumu sniegšanas pienākums pāriet

²⁴⁸ EKT 2008. gada 10. jūlija spriedums lietā C-54/07 [2008] ECR I-5187 *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret Firma Feryn NV*.

uz atbildētāju, kam jāpierāda pretējais. Pierādījumu sniegšanas pienākuma dalīšana ir īpaši noderīga prasībās par netiešo diskrimināciju, kur ir jāpierāda, ka kāds konkrēts noteikums vai prakse neproporcionāli ietekmē kādu noteiktu grupu. Lai varētu pieņemt, ka ir notikusi netiešā diskriminācija, sūdzības iesniedzējam var nākties izmantot statistikas datus, kas pierāda vispārējas sakarības attiecībā uz atšķirīgo attieksmi. Dažu valstu jurisdikcijā var izmantot pierādījumus, kas iegūti „situāciju testu” rezultātā.

5.2. Pierādījumu sniegšanas pienākuma dalīšana

Parasti lēmēju iestādi par to, ka ir notikusi diskriminācija, ir jāpārlicina personai, kas ceļ prasību tiesā. Taču pierādīt, ka atšķirīgā attieksme ir īstenota, pamatojoties tieši uz kādu aizsargājamu pazīmi, var izrādīties īpaši grūti. Tas tāpēc, ka atšķirīgās attieksmes motīvs bieži pastāv tikai tās personas prātā, kurš īsteno šo attieksmi. Tādēļ prasības par diskrimināciju bieži vien ir pamatotas uz objektīviem secinājumiem, kas saistīti ar apskatāmo noteikumu vai praksi. Citiem vārdiem, tiesai ir jāpārlicina, ka vienīgais saprātīgais atšķirīgās attieksmes izskaidrojums ir cietušā aizsargājamā īpašība, piemēram, dzimums vai rase. Šis princips ir vienlīdz spēkā gan tiešās, gan netiešās diskriminācijas gadījumos.

Ja pierādījumu sniegšanas pienākums tiek dalīts, sūdzības iesniedzējam ir jāsniedz pietiekami pierādījumi, kas liecinātu, ka ir tikusi īstenota diskriminējoša attieksme. Ar to tiek izteikts pieņēmums par diskrimināciju, kas iespējamajam pārkāpējam ir jāatspēko.

Tā kā informācija, kas vajadzīga, lai pierādītu apgalvojumu, ir iespējamā pārkāpēja valdījumā, diskriminācijas novēršanas tiesības atļauj sūdzības iesniedzējam dalīt pierādījumu sniegšanas pienākumu ar atbildētāju. Pierādījumu sniegšanas pienākuma dalīšanas princips ir spēcīgi iesakņojies ES un ECK tiesībās²⁴⁹.

Šis process ir izskaidrots ECT judikatūrā, kur, līdzās citiem reģionālajiem un globālajiem cilvēktiesību aizsardzības mehānismiem, tiek vispārēji izmantota pierādījumu sniegšanas pienākuma dalīšana, lai pierādītu apgalvojumus par cilvēktiesību pārkāpumiem. Praksē ECT

²⁴⁹ Papildus turpmāk minētajām lietām skatīt rasu vienlīdzības direktīvu (8. pants), direktīvu par vienlīdzīgu attieksmi pret nodarbinātību (10. pants), dzimumu vienlīdzības direktīvu (pārstrādātā versija) (19. pants), direktīvu par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem (9. pants). Skatīt arī Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūru: 2005. gada 8. novembra spriedumu lietā nr. 24/2004 *SUD Travail Affaires Sociales pret Franciju*, un 2008. gada 3. jūnija spriedumu lietā nr. 41/2007 *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) pret Bulgāriju*.

apskata pieejamos pierādījumus kopumā, ņemot vērā faktu, ka bieži vien kontrole pār lielu apgalvojuma pierādīšanai vajadzīgās informācijas daļu ir valstij. Attiecīgi, ja sūdzības iesniedzēja norādītie fakti šķiet ticami un saskan ar pieejamajiem pierādījumiem, ECT pieņem tos kā ticamus, ja vien valsts nevar sniegt citu pārliecinošu izskaidrojumu. ECT ir atzinusi, ka atzīst par faktiem tos apgalvojumus, kurus:

„apstiprina brīvs visu pierādījumu izvērtējums, tostarp secinājumi, ko var izdarīt no faktiem un pušu iesniegtās informācijas... [p]ierādījums var izrietēt no pietiekami spēcīgu, skaidru un saskanīgu secinājumu līdzaspastāvēšanas vai no līdzīgiem neatspēkotiem pieņēmumiem par faktiem. Turklāt pārliecības pakāpe, kas vajadzīga, lai izdarītu noteiktu secinājumu un šai sakarā dalītu pierādījumu sniegšanas pienākumu, ir būtībā saistīta ar faktu specifiskumu, izteiktā apgalvojuma raksturu un apskatītajām ECK tiesībām”²⁵⁰.

Piemērs. Lietā *Timișev pret Krieviju* sūdzības iesniedzējs apgalvoja, ka viņš netika izlaists cauri kontrolpunktam noteiktā reģionā, jo pēc etniskās piederības bija čečens²⁵¹. ECT atzina, ka to apstiprina oficiāli dokumenti, kuros bija norādes par etnisko čečenu pārvietošanās ierobežošanai paredzētas politikas esamību. Valsts skaidrojums pretrunu dēļ tās apgalvojumos par to, ka cietušais kontrolpunktu atstājis brīvprātīgi pēc tam, kad tam netika dota priekšroka rindā, tika atzīts par nepārliecinošu. Attiecīgi ECT apstiprināja, ka pret sūdzības iesniedzēju īstenota diskriminācija etniskās piederības dēļ.

Piemērs. Lietā *Brunnhofers* sūdzības iesniedzēja apgalvoja, ka pret viņu īstenota dzimumu diskriminācija, jo viņai maksāja mazāk nekā viņas kolēģim vīrietim, kurš bija tajā pašā atalgojuma klasē²⁵². EKT norādīja, ka vispirms sūdzības iesniedzējai bija jāpierāda, ka viņa pirmkārt saņēma mazāku atalgojumu nekā viņas kolēģis vīrietis, un otrkārt, ka viņa veica vienlīdz vērtīgu darbu. Ar to pietiktu, lai izteiktu pieņēmumu, ka atšķirīgo attieksmi var izskaidrot tikai ar sūdzības iesniedzējas dzimumu. Pēc tam viņas darba devējam būtu jāpierāda pretējais.

²⁵⁰ ECT 2005. gada 6. jūlija sprieduma 147. pants lietās nr. 43577/98 un 43579/98 *Nachova un citi pret Bulgāriju* [GC]. Atkārtoti: ECT 2005. gada 13. decembra sprieduma 39. pants lietās nr. 55762/00 un 55974/00 *Timișev pret Krieviju*, un ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 178. pants lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

²⁵¹ ECT 2005. gada 13. decembra sprieduma 40.-44. pants lietās Nr. 55762/00 un 55974/00 *Timișev pret Krieviju*.

²⁵² EKT 2001. gada 26. jūnija sprieduma 51.-62. pants lietā C-381/99 [2001] ECR I-4961 *Susanna Brunnhofer pret Bank der österreichischen Postsparkasse AG*.

Svarīgi ievērot divus apsvērumus. Pirmkārt, valsts institūcijās pieņemamo pierādījumu veidu nosaka valsts tiesību akti, kas var būt daudz stingrāki nekā ECT vai EKT piemērotie noteikumi. Otrkārt, noteikumu par pierādījuma pienākuma nodošanu atbildētājam nevarēs piemērot krimināltiesību lietās, kur valsts ir ierosinājusi lietu pret iespējamo pārkāpēju par nozieguma pastrādāšanu ar rasistiska aizsprieduma motivāciju (tā dēvētie „naida noziegumi”). Šāda pieeja tiek ievērota daļēji tāpēc, ka, lai noteiktu kriminālatbildību, ir vajadzīgs augstāks pierādījumu sniegšanas standarts, daļēji tāpēc, ka būtu grūti pieprasīt vainīgajam pierādīt, ka tiem nebija rasistiska motīva, kas ir pilnībā subjektīvs apstāklis²⁵³.

Iespējamais pārkāpējs pieņemumu var atspēkot divējādi. Tas var pierādīt, ka sūdzības iesniedzēja situācija patiesībā nav līdzīga salīdzināmā elementa situācijai vai salīdzināma ar to, kā apspriests 2.2.2. nodaļā, vai ka atšķirīgā attieksme nav pamatota uz aizsardzības iemeslu, bet citām objektīvām atšķirībām, kā apspriests 2.6. nodaļā. Ja iespējamais pārkāpējs neatspēkos pieņemumu, tam būs jāaizstāv atšķirīgas attieksmes piemērošana, pierādot, ka viņa rīcība ir objektīvi attaisnojama un proporcionāla.

Piemērs. Iepriekšminētajā lietā *Brunnhofer* EKT piedāvāja sniegt norādījumus par to, kā darbadevējs varēt atspēkot pieņemumus par diskrimināciju. Pirmkārt, būtu jāpierāda, ka vīrieša un sievietes situācija patiesībā nebija salīdzināma, jo tie neveica vienlīdz vērtīgu darbu. Tā varētu būt, ja darba ņēmējiem būtu būtiski atšķirīgi pienākumi. Otrkārt, būtu jāpierāda, ka atalgojuma atšķirību var izskaidrot ar citiem ar dzimumu nesaistītiem objektīviem faktoriem. Tā varētu būt, piemēram, ja daļa vīriešu ienākumu būtu ceļa izdevumi, kurus tas saņem tāpēc, ka viņam tālu jābrauc uz darbu un darba nedēļas laikā jāuzturas viesnīcā.

Piemērs. Iepriekšminētajā lietā *Feryn* EKT nosprieda, ka pārkāpēja reklāmas un izteikumi jāva pieņemt, ka tas īsteno tiešu diskrimināciju. EKT arī norādīja, ka iespējamais pārkāpējs var atspēkot šo pieņemumu, ja tas var pierādīt, ka patiesībā personāla atlases procesā pret kandidātiem ar baltu ādas krāsu netiek īstenota atšķirīga attieksme, piemēram, pierādot, ka saskaņā ar to pašu kārtību darbā tiek pieņemti gan kandidāti ar baltu ādas krāsu, gan ar citu ādas krāsu.

²⁵³ Pierādīšanas pienākuma nodošanu pretējai pusei saskaņā ar ECK rasistiskas vardarbības sakarā skatīt ECT 2005. gada 6. jūlija sprieduma 144.-159. pants lietās nr. 43577/98 un 43579/98 *Nachova un citi pret Bulgāriju* [GC]. ES diskriminācijas novēršanas dokumenti nepieprasa krimināltiesībās nodot pierādīšanas pienākumu pretējai pusei.

5.2.1. Faktori, kas nav jāpierāda

Lai noteiktu, vai tiek izpildīts diskriminācijas juridiskais tests, daži tādi fakti, kas bieži tiek minēti pie diskriminācijas piemēriem, kā aizspriedumu esamība vai diskriminācijas nolūks, patiesībā nav būtiski. Diskriminācijas gadījumā ir jāpierāda tikai uz aizsardzības iemeslu pamatotas neattaisnojamas atšķirīgas attieksmes esamība. Tas nozīmē, ka, lai pierādītu apgalvojumu, nav jāpierāda vairāki blakus apsvērumi, kas attiecas uz diskriminācijas gadījumiem.

Pirmkārt, nav jāpierāda, ka pārkāpēju motivējuši aizspriedumi, tāpēc, lai pierādītu rasu vai dzimuma diskrimināciju, nav jāpierāda, ka pārkāpējam bijusi rasisma vai seksisma motivēti mērķi. Kopumā likums nevar regulēt personu attieksmi, jo tā ir pilnībā iekšēja. Ar likumu var regulēt tikai darbības, kurās izpaužas šī attieksme.

Piemērs. Lietā *Feryn* uzņēmuma īpašnieks apgalvoja, ka ieviesis attiecīgo noteikumu, jo viņa klienti (nevis viņš pats) vēlējušies, lai darbu būtu veikuši tikai belģi ar baltu ādas krāsu. Pieņemot lēmumu par to, vai ir notikusi diskriminācija, EKT neuzskatīja šo apstākli par būtisku. Diskriminējošs motīvs parasti jāpierāda tikai gadījumā, ja ir jāpierāda, ka ir izdarīts „naida noziegums”, jo krimināltiesībās ir augstāks pierādījumu sniegšanas standarts.

Otrkārt, nav jāpierāda, ka apskatītajam noteikumam vai praksei bijis nolūks īstenot atšķirīgu attieksmi. Tas nozīmē, ka, pat ja publiska iestāde vai privātpersona var norādīt uz labiem nodomiem vai labticīgu praksi, ja tās rezultātā kāda grupa tiek nostādīta nelabvēlīgākā situācijā, tā tiks atzīta par diskriminējošu.

Piemērs. iepriekš apspriestajā lietā *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* publiskās varas iestādes argumentēja, ka „īpašo” skolu sistēma tika izveidota, lai palīdzētu izglītot romu bērnus, pārvarot valodas barjeru un kompensējot pirmskolas izglītības trūkumu²⁵⁴. Taču ECT apsvērumu par to, vai apskatāmās politikas mērķauditorija bija romu bērni, uzskatīja par nebūtisku. Lai pierādītu diskriminācijas faktu, bija jāparāda, ka pasākumam salīdzinājumā ar iedzīvotāju vairākumu bija neproporcionāla un negatīva ietekme uz romu bērniem, nevis tas, ka pastāvēja diskriminācijas nodoms²⁵⁵.

²⁵⁴ ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 79. pants lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

²⁵⁵ *Ibid*, 175., 184. p.

Treškārt, saistībā ar rasu diskrimināciju EKT ir atzinusi, ka nav jāpierāda identificējama cietušā faktiskā esamība, un, pieļaujams, ka šo principu līdzīgos apstākļos var līdzvērtīgi piemērot citiem diskriminācijas iemesliem. ES tiesībās netiek prasīts, lai lietā būtu identificējams cietušais, turpreti ECT ir citi kritēriji; šajā tiesā šāda sūdzība neatbilstu ECK 34. panta pieņemamības kritērijam.

Piemērs. Lietā *Feryn* nebija iespējams pierādīt, ka kāda persona ir pieteikusies darbam un tās kandidatūra būtu tikusi noraidīta, un nebija iespējams atrast nevienu personu, kura apgalvotu, ka pieņēmusi lēmumu nepieteikties darbam minētās reklāmas dēļ. Citiem vārdiem, lietā nebija „identificējama” cietušā, un lieta tika nodota izskatīšanai Beļģijas vienlīdzības iestādē. EKT apgalvoja, ka nebija noteikti jāidentificē persona, kas būtu tikusi diskriminēta. Šāds ieteikums tika izteikts tāpēc, ka no reklāmas formulējuma bija skaidrs, ka personas, kam nav balta ādas krāsa, atturēsies pieteikties darbam, jo tās jau iepriekš zinās, ka viņu iesniegums nebūs sekmīgs. Saskaņā ar šo pieeju varētu pierādīt, ka tiesību akts vai politikas nostādne ir diskriminējoša, nenorādot faktisku cietušo.

Piemērs. „situācijas testu” gadījumos (apspriesti turpmāk) personas bieži piedalās, zinot vai sagaidot, ka pret viņiem tiks īstenota nelabvēlīga izturēšanās. Galvenais testu veikšanas nolūks nav saņemt attiecīgo pakalpojumu, bet vākt pierādījumus. Tas nozīmē, ka šīs personas nav „cietušie” šī jēdziena tradicionālajā nozīmē. Viņus uztrauc, lai tiktu īstenots likums, nevis kompensācija par nodarīto kaitējumu. Zviedrijas Augstākajā tiesā tika izskatīta lieta, kur jurisprudences studentu grupa naktsklubos un restorānos veica situāciju testus, un tiesa nolēma, ka arī personas, kuras piedalījās testos, drīkstēja celt tiesā prasību par diskrimināciju. Tomēr kompensācijas, ko varēja piespriest viņiem par labu, varēja samazināt, lai ņemtu vērā faktu, ka viņiem liegtais pakalpojums (t.i., ieeja konkrētās iestādēs) viņiem patiesībā nemaz nebija vajadzīgs²⁵⁶.

5.3. Statistikas un citu datu nozīme

Statistikas datiem var būt nozīmīgi sūdzības iesniedzēja argumentācijā par pieņemumu par diskrimināciju. Tā ir īpaši noderīga netiešās diskriminācijas pierādīšanai, jo šajās situācijās apskatāmie noteikumi vai prakse ārēji šķiet neitrāli.

²⁵⁶ Zviedrijas Augstākā tiesas 2008. gada 1. oktobra spriedums lietā T-2224-07 *Escape Bar and Restaurant pret Ombudsman against Ethnic Discrimination*. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 365-1; Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, 68. lpp.

Šādos gadījumos ir jāpievērš uzmanība noteikumu vai prakses sekām, lai pierādītu, ka tie ir neproporcionāli nelabvēlīgi noteiktām personu grupām salīdzinājumā ar citu līdzīgā situācijā esošu grupu. Statistikas datu iesniegšana ir saistīta ar pierādījumu sniegšanas pienākuma nodošanu pretējai pusei: ja dati liecina, piemēram, ka sievietes vai cilvēki ar invaliditāti ir nostādīti īpaši nelabvēlīgā situācijā, valstij būs jāsniedz cits pārliecinošs datu skaidrojums. ECT noformulēja šo pieeju lietā *Hoogendijk pret Nederlandi*:

„tiesa uzskata, ka, ja sūdzības iesniedzējs, pamatojoties uz neapstrīdētu oficiālu statistiku, spēj pierādīt, ka pastāv prima facie norāde par to, ka konkrēts noteikums faktiski ietekmē izteikti lielāku sieviešu nekā vīriešu īpatsvaru, lai gan tas ir neitrāli formulēts, atbildētājam publiskās varas iestādei jāpierāda, ka šie dati ir ar jebkādu dzimuma diskrimināciju nesaistītu objektīvu faktoru rezultāts.”

Izskatot statistikas datus, tiesas nav noteikušas stingras prasības attiecībā uz sliekšni, kādu jāsasniedz, lai uzskatītu, ka dati liecina, ka ir notikusi netiešā diskriminācija. EKT uzsver, ka ir iegūtajam rezultātam ir jābūt lielam. EKT judikatūras kopsavilkums ir pausts ģenerālvokāta Ležē [Léger] secinājumos *Nolte*, kur viņš izteicās par dzimumu diskrimināciju:

„Lai pasākumu varētu uzskatīt par diskriminējošu, tam jāietekmē „daudz vairāk sieviešu nekā vīriešu” [Rinner-Kuhn²⁵⁷] vai „ievērojami mazāku vīriešu īpatsvaru salīdzinājumā ar sievietēm” [Nimz²⁵⁸, Kowalska²⁵⁹] vai „ievērojami vairāk sieviešu nekā vīriešu” [De Weerd²⁶⁰].

Apskatot iztiesātās lietas, var secināt, ka ietekmēto sieviešu īpatsvaram jābūt īpaši izteiktam. Rinner-Kuhn lietā Tiesa secināja, ka ir radusies diskriminējoša situācija, kad pasākuma ietekmēto sieviešu īpatsvars bija 89%. Tāpēc šajā

257 EKT 1989. gada 13. jūlija spriedums lietā C-171/88 [1989] ECR 2743 *Rinner-Kuhn pret FWW Spezial-Gebäudereinigung*.

258 EKT 1991. gada 7. februāra spriedums lietā C-184/89 [1991] ECR I-297 *Nimz pret Freie und Hansestadt Hamburg*.

259 EKT 1990. gada 27. jūnija spriedums lietā C-33/89 [1990] ECR I-2591 *Kowalska pret Freie und Hansestadt Hamburg*.

260 EKT 1994. gada 24. februāra spriedums lietā C-343/92 [1994] ECR I-571 *De Weerd, nee Roks un citi pret Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen un citiem*.

gadījumā, ja rādītājs būtu aptuveni 60%, tas, iespējams būtu nepietiekams, lai pēc tā varētu secināt, ka ir notikusi diskriminācija”²⁶¹.

Piemērs. Lietā *Schönheit* darba ņēmēja, kura strādāja nepilnu darba laiku, apgalvoja, ka ir tikusi diskriminēta dzimuma dēļ²⁶². Pensijas netika aprēķinātas, pamatojoties uz nostrādāto laiku, un to apmēra atšķirības nozīmēja, ka nepilnu laiku strādājošajiem darba ņēmējiem faktiski maksāja mazāk pilnu darba laiku strādājošajiem darba ņēmējiem. Lietā tika izmantoti statistikas dati, kas liecināja, ka 87,9% nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju bija sievietes. Tā kā šis pasākums, lai gan bija neitrāls, negatīvi un neproporcionāli ietekmēja sievietes, EKT atzina, ka tas ļauj secināt par netiešo dzimumu diskrimināciju. Līdzīgi *Gerster* lietā par pieņemamu tika atzīts nelabvēlīgā situācijā ietekmēto nepilnu darba laiku strādājošo darba ņēmēju īpatsvars, no kuriem 87% bija sievietes²⁶³.

Piemērs. Lieta *Seymour-Smith* attiecas uz Apvienotās Karalistes likumu par nepamatotu atlaišanu, kas piešķīra īpašu aizsardzību darba ņēmējiem, kuri vairāk nekā divus gadus bez pārtraukuma bija strādājuši pie konkrētā darba devēja²⁶⁴. Sūdzības iesniedzēja apgalvoja, ka šis noteikums ir netieši diskriminējošs dzimuma dēļ, jo pastāvēja lielāka iespējamība, ka šim kritērijam atbildīs vīrieši, nevis sievietes. Šī lieta ir interesanta ar to, ka EKT ierosināja, ka netiešo diskrimināciju var pierādīt ar mazāku neproporcionalitātes pakāpi, „ja tā liecināja par stabilu un salīdzinoši nemainīgu ietekmēto vīriešu un sieviešu īpatsvara starpību ilgā laika posmā”. Tomēr, izskatot konkrētos lietas apstākļus, EKT norādīja, ka iesniegtie statistikas dati, saskaņā ar kuriem kritērijam atbilda 77,4% vīriešu un 68,9% sieviešu, neliecina, ka to sieviešu īpatsvars, kuras izpildītu noteikuma kritērijus, būtu ievērojami mazāks nekā attiecīgais vīriešu īpatsvars.

Piemērs. Lietā *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* sūdzības iesniedzēji, kuri bija romi, sūdzējās, ka viņu bērni tiekot izslēgti no nespécializētās izglītības sistēmas un ievietoti „speciālās” skolās, kas paredzētas skolēniem ar mācību vielas apguves grūtībām, pamatojoties uz piederību romu etniskajai grupai²⁶⁵. Romu

261 Ģenerālvadvokāta Ležē [Leger] 1995. gada 31. maija atzinums, 57.-58. p.: EKT 1995. gada 14. decembra spriedums lietā C-317/93 [1995] ECR I-4625 *Nolte*.

262 EKT 2003. gada 23. oktobra spriedums apvienotās lietās C-4/02 un C-5/02 [2003] ECR I-12575 *Hilde Schönheit pret Stadt Frankfurt am Main* un *Silvia Becker pret Land Hessen*.

263 EKT 1997. gada 2. oktobra spriedums lietā C-1/95 [1997] ECR I-5253 *Gerster pret Freistaat Bayern*.

264 EKT 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-167/97 [1999] ECR I-623 *R pret valsts sekretāru nodarbinātības jautājumos, ex parte Seymour-Smith un Perez*.

265 ECT 2007. gada 13. novembra spriedums lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

bērnu pārceļšana uz „speciālajām” skolām tika īstenota, pamatojoties uz testu rezultātiem, kas bija izstrādāti, lai noteiktu skolēnu prāta spējas. Neraugoties uz šo šķietami „neitrālo” pasākumu, testu specifikas dēļ romu skolēniem bija grūtāk iegūt testā apmierinošu rezultātu, kas dotu tiesības gūt izglītību nespēcijālizētajā izglītības sistēmā. ECT atzina šo apgalvojumu par pierādītu, atsaucoties uz statistikas datiem, kuri liecināja, ka „speciālajās” skolās tika ievietots īpaši liels īpatsvars romu izcelsmes skolēnu. Sūdzības iesniedzēju iesniegtie dati par viņu ģeogrāfisko reģionu liecināja, ka 50-56% speciālo skolu skolēnu bija romi, lai gan tie veidoja tikai apmēram 2% no kopējā izglītības sistēmā iesaistīto personu skaita. Starp publiskās varas iestāžu avotu sniegtie dati liecināja, ka valstī kopumā speciālās skolas apmeklēja 50-90% romu bērnu. ECT nosprieda, ka, lai gan dati nebija precīzi, tie parādīja, ka pasākumi ietekmēja „neproporcionāli lielu” daudzumu romu bērnu, ņemot vērā viņu nelielo īpatsvaru kopējā iedzīvotāju skaitā²⁶⁶.

Šķiet, ka neproporcionālu ietekmi uz aizsargājamu grupu var pierādīt arī tad, ja statistikas dati nav pieejami vispār, bet pieejamie avoti ir ticami un apstiprina veikto analīzi.

Piemērs. Lietā *Opuz pret Turciju* tika izskatīts jautājums par personu, attiecībā uz kuru bija pieejama informācija par iepriekšēju vardarbību ģimenē, kurš vairākas reizes piekāva savu sievu un sievasmāti, kā rezultātā iestājās sievasmātes nāve²⁶⁷. ECT nosprieda, ka valsts nav pasargājusi sūdzības iesniedzēju un viņas māti no cietsirdīgas un pazemojošas izturēšanās, kā arī sievasmātes dzīvību. Tiesa arī atzina, ka valsts ir diskriminējusi sūdzības iesniedzējus, jo aizsardzība viņām netika nodrošināta tāpēc, ka viņas bija sievietes. Tiesa šādi secināja, daļēji pamatojoties uz pierādījumiem par to, ka no vardarbības ģimenē cietušās bija galvenokārt sievietes, un datiem, kas apstiprināja, ka valsts tiesas ir maz izmantojušas tām piešķirtās pilnvaras, lai izdotu rīkojumus, kuru mērķis būtu aizsargāt cietušos pret vardarbību ģimenē. Šis gadījums bija interesants ar to, ka ECT netika iesniegta statistika, kas apliecinātu, ka no vardarbības ģimenē cieš galvenokārt sievietes, un tika arī norādīts, ka organizācija Amnesty International ir apstiprinājusi, ka par to nav ticamu datu. Tomēr ECT bija gatava pieņemt situācijas novērtējumu, ko sniedza Amnesty International – nevalstiskā

²⁶⁶ ECT 2007. gada 13. novembra sprieduma 18., 196.-201. pants lietā nr. 57325/00 *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC].

²⁶⁷ ECT 2009. gada 9. jūnija spriedums lietā nr. 33401/02 *Opuz pret Turciju*.

organizācija ar labu reputāciju, kā arī ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja, proti, ka vardarbība pret sievietēm Turcijā bija nozīmīga problēma.

Jāņem vērā, ka, lai pierādītu netiešās diskriminācijas gadījumus, ne vienmēr būs vajadzīgi statistikas dati. Tas, vai apgalvojuma pierādīšanai vajadzīgi statistikas dati, ir atkarīgs no lietas apstākļiem. Jo īpaši var būt pietiekami sniegt pierādījumus par citu tai pašai aizsargājamai kategorijai piederīgo paražām vai uzskatiem.

Piemērs. Lietā *Oršuš un citi pret Horvātiju* dažas skolas bija izveidojušas klases, kurās apgūtās mācību programmas apjoms bija mazāks nekā parastās klasēs²⁶⁸. Tika apgalvots, ka šajās klasēs mācās neproporcionāli liels skaits romu skolēnu, tāpēc šāda prakse bija netiešā diskriminācija etniskās piederības dēļ. Publiskās varas iestādes apstrīdēja, ka šīs klases tika veidotas, pamatojoties uz horvātu valodas prasmi, un, ka skolēniem sasniedzot pietiekamu valodas prasmes līmeni, tie tiks pārcelti uz parastajām klasēm. ECT noskaidroja, ka atšķirībā no lietas *D.H.*, statistika neļāva izvirzīt pieņēmumu par diskrimināciju. Vienā skolā 44% skolēnu bija romi, no kuriem 73% mācījās tikai no romu bērniem komplektētā klasē. Citā skolā mācījās 10% romu, no kuriem 36% mācījās tikai no romu bērniem komplektētā klasē. Tas apstiprināja, ka nebija vispārējas politikas, saskaņā ar kuru romu skolēni automātiski tiktu iedalīti atsevišķās klasēs. Turpinot, ECT norādīja, ka bija iespējams pamatot apgalvojumu par netiešo diskrimināciju, neizmantojot statistikas datus. Šajā gadījumā tika ņemts vērā fakts, ka pasākums bērnu iedalīšanai atsevišķās klasēs, pamatojoties uz nepietiekamu horvātu valodas prasmi, attiecās tikai uz romu skolēniem. Attiecīgi varēja izvirzīt pieņēmumu par atšķirīgu attieksmi.

Piemērs. Slovēnijas Vienlīdzības principa aizsardzības biroja izskatīta lieta, kas attiecās uz darba devēju, kurš darba ņēmējiem nodrošināja maltītes, kurās bieži bija arī no cūkgaļas vai cūku taukiem iegūti produkti. Darba ņēmējs, kurš bija musulmanis, lūdza tā vietā viņam piešķirt ikmēneša pusdienu piemaksu, lai viņš varētu iegādāties pārtiku sev pats; šādu piemaksu darba devējs piešķīra tikai darba ņēmējiem, kuri varēja pierādīt, ka viņiem jāievēro cits uztura režīms medicīnisku apsvērumu dēļ²⁶⁹. Šis bija netiešās diskriminācijas gadījums, jo šķietami neitrāla prakse neizbēgami negatīvi ietekmēja musulmaņus, kam ir

268 ECT 2010. gada 16. marta sprieduma^{152-153.} pants lietā nr. 15766/03 *Oršuš un citi pret Horvātiju* [GC].

269 Vienlīdzības principa aizsardzības iestāde (Slovēnija), lēmuma Nr. UEM-0921-1/2008-3, 2008. gada 28. augusts. Kopsavilkums angļu valodā pieejams portālā FRA Infoportal, lieta 364-1; Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma 8. numurā (2009. gada jūlijs) „European Anti-Discrimination Law Review”, 64. lpp.

aizliegts uzturā izmantot cūkgaļu. Ņemot vērā lietas apstākļus, nebija jāizmanto statistikas dati, lai pierādītu, ka noteikums negatīvi ietekmē musulmaņus, jo bija viegli noskaidrot, ka musulmaņiem ir aizliegts ēst cūkgaļu, atsaucoties uz iecībām par viņu reliģiskajām paražām.

Piemērs. Apvienotās Karalistes tiesās ierosinātā lietā tika izskatīts gadījums saistībā ar darba devēju, kas aizliedza virs darbinieka uniformas nēsāt rotaslietas (ieskaitot reliģisku iemeslu dēļ)²⁷⁰. Darba ņēmēja, kura bija kristiete, apgalvoja, ka šāda prasība esot diskriminācija reliģijas dēļ, jo viņai tika aizliegts nēsāt krustiņu. Izskatot lietu un tās turpmākās apelācijas sūdzības, tiesu iestādes bija gatavas atzīt šādu prasību par netiešo diskrimināciju reliģisku iemeslu dēļ, ja sūdzības iesniedzēja pierādītu, ka krusta formas piekariņa nēsāšana bija kristiešu ticības prasība. Šim nolūkam Nodarbinātības tribunāls konsultējās ar kristiešu paražu ekspertiem, nevis mēģināja iegūt statistikas datus par kristiešu skaitu, kuri darbā nēsā reliģiskus simbolus.

Svarīgākie aspekti

- Mazāk labvēlīgās attieksmes motīvs ir nebūtisks; svarīga ir attieksmes ietekme.
- Saskaņā ar ES tiesībām nav jānosaka identificējams cietušais.
- Sākotnēji pierādījumu sniegšanas pienākums izvirzīt pierādījumus, kas apliecinātu diskriminācijas faktu, ir sūdzības iesniedzējam.
- Lai varētu izdarīt pieņēmumu par diskrimināciju, var izmantot statistikas datus.
- Pēc tam pierādījumu sniegšanas pienākums tiek uzlikts iespējamajam pārkāpējam, kam jāsniedz pierādījumi, kuri apliecinātu, ka mazāk labvēlīgā attieksme nav tikusi pamatota uz kādu no aizsardzības iemesliem.
- Pieņēmumu par diskrimināciju var atspēkot, pierādot: ka cietušais nav salīdzināmajam elementam līdzīgā situācijā; vai ka atšķirīgā attieksme ir pamatota uz objektīvu faktoru, kas nav saistīts ar aizsardzības iemeslu. Ja pārkāpējs nespēj atspēkot šo pieņēmumu, tas tomēr var mēģināt attaisnot atšķirīgo attieksmi.

²⁷⁰ Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 2010. gada 12. februāra spriedums lietā [2010] EWCA Civ 80 *Eweida pret British Airways Plc*.

Papildu uzziņai

Bragoī, „La discrimination indirecte implique le transfert de la charge de la preuve au gouvernement défendeur : CourEDH, Gde Ch., D.H. et autres c. République tchèque, 13 novembre 2007”, 8 *L'Europe des libertés : revue d'actualité juridique*, (2008) 25, 18-19. lpp.

ERRC/Interights/MPG, *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), Chapter 4 „Strategic Litigation in Practice”.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (London, Interights, 2005), 4. nodaļa „Procedure: Making a Discrimination Claim”.

No. 5 2007/3 *Horizons Stratégiques* „La discrimination saisie sur le vif: Le testing” (periodisks izdevums, kurā ir vairāki raksti par „situāciju testiem”), pieejams tīmekļa vietnē www.cairn.info/revue-horizons-strategiques-2007-3.htm.

Schiek, Waddington and Bell, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law* (Oxford, Hart Publishing, 2007), 8.5.1.E nodaļa „Situation Testing”.

Eiropas tieslietu ekspertu tīkla diskriminācijas aizlieguma jomā izdevuma numurs *Measuring Discrimination: Data Collection and EU Equality Law* (Luksemburga, Publikāciju birojs, 2007.g.), 3. nodaļa „The role of data in ensuring compliance with equal treatment law”.

Lietu saraksts

Starptautiskās Tiesas judikatūra

<i>Nottebohm (Lihtenšteina pret Gvatemalu) [1955]</i> ICJ Reports, 4, 23, 1955. gada 6. aprīlis	104
--	-----

Eiropas Kopienų Tiesas judikatūra

<i>Abrahamsson and Leif Anderson pret Elisabet Fogelqvist</i> , lietā C-407/98 [2000]	40
<i>Allonby pret Accrington un Rossendale College</i> , lietā C-256/01 [2004]	24
<i>Angelidaki un citi pret Organismos Nomarkhiaki Aftodiikisi Rethimnis</i> , lietā C-378/07 [2009]	52
<i>Barber pret Guardian Royal Exchange Assurance Group</i> , lietā C-262/88 [1990]	67
<i>Bilka-Kaufhaus GmbH pret Weber Von Hartz</i> , lietā 170/84 [1986]	45
<i>Blaizot pret Université de Liège un citiem</i> , lietā 24/86 [1988]	67
<i>Burton pret British Railways valdi</i> , lietā 19/81 [1982]	66
<i>Casagrande pret Landeshauptstadt München</i> , lietā 9/74 [1974]	71
<i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret Firma Feryn NV</i> , lietā C-54/07 [2008]	121
<i>Chacon Navas pret Eurest Colectividades SA</i> , lietā C-13/05 [2006]	98
<i>Chen pret Secretary of State for the Home Department</i> , lietā C-200/02 [2004]	133
<i>Coleman pret Attridge Law and Steve Law</i> , lietā C-303/06 [2008]	28

<i>De Weerd, nee Roks un citi pret Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen un citiem, lietā C-343/92 [1994]</i>	94, 127
<i>De Weerd, nee Roks, and others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and others, lietā C-343/92 [1994]</i>	31
<i>Defrenne pret SABENA, lietā 43/75 [1976]</i>	88
<i>Dekker pret Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus, lietā C-177/88 [1990]</i>	26
<i>Fiorini (nee Cristini) pret SNCF, lietā 32/75 [1975]</i>	70
<i>Garland pret British Rail Engineering Limited, lietā 12/81 [1982]</i>	66
<i>Gerster pret Freistaat Bayern, lietās C-1/95 [1997] ECR I-5253, 1997. gada 2. oktobra</i>	128
<i>Gravier pret Ville de Liege un citiem, lietā 293/83 [1985]</i>	67
<i>Groener pret Minister for Education and the Dublin Vocational Educational Committee, lietā C-379/87 [1989]</i>	111
<i>Hilde Schönheit pret Stadt Frankfurt am Main un Silvia Becker pret Land Hessen, Joined lietās C-4/02 and C-5/02 [2003]</i>	30
<i>Hilde Schönheit pret Stadt Frankfurt am Main un Silvia Becker pret Land Hessen, Joined lietās C-4/02 un C-5/02 [2003] 7</i>	128
<i>Hill un Stapleton pre. The Revenue Commissioners and Department of Finance, lietā C-243/95 [1998]</i>	79
<i>Jamstalldhetsombudsmannen pret Orebro Lans Landsting, lietā C-236/98 [2000]</i>	66
<i>Johnston pret Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, lietā 222/84 [1986]</i>	47
<i>K.B. pret NHS, lietā C-117/01 [2004]</i>	90
<i>Kalanke pret Freie Hansestadt Bremen, lietā C-450/93 [1995]</i>	40
<i>Kohll pret Union des Caisses de Maladie, lietā C-158/96, [1998]</i>	74
<i>Komisija pret Franciju, lietā 318/86 [1988]</i>	48
<i>Komisija pret Franciju, lietā C-35/97 [1998]</i>	71
<i>Komisija pret Vāciju, lietā 248/83 [1985]</i>	47
<i>Kowalska pret Freie un Hansestadt Hamburg, lietā C-33/89 [1990]</i>	31
<i>Kowalska pret Freie und Hansestadt Hamburg, lietā C-33/89 [1990]</i>	127

<i>Kreil pret Bundesrepublik Deutschland</i> , lietā C-285/98 [2000].....	50
<i>Kriminālvajāšana pret Even</i> , lietā 207/78 [1979].....	70
<i>Kriminālvajāšana pret Mutsch</i> , lietā 137/84 [1985].....	71
<i>Lewen pret Denda</i> , lietā C-333/97 [1999].....	67
<i>Lommers pret Minister van Landbouw</i> , lietā C-476/99 [2002]	66
<i>Mahlburg pret Land Mecklenburg-Vorpommern</i> , lietā C-207/98 [2000].....	48
<i>Marschall pret Land Nordrhein-Westfalen</i> , lietā C-409/95 [1997].....	40
<i>Maruko pret. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> , lietā C-267/06 [2008].....	27
<i>Matteucci pret Communaute Francaise de Belgique</i> , lietā 235/87 [1988]	71
<i>Megner un Scheffel pret Innungskrankenkasse Vorderpfalz</i> , lietā C-444/93 [1995].....	94
<i>Meyers pret Adjudication Officer</i> , lietā C-116/94 [1995]	135
<i>Müller Fauré pret Onderlinge Waarborgmaatschappij</i> , lietā C-385/99 [2003].....	74
<i>Nimz pret Freie un Hansestadt Hamburg</i> , lietā C-184/89 [1991]	31
<i>Nimz pret Freie und Hansestadt Hamburg</i> , lietā C-184/89 [1991].....	127
<i>Nolte pret Landesversicherungsanstalt Hannover</i> , lietā C-317/93 [1995].....	94
<i>Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover</i> , lietā C-317/93 [1995].....	31
<i>P pret S un Kornvolas pilsētas domi</i> , lietā C-13/94 [1996]	29
<i>Palacios de la Villa pret Cortefiel Servicios SA</i> , lietā C-411/05 [2007].....	52, 66
<i>Peerbooms pret Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen</i> , lietā C-157/99 [2001].....	74
<i>R pret Secretary of State for Employment, ex parte Seymour-Smith un Perez</i> , lietā C-167/97 [1999].....	128
<i>Reina pret Landeskreditbank Baden- Württemberg</i> , lietā 65/81 [1982]	71
<i>Richards pret Secretary of State for Work and Pensions</i> , lietā C-423/04 [2006].....	25
<i>Richards pret Secretary of State for Work and Pensions</i> , lietā C-423/04 [2006].....	91
<i>Rinner-Kuhn pret FWW Spezial-Gebaudereinigung</i> , lietā C-171/88 [1989].....	31
<i>Rinner-Kuhn pret FWW Spezial-Gebaudereinigung</i> , lietā C-171/88 [1989].....	127
<i>Sabbatini pret Eiropas Parlamentu</i> , lietā 20/71 [1972].....	67
<i>Sahlstedt un citi pret Komisiju</i> , lietā C-362/06 [2009]	77
<i>Schnorbus pret Land Hessen</i> , lietā C-79/99 [2000].....	65, 93

<i>Sirdar pret The Army Board un Secretary of State for Defence</i> , lietā C-273/97 [1999].....	49
<i>Susanna Brunnhofer pret Bank der österreichischen Postsparkasse AG</i> , lietā C-381/99 [2001]	123
<i>Vassilakis un citi pret Dimos Kerkyras</i> , lietā C-364/07 [2008].....	77
<i>Webb pret EMO Cargo (UK) Ltd</i> , lietā C-32/93 [1994].....	26

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra

<i>97 Jehovas liecinieku Gldani draudzes locekļi un četri citi pret Gruziju</i> (nr. 71156/01), 2007. gada 3. maija.....	83
<i>Abdulaziz, Cabales un Balkandali pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 9214/80, 9473/81 and 9474/81), 1985. gada 28. maija.....	106
<i>Alujer Fernandez un Caballero García pret Spāniju</i> (dec.) (nro. 53072/99), 2001. gada 14. jūnija	108
<i>Anakomba Yula pret Beļģiju</i> (nr. 45413/07), 2009. gada 10. marta.....	78
<i>Anakomba Yula pret Beļģiju</i> (nr. 45413/07), 2009. gada 10. marta.....	105
<i>Andrejeva pret Latviju</i> [GC] (No. 55707/00), 2009. gada 18. februāra	63
<i>Andrejeva pret Latviju</i> [GC] (nr. 55707/00), 2009. gada 18. februāra.....	72
<i>Andrejeva pret Latviju</i> [GC] (nr. 55707/00), 2009. gada 18. februāra.....	107
<i>Aziz pret Kipru</i> (nr. 69949/01), 2004. gada 22. jūnija	27
<i>Bączkowski un citi pret Poliju</i> (nr. 1543/06), 2007. gada 3. maija.....	35
<i>Bączkowski un citi pret Poliju</i> (nr. 1543/06), 2007. gada 3. maija.....	81
<i>Balsytė-Lideikienė pret Lietuvu</i> (nr. 72596/01), 2008. gada 4. novembra	83
<i>Barrow pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 42735/02), 2006. gada 22. augusta	93
<i>Bigaeva pret Grieķiju</i> (nr. 26713/05), 2009. gada 28. maija.....	68
<i>Bouamar pret Beļģiju</i> (nr. 9106/80), 1988. gada 29. februāra	84, 101
<i>Buckley pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 20348/92), 1996. gada 25. septembra	74
<i>Burden pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (nr. 13378/05), 2008. gada 29. aprīļa	22, 25, 45
<i>C. pret Beļģiju</i> (nr. 21794/93), 1996. gada 7. augusta	106
<i>Carson un citi pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (No. 42184/05), 2010. gada 16. marta	22, 25
<i>Carson un citi pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (nr. 42184/05), 2010. gada 16. marta	62, 106

<i>Castells pret Spāniju</i> (nr. 11798/85), 1992. gada 23. aprīļa.....	81, 115
<i>Cha'are Shalom Ve Tsedek pret Franciju</i> [GC] (nr. 27417/95), 2000. gada 27. jūnija.	109
<i>Chahal pret Apvienoto Karalisti</i> (nr.22414/93), 1996. gada 15. novembra	107
<i>Chassagnou un citi pret Franciju</i> (nr. 25088/94), 1999. gada 29. aprīļa	113
<i>D.G. pret Īriju</i> (nr. 39474/98), 2002. gada 16. maija.....	84, 101
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC] (No. 57325/00),	
2007. gada 13. novembra sprieduma	22, 29, 30, 31, 72
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC] (nr. 57325/00), 13 November 2007	123, 125
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC] (nr. 57325/00),	
2007 gada 13. novembra	128
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC] (nr. 57325/00),	
2007. gada 13. novembra	129
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC] (nt. 57325/00),	
2007 gada 13. novembra	22, 29, 30, 31, 72, 123, 125
<i>Dahlab pret Šveici</i> (dec.) (nr. 42393/98), 2001. gada 15. februāra.....	111
<i>Danilenkov un citi pret Krieviju</i> (nr. 67336/01), 2009. gada 30. jūlija.....	58
<i>Danilenkov un citi pret Krieviju</i> (nr. 67336/01), 2009. gada 30. jūlija.....	116
<i>Demir un Baykara pret Turciju</i> (nr. 34503/97), 2008. gada 12. novembra.....	58
<i>Đokić pret Bosniju un Hercegovinu</i> (nr. 6518/04), 2010. gada 27. maija	76
<i>Dudgeon pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 7525/76), 1981. gada 22. oktobra.....	96
<i>E.B. pret Franciju</i> [GC] (nr. 43546/02), 2008. gada 22. janvāra	62, 79
<i>E.B. pret Franciju</i> [GC] (nr. 43546/02), 2008. gada 22. janvāra	81, 96
<i>Engel un citi pret Nīderlandi</i> (nr. 5100/71, 5101/71,	
5102/71, 5354/72 un 5370/72), 1976. gada 8. jūnija.....	116
<i>Féret pret Beļģiju</i> (nr. 15615/07), 2009. gada 16. jūlija	83
<i>Fretté pret Franciju</i> (nr. 36515/97), 2002. gada 26. februāra	96
<i>gada 16. septembra spriedumu lietā nr. 17371/90 Gaygusuz pret Austriju.....</i>	24, 72
<i>gada 18. februāra spriedums</i>	
lietā nr. 12313/86 Moustaquim pret Beļģiju	23, 63, 106, 107
<i>Gaygusuz pret Austriju</i> (nr. 17371/90), 1996. gada 16. septembra.....	24, 63, 72, 107
<i>Glor pret Šveici</i> (nr. 13444/04), 2009. gada 30. aprīļa.....	98
<i>Goodwin pret Apvienoto Karalisti</i> , [GC] (nr. 28957/95), 2002. gada 11. jūlija.....	91
<i>Goodwin pret Apvienoto Karalisti</i> , [GC] (nro. 28957/95), 2002. gada 11. jūlija	91
<i>Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani pret Itāliju</i> (nr. 2)	
(nr. 26740/02), 2007. gada 31. maija.....	116

<i>Handyside pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 5493/72), 1976. gada 7. decembra.....	114
<i>Hasan un Chaush pret Bulgāriju</i> [GC] (nr. 30985/96), 2000. gada 26. oktobra	110
<i>Hoogendijk pret Nīderlandi (Admissibility)</i> (nr. 58641/00), 2005. gada 6. janvāra.....	22
<i>K.H. un citi pret Slovākiju</i> (nr. 32881/04), 2009. gada 28. aprīļa.....	72
<i>Köse un citi pret Turciju</i> (dec.) (nr. 26625/02), 2006. gada 24. janvāra.....	110
<i>Koua Poirrez pret Franciju</i> (nr. 40892/98), 2003. gada 30. septembra.....	63, 72, 108
<i>Koua Poirrez pret Franciju</i> (nr. 40892/98), 2003. gada 30. septembra.....	63, 72, 108
<i>L pret Lietuvu</i> (nr. 27527/03), 2007. gada 11. septembra.....	91
<i>Le Pen pret Franciju</i> (nr. 18788/09), 2010. gada 20. aprīļa	83
<i>Lieta, kas saistīta ar dažiem tiesību aspektiem attiecībā uz valodu pielietojumu Beļģijas izglītības iestādēs, pret Beļģiju</i> (nr. 1474/62 and others), 1968. gada 23. jūlija	111
<i>Loizidou pret Turciju</i> (nr. 15318/89), 1996. gada 18. decembra.....	58
<i>Luczak pret Poliju</i> (nr. 77782/01), 2007. gada 27. novembra.....	24
<i>Maskavas saentoloģijas baznīca pret Krieviju</i> (nr. 18147/02), 2007. gada 5. aprīļa.....	110
<i>Mazurek pret Franciju</i> (nr. 34406/97), 2000. gada 1. februāra.....	79, 80, 113
<i>Moldovan un citi pret Rumāniju</i> (nr. 2) (nr. 41138/98 un 64320/01), 2005. gada 12. jūlija.....	76, 78
<i>Moustaquim pret Beļģiju</i> (nr. 12313/86), 1991. gada 18. februāra.....	23, 106
<i>Muñoz Díaz pret Spāniju</i> (nr. 49151/07), 2009. gada 8. decembra.....	79
<i>Nachova un citi pret Bulgāriju</i> [GC] (nr. 43577/98 un 43579/98), 2005. gada 6. jūlija.....	82, 82, 123, 124
<i>Opuz pret Turciju</i> (nr. 33401/02), 2009. gada 9. jūnija.....	29, 84, 129
<i>Oršuš un citi pret Horvātiju</i> [GC] (nr. 15766/03), 2010. gada 16. marta.....	72, 130
<i>Paraskeva Todorova pret Bulgāriju</i> (nr. 37193/07), 2010. gada 25. marta.....	35, 77
<i>Paraskeva Todorova pret Bulgāriju</i> (nr. 37193/07), 2010. gada 25. marta.....	35, 77
<i>Petrov pret Bulgāriju</i> (nr. 15197/02), 2008. gada 22. maija.....	116
<i>Pretty pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 2346/02), 2002. gada 29. aprīļa.....	36, 100
<i>Price pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 33394/96), 2001. gada 10. jūlija.....	99
<i>Rasmussen pret Dāniju</i> (nr. 8777/79), 1984. gada 28. novembra	79, 80

<i>S.L. pret Austriju</i> (nr. 45330/99), 2003. gada 22. janvāra.....	96
<i>Sahin pret Vāciju</i> [GC] (nr. 30943/96), 2003. gada 8. jūlija	80, 116
<i>Sahin v. Germany</i> [GC] (No. 30943/96), 8 July 2003.....	80, 116
<i>Schwizgebel pret Šveici</i> (nr. 25762/07), 2010. gada 10. jūnija.....	100
<i>Šečić pret Horvātiju</i> (nr. 40116/02), 2007. gada 31. maija	82
<i>Sejdić un Finci pret Bosniju un Hercegovinu</i> [GC] (nrs. 27996/06 un 34836/06), 2009. gada 22. decembra.....	103, 104
<i>Sidabras un Džiautas pret Lietuvu</i> (nr. 55480/00 un 59330/00), 2004. gada 27. jūlija	62, 68
<i>Sidabras un Džiautas pret Lietuvu</i> (nr. 55480/00 un 59330/00), 2004. gada 27. jūlija5	62, 68
<i>Slawomir Musiał pret Poliju</i> (nr. 28300/06), 2009. gada 20. janvāra.....	72
<i>Smith un Grady pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 33985/96 un 33986/96), 1999. gada 27. septembra.....	76
<i>Sociālistiskā partija un citi pret Turciju</i> (nr. 21237/93), 1998. gada 25. maija	81
<i>Sommerfeld pret Vāciju</i> [GC] (No. 31871/96), 2003. gada 8. jūlija.....	80, 116
<i>Sommerfeld pret Vāciju</i> [GC] (nr. 31871/96), 2003. gada 8. jūlija.....	61, 79
<i>Stec un citi pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (nr. 65731/01 un 65900/01), 2006. gada 12. aprīļa.....	63
<i>Stec un citi pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (nr. 65731/01 un 65900/01), 2006. gada 12. aprīļa.....	93
<i>Steel un Morris pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 68416/01), 2005. gada 15. februāra....	115
<i>T. pret Apvienoto Karalisti</i> [GC] (nr. 24724/94), 1999. gada 16. decembra.....	22, 25, 36 62, 63, 93, 100, 101, 116
<i>Timišev pret Krieviju</i> (nr. 55762/00 un 55974/00), 2005. gada 13. decembra	103, 104, 123, 123
<i>Turan Cakir pret Beļģiju</i> (nr. 44256/06), 2009. gada 10. marta.....	82, 82
<i>Ünal Tekeli pret Turciju</i> (nr. 29865/96), 2004. gada 16. novembra	89
<i>Van Kück pret Vāciju</i> (nr. 35968/97), 2003. gada 12. jūnij	92
<i>Walker pret Apvienoto Karalisti</i> (nr. 37212/02), 2006. gada 22. augusta.....	93
<i>Weller pret Ungāriju</i> (nr. 44399/05), 2009. gada 31. marta.....	28, 63, 115
<i>Weller pret Ungāriju</i> (nr. 44399/05), 2009. gada 31. marta.....	28, 63, 115
<i>Willem pret Franciju</i> , (nr. 10883/05), 2009. gada 16. jūlija	83
<i>Wintersberger pret Austriju</i> (No. 57448/00), 2004. gada 5. februāra	42

<i>Zarb Adami pret Maltu</i> (nr. 17209/02), 2006. gada 20. jūnija.....	29
<i>Zarb Adami pret Maltu</i> (nr. 17209/02), 2006. gada 20. jūnija.....	61
<i>Zarb Adami pret Maltu</i> (nr. 17209/02), 2006. gada 20. jūnija.....	89
<i>Zeibek pret Grieķiju</i> (nr. 46368/06), 2009. gada 9. jūlija	105

Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūra

<i>Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) pret Bulgāriju</i> (Complaint nr. 41/2007), 2008. gada 3. jūnija.....	122
<i>SUD Travail Affaires Sociales pret Franciju</i> (Complaint nr. 24/2004), 2005. gada 8. novembra	122

Cilvēktiesību komitejas judikatūra

<i>Diergaardt and Others v. Namibia</i> , Communication No. 760/1997, 6 September 2000.....	112
--	-----

Valsts tiesu judikatūra

Austrija - Bezirksgericht Döbling, GZ 17 C 1597/05f-17, 2006. gada.....	74
Austrija - Vienlīdzīgas attieksmes komisija, III senāts.....	103
Beļģija - Correctionele Rechtbank van Antwerpen 2004. gada 6. decembra lēmums.....	75
Bulgārija - tiesas 2006. gada 21. jūnija lēmums Nr. 164 civillietā Nr. 2860/2006., Sofia Regional Court, 21 June 2006.....	34
Ciprus - Ref. A.K.I. 37/2008, Equality Body, 2008. gada 8. oktobris.....	37
Francijas - <i>Boutheiller c. Ministère de l'éducation</i> , Judgment Nr. 0500526-3, Ruānas Administratīvā tiesa, 2008. gada 24. jūnijs.....	37
Francijas - Kasācijas tiesas krimināllietu palāta, Nr. M 08-88.017 un Nr. 2074, 2009. gada 7. aprīlis.....	74
Francijas - <i>Lenormand v. Balenci</i> , No. 08/00907, Nīmas Apelāciju tiesa, 2008. gada 6. novembris	74

Slovēnija - Advocate of the Principle of Equality, Decision No. UEM-0921-1/2008-3, 2008. gada 28. augusts.....	130
Somija - Vāsas Administratīvais tribunāls, Vaasan Hallinto-oikeus - 04/0253/3.....	51
UK - <i>Amicus MSF Section, R (on the application of) v. Secretary of State for Trade and Industry</i> , UK High Court, 2004 gada 26. aprīlis	51
UK - <i>Eweida pret British Airways Plc</i> , UK Court of Appeal, 2010. gada 12. februāra	131
UK - <i>Islington London Borough Council pret Ladele (Liberty intervening)</i> , UK Court of Appeal, 2010. gada 12. februāra	109
UK - <i>James pret Eastleigh Borough Council</i> [1990] UK House of Lords 1990 gada 14. jūnija spriedums lietā nr. 619.....	26
UK - <i>MacCulloch pret Imperial Chemical Industries Plc</i> , UK Employment Appeals Tribunal, 2008. gada 22. jūlija spriedums	53
Ungārija - Vienlīdzīgas attieksmes iestādes, lēmums Nr. 654, gada 20.decembre...	33
Ungārija - Vienlīdzīgas attieksmes iestāde, lieta nr. 72, 2008. gada aprīlis.....	73
Zviedrijas - <i>Escape Bar and Restaurant v. Ombudsman against Ethnic Discrimination T-2224-07</i> , Supreme Court, 2008. gada 1. oktobris.....	73
Zviedrijas - <i>HomO</i> 2006. gada 21. jūnija lēmums, lietas Nr. 262/06	95
Zviedrijas - <i>Ombudsman Against Discrimination on Grounds of Sexual Orientation v. A.S.</i> , lieta Nr. T-3562-06, Svea Court of Appeal, 2008. gada 11. februāri.....	33, 74

Juridisko tekstu saraksts

Starptautiskie instrumenti

Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (1950. gada 4. novembris)

Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām
(1966. gada 16. decembris)

Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām
(1966. gada 16. decembris)

ANO Konvencija pret spīdzināšanu (1975. gada 9. decembris)

ANO Konvencija par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu
(1969. gada 4. janvāris)

ANO Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu
(1979. gada 18. decembris)

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (2006. gada 13. decembris)

ANO Bērnu tiesību konvencija (1989. gada 20. novembris)

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (1948. gada 10. decembris)

ES instrumenti

Eiropas Savienības Pamattiesību harta (2000. gada 7. decembris)

Komisijas rekomendācija 92/131/EEK par sieviešu un vīriešu cieņas aizsardzību darbavietā (1991. gada 27. novembris)

Padomes deklarācija par Komisijas rekomendācijas ieviešanu attiecībā uz sieviešu un vīriešu cieņas aizsargāšanu darbavietā, ieskaitot rīcības kodeksu seksuālās uzmākšanās novēršanai (1991. gada 19. decembris)

Padomes Direktīva 79/7/EEK par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos (1978. gada 19. decembris)

Padomes Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (2000. gada 27. novembris)

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/54/EK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādāta versija) (2006. gada 5. jūlijs)

Padomes Direktīva 76/207/EEK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz darba iespējām, profesionālo izglītību un paaugstināšanu amatā, kā arī darba nosacījumiem (1976. gada 9. februāris)

Padomes Direktīva 2004/113/EK par vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem (2004. gada 13. decembris)

Padomes Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības (2000. gada 29. jūnijs)

Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (2007. gada 13. decembris)

Kompaktdiskā pieejamie papildu materiāli

- i. Padomes Direktīva 79/7/EEK par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos (1978. gada 19. decembris) [DE – EN – FR]
- ii. Edel, *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, No. 22, 2010 [EN - FR]
- iii. Eiropas Komisija, *Combating Discrimination: A Training Manual*, 2006. g. [DE – EN – FR]
- iv. European Network of Equality Bodies (Equinet), „Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice”, Volume I [EN - FR], Volume II [EN - FR], Volume III [EN - FR], Volume IV [EN]
- v. Eiropas sadarbības tīkls līdztiesības organizācijām (Equinet), „Combating Discrimination in Goods and Services” [EN - FR]
- vi. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA), *The impact of the Racial Equality Directive. Views of trade unions and employers in the European Union*, 2010 [EN]
- vii. Gadījumbūtījumi par Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13. un 14. pantu, kā arī ECK 1. protokola 1. pantu [DE – EN – FR]
- viii. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietu izlases kopsavilkumi ungāru valodā [HU]

Tiešsaistes avoti

Avots	Adrese tiešklī ²⁷⁰
Eiropas Padomes tīmekļa vietne „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”	www.coehelp.org
Eiropas Padomes tīmekļa vietne „Cilvēktiesību mācību līdzekļi juristiem”	www.equineteurope.org/equinetpublications.html
Eiropas tieslietu ekspertu tīkls diskriminācijas aizlieguma jomā, dok. „New Report”	www.non-discrimination.net/news
Grgić, Mataga, Longar and Vilfan, <i>The right to property under the ECHR</i> , Human Rights Handbook, No 10, 2007	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2123
Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Protokols Nr. 12 (ETS Nr. 177), skaidrojošais ziņojums, 22. p.	http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm
Kilkelly, <i>The Right to Respect for Private and Family Life</i> , Human Rights Handbooks, No. 1, 2001	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=1636
Equinet, <i>Combating Discrimination in Goods and Services</i>	www.equineteurope.org/68.html
Jogjakartas principi starptautisko cilvēktiesību piemērošanai attiecībā uz seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti	www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm

²⁷⁰ Visas hipersaites tika skatīti Mar 10, 2011.

Avots	Adrese tīmeklī
Portāls FRA InfoPortal	http://infoportal.fra.europa.eu
FRA ziņojums The impact of the Racial Equality Directive. Views of trade unions and employers in the European Union	http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/pub_racial_equal_Directive_en.htm
15. gadījumpētījums „Romu vīriešu arests, pirmstiesas aizturēšana un slikta apiešanās ar viņu”	www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=2
Murdoch, <i>Freedom of Thought, Conscience and Religion</i> , Human Rights Handbooks, Nr. 2, 2007. g.	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122
EP cilvēktiesību rokasgrāmata	www.coe.int/t/dghl/publications/hrhandbooks/index_handbooks_en.asp
Cīņa ar diskrimināciju: mācību rokasgrāmata	http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=95&langId=ro

Piezīme par citēšanu

Iepriekšminētajā judikatūras sarakstā lasītājam ir pieejama visaptveroša informācija, kuru izmantojot, iespējams atrast attiecīgās lietas pilnu spriedumu. Tas var noderēt, ja lasītājs vēlas iedziļināties attiecīgās lietas argumentācijā un analizēt, ko tiesa izmantojusi, lai pieņemtu konkrēto lēmumu.

Vairākums šajā publikācijā minēto lietu ir iztiesātas Eiropas Tiesā vai Eiropas Cilvēktiesību tiesā, tāpēc tām pārējā diskusijā ir pievērsta vislielākā uzmanība. Tomēr līdzīgus paņēmienus var izmantot, arī lietojot valstu judikatūras datu bāzes.

Lai atrastu ECT judikatūrā esošās lietas, var izmantot ECT HUDOC portālu, kas nodrošina bezmaksas piekļuvi ECT judikatūrai: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Hudoc/Hudoc+database/>. HUDOC portālam ir ērti lietojama meklētājprogramma, kurā var viegli atrast meklēto lietu. Visvienkāršāk to var izdarīt, ievadot prasījuma numuru meklēšanas lodziņā Application Number.

Lai atrastu EKT judikatūras lietas, var izmantot CURIA meklētājprogrammu, kas nodrošina bezmaksas piekļuvi EKT judikatūrai: <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>. CURIA meklētājprogramma ir ērti lietojama, un tajā ir viegli atrast meklēto lietu. Visvienkāršāk to var izdarīt, ievadot lietas numuru meklēšanas lodziņā Case Number.

Abās meklētājprogrammās (vai jebkurā citā meklētājprogrammā) lietotājam tiek piedāvāta arī iespēja pārlūkot lietas pēc datuma. Lai lasītājam būtu vieglāk atrast nepieciešamo lietu, pārlūkojot lietas pēc sprieduma datuma, visām šajā rokasgrāmatā iekļautajām lietām ir norādīts arī sprieduma datums.

Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra
Eiropas Cilvēktiesību tiesa – Eiropas Padome

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata

2011 — 149 p. — 14,8 × 21 cm

ISBN 978-92-871-9977-5 (Eiropas Padome)

ISBN 978-92-9192-866-8 (FRA)

doi:10.2811/99070

Liela daļa informācijas par Eiropas Savienības Pamattiesību Aģentūru ir pieejama internetā. Tai var piekļūt caur FRA mājas lapā (<http://fra.europa.eu>).

Sīkāka informācija par Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru ir pieejama Tiesas tīmekļa vietnē: www.echr.coe.int. HUDOC meklēšanas portāls nodrošina piekļuvi spriedumiem un lēmumiem angļu un/vai franču valodā, kā arī satur tulkojumus papildu valodās, ikmēneša informatīvas piezīmes par judikatūru, preses relīzes un citu informāciju par tiesas darbu.

Kā saņemt es izdevumus

Bezmaksas izdevumi:

- izmantojot EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- Eiropas Savienības pārstāvniecībās un delegācijās.
Informāciju saziņai varat iegūt tīmekļa vietnē <http://ec.europa.eu> vai sūtot faksu uz +352 2929-42758.

Maksas izdevumi:

- izmantojot EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Maksas abonementi (piemēram, ikgadējie *Eiropas Savienības Oficiālā Vēstneša* izdevumi un Eiropas Savienības Tiesas judikatūras krājumi):

- izmantojot Eiropas Savienības Publikāciju biroja tirdzniecības aģentus (http://publications.europa.eu/others/agents/index_lv.htm).

Kā iegūt Eiropas Padomes publikācijas

Eiropas Padomes izdevniecība darbojas visās organizācijas jomās, tostarp cilvēktiesību, tiesību zinātnes, veselības, ētikas, sociālo lietu, vides, izglītības, kultūras, sporta, jaunatnes un arhitektūras mantojuma jomās. Grāmatas un elektroniskās publikācijas no apjomīgā katalogā var pasūtīt internetā (<http://book.coe.int/>).

Virtuālā lasītava ļauj lietotājiem piekļūt bez maksas tikko publicēto grāmatu fragmentiem un oficiālo dokumentu pilnajiem tekstiem.

Informācija par Eiropas Padomes konvencijām, kā arī to pilni teksti, ir pieejami Līgumu biroja tīmekļa vietnē: <http://conventions.coe.int/>.

Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesības, pie kurām pieder ES diskriminācijas novēršanas direktīvas un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants un 12. protokols aizliedz diskrimināciju dažādos apstākļos un ar dažādu pamatojumu. Rokasgrāmatā ir apskatīti no šiem diviem avotiem izrietošās Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesības kā papildu sistēmas, apskatot abus avotus, ja tie pārkļūst, un izceļot savstarpējās atšķirības, ja tādas pastāv. Tā kā Eiropas Cilvēktiesību tiesai un Eiropas Savienības Tiesai ir liela tiesu prakse diskriminācijas novēršanas jomā, bija lietderīgi sagatavot ērti lietojamu rokasgrāmatu ar kompaktdisku, kas paredzēts ES un Eiropas Padomes dalībvalstu un citu valstu juristiem, piemēram, tiesnešiem, prokuroriem un advokātiem, kā arī tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem.

EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vīne – Austrija
Tālr. +43 (1) 580 30-60 – Fakss: +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESA

EIROPAS PADOMES

67075 Strasbūrā Cedex – Francija
Tālr. +33 (0) 3 88 41 20 18 – Fakss: +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

ISBN 978-92-871-9977-5
ISBN 978-92-9172-666-8

